Tokaji Országzászlóért Egyesület ★ Pap Miklós Népfőiskola III.

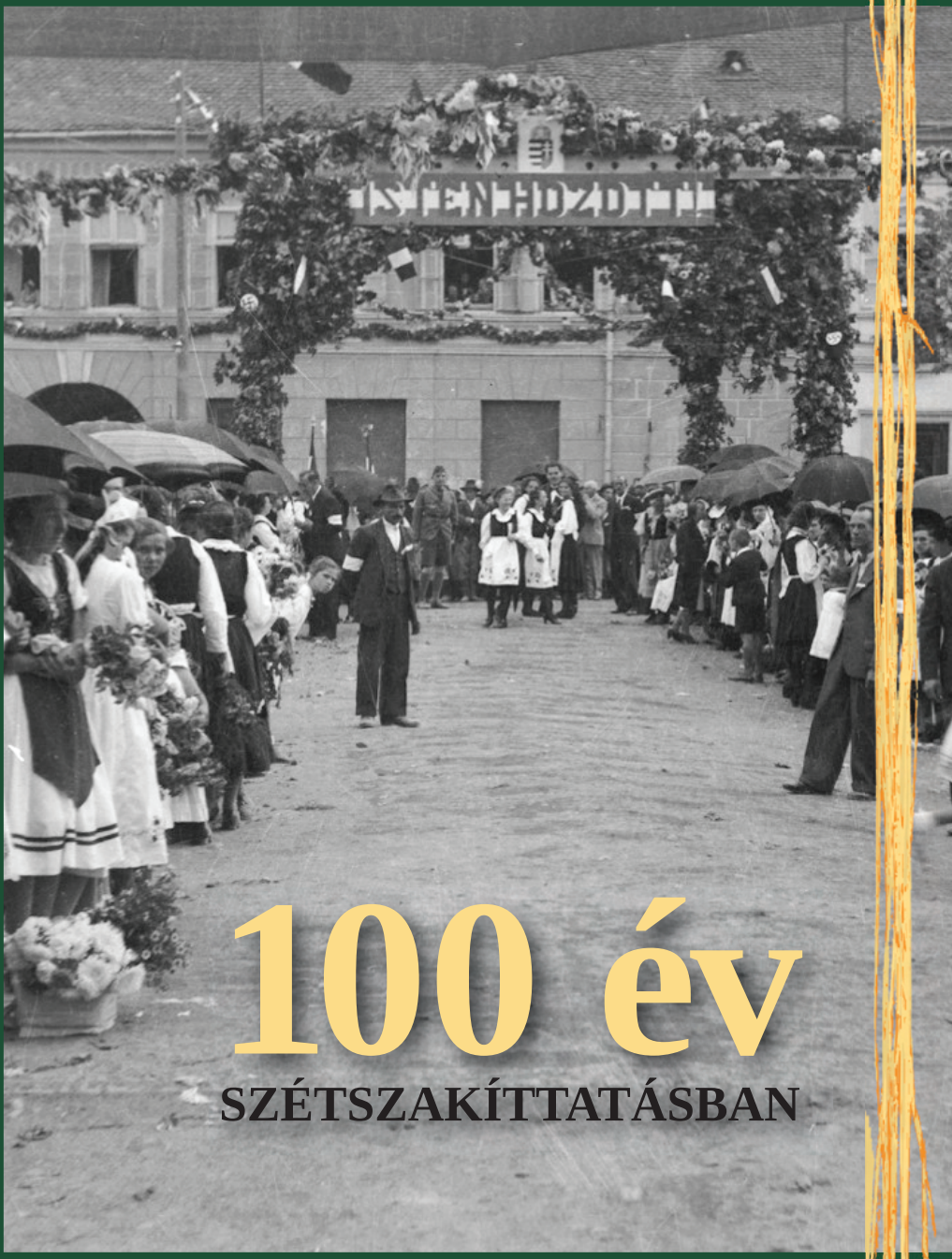

100 év

SZÉTSZAKÍTTATÁSBAN

100 év
SZÉTSZAKÍTTATÁSBAN

2020. január 18-án megtartott előadások szerkesztett anyaga

Tokaji Országzászló Egyesület * Pap Miklós Népfőiskola kiadványa III.

A kiadványt támogatta:

NÉPFŐISKOLA ALAPÍTVÁNY LAKITELEK

EMBERI ERŐFORRÁS TÁMOGATÁSKEZELŐ

BETHLEN GÁBOR Alap

NEAO-KP-1-2021/6-000803

Történelmi és nemzeti hagyományok ápolása Tokajban 2021

Borító:

Mankovits Tamás
fotó: Székelykeresztúri díszkapu a Főtéren
1940. szeptember 11-én
Molnár István Múzeum fotógyűjteményéből

Felelős kiadó:

Magyar a Magyarért Alapítvány
3526 Miskolc, Gyóni Géza u. 4.
Mankovits Tamás
www.magyaramagyarert.hu

Készült:

SZELKER Nyomda
1103 Budapest, Noszlopy u. 8.
Farkas Dávid

ISBN 978-615-00-7281-4

Tokaj 2022.

Tartalom

Előszó.....5

Vizi László Tamás:
A trianoni megpróbáltatás száz éve.....7

Ujváry Gábor:
A történelmi Magyarország felbomlásának kulturális következményei 27

Kása Csaba:
A székelykeresztúri országzászló története.....49

Köő Artúr:
A magyar parlamentarizmus történetének egyik legbotrányosabb beszéde: Vaida-Voevod felszólalása a Lex Apponyi kapcsán kialakult vitában.....72

Majoros Judit:
Országzászlókat ábrázoló képes levelezőlapok a szerencsi Zempléni Múzeum gyűjteményében.....96

Kocsis Lajos:
A tokaji országzászló története 117

Godzsák Attila:
A sátoraljaújhelyen épült Magyar Kálvária múltja és jelene 140

Demján Szabolcs:
A trianoni békeszerződés néhány hatása Zemplén vármegyére.....154

A tokaji országzászló építési dokumentációja 176

Szerzők.....181

Előszó

Tisztelt Olvasó!

A trianoni békediktátum ma is a velünk élő történelem. Nem lehet azzal elintézni, hogy, ami több mint száz éve történt annak már nincs hatása a ma élők életére. Sokszor bele sem gondolunk, hogy egy adott esemény a politikában, a közéletben a békediktátum következménye. A határon túl élő sok százezer magyar mindennapjait alapvetően határozza meg a trianoni döntés.

„Nem kell beszélni róla sohasem,
De mindig, mindig gondoljunk reá.”

Így kezdődik Juhász Gyula Trianon című verse. A vers első sorával nem tudok egyetérteni. Amikor a vers született Magyarország valamennyi polgára természetes módon tisztában volt a helyzet súlyosságával, hiszen szinte minden egyes ember a saját bőrén érezte ennek a hatását. Ma már a helyzet megváltozott, és ez köszönhető annak az elhallgatásnak, ami a kommunista időszak alatt történt idehaza és a szomszédos országokban is, sokszor bizonyos európai hatalmak hathatós közreműködésével. Felnőtt egy generáció, akiknek a történelemkönyvéből kimaradt, vagy alig történt említés a trianoni tragédiáról. Sok esetben úgy tálalták, hogy a béke Magyarország jogos büntetése volt.

Igen, azt hiszem beszélnünk kell Trianonról, és mindig gondolni emlékezni kell rá. Ezzel a szándékkal indítottuk el a Tokaji Országzászló Egyesülettel, a Pap Miklós Népfőiskolával és a Tokaji Múzeummal közösen az erre emlékező konferenciasorozatunkat. A kötet, amit a kedves Olvasó a kezében tart a 2020. január 18-án megtartott konferencián elhangzott előadások szerkesztett változata.

Tokaji Országzászlóért Egyesület alapítása óta fontos feladatának tekinti, hogy ápolja a békediktátum emlékét, azt a szellemi mozgalmat, amit az országzászló mozgalom jelentett és jelent ma is. „Minden magyar felelős minden magyarért.” Ezt valljuk, és ezért igyekszünk szerény lehetőségeink szerint dolgozni. Egyesületünk jelmonata az, ami a tokaji országzászlón is olvasható:

„Hiszünk Magyarország feltámadásában!”

Tokaj, 2022. február 16.

Dr. Simon Csaba
a Tokaji Országzászlóért Egyesület elnöke

Vizi László Tamás

A trianoni megpróbáltatás száz éve

Bevezetés

A magyarságot kárpát-medencei történetének évszázadai során számos politikai, történelmi, katonai, demográfiai trauma érte. Gondoljunk csak a tatárjárásra vagy az oszmán hódításra, az ország részekre szakadására, levert szabadságharcainkra, az azt követő megtorlásokra, s a sort bőven lehetne folytatni. De a „rövid" huszadik század[1] sem volt kegyes a nemzethez. A vesztes világháborút forradalmak és ellenforradalmak, idegen katonai megszállás, az ország szinte teljes kifosztása követte, s mindennek a „megkoronázásaként" a nemzetre kényszerített trianoni diktátum tette a nemzeti megaláztatást teljessé.

A Magyarországot ért számos sorsfordító trauma és nemzeti tragédia közül a versailles-i Grand Trianon kastélyban 1920. június 4-én aláírt[2] trianoni békediktátum az ország számára olyan történelmi sokkhatást jelentett, ami miatt Trianont joggal tekinthetjük a 20. század legnagyobb magyar nemzeti katasztrófájának.

A békeszerződés[3] törvényesítette a Történeti Magyarország feldarabolását

1 A fogalmat Eric Hobsbawm, a 20. század egyik legismertebb brit történésze vezette be a nemzetközi történeti irodalomba, akinek az álláspontja szerint a „rövid" 20. század 1914-től 1991-ig tartott. Felfogásának több aspektusát számos magyar történész is osztja. Lásd erre példaként: Pitz Pál: Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2005. Megjegyzendő továbbá, hogy Hobsbawm nevezte hosszú 19. századnak a francia forradalomtól (1789) az első világháború kitöréséig (1914) tartó periódust.

2 A trianoni békeszerződést 1920. június 4-én a Grand Trianon kastélyban a magyar kormány részéről Dr. Benárd Ágost munkaügyi és népjóléti miniszter, valamint Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter írták alá. Az aláírók személyének kiválasztására lásd Vizi László Tamás: Ki legyen az aláíró? Vita a minisztertanácsban a trianoni békediktátum aláíróinak a személyéről. Közép-Európai Közlemények. III. évf. 2010/4. 109–132.; Vizi László Tamás: Ki írja alá a trianoni békét? Rubicon Történelmi Magazin, XXIV. évf. 260. sz. 2014/6. 70–76.; Az aláírás körülményeire lásd Vizi László Tamás: A trianoni ceremónia. Emlékeztető, II. évf. 2017/1-2. sz. 23–41.

3 A trianoni békeszerződést a magyar nemzetgyűlés 1921. július 26-án cikkelyezte be. A trianoni békeszerződés nemzetgyűlési ratifikációjára lásd Vizi László Tamás: A „kegyetlenül szomorú kötelesség" – A trianoni békediktátum becikkelyezése I. (1920. június – 1920. október) Közép-Európai Közlemények, IX. évf. 2016/4. sz. 191–209.; Vizi László Tamás: A „kegyetlenül szomorú kötelesség" A trianoni békediktátum

úgy, hogy elszakították tőle Nyugat-Magyarországot, a Felvidéket, Kárpátalját, Erdélyt, az Alföld keleti részét, a Délvidéket (Bácska, Bánát) és Horvát-Szlavónországot.[4] Az országra és nemzetre oktrojált területvesztés következtében a Történeti Magyarország területe Horvát-Szlavónországot nem számítva 282.870 km^2-ről 92.963 km^2-re, lakossága 18.264.533 főről 7.615.117 főre csökkent.

A területi és embervesztesége mellett számos, a nemzeti szuverenitást súlyosan korlátozó intézkedéseket is tartalmazott a békeszerződés. A teljesség igénye nélkül itt csak néhányat említünk: az ország haderejének létszámát 35 ezer főben maximálták, megtiltották az általános hadkötelezettséget, és korlátozták a fegyvergyártást. Ezek betartását az e célból Magyarországra küldött katonai ellenőrző bizottság végezte.[5] A később megállapítandó jóvátétel formájában kötelezték továbbá Magyarországot az általa okozott háborús károk megtérítésére, valamint a nemzetközi kereskedelemben a győztes hatalmak számára a legnagyobb kedvezmény elvének biztosítására.[6]

A trianoni békediktátum súlyosan igazságtalan döntései az összmagyarság számára olyan mély, sok tekintetben máig ható gazdasági, pénzügyi, politikai, katonai, társadalmi, ideológiai, szociális, közlekedési, kulturális, morális stb. és nem utolsó sorban lelki megpróbáltatást okozott, amelyet joggal minősíthetünk a magyar nemzet huszadik századi története során átélt legnagyobb nemzeti válságának. Olyannak, amelyet mind a mai napig nem sikerült a maga teljességében feldolgozni.[7] Jelen tanulmány azzal a céllal

becikkelyezése 2. 1920. október 26. – 1920. november 12. Közép-Európai Közlemények, XI. évf. 2018/4. 227–251.; Vizi László Tamás: „A kegyetlenül szomorú kötelesség". A trianoni békediktátum becikkelyezése 3. A ratifikációs vita a Nemzetgyűlésben. 1920. november 13. Közép-Európai Közlemények, XII. évf. 2019/4. 231–254. Az 1921. évi XXXIII. törvénycikk szövegét rövid jegyzetekkel ellátva lásd Trianon. A békeszerződés. s.a.r. Bank Barbara – Kovács Attila Zoltán. Athenaeum Kiadó, Budapest, 2019.

4 A trianoni Magyarország államhatáraira lásd Sallai János: Az államhatárok. Változó Világ 58. Budapest, PRESS PUBLICA, 2004. 59–81.

5 A katonai előírásokat a békeszerződés V. része tartalmazza. Kivonatosan közli Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Kiadó, Budapest, 1983. (Második átdolgozott és bővített kiadás.) 110–115.

6 A jóvátételre, a pénzügyi, valamint a gazdasági szankciókra vonatkozó előírásokat a békeszerződés VIII., IX. és X. részei tartalmazzák. Kivonatosan közli Halmosy 1983. 116–139.

7 Csepeli György: Nemzet által homályosan. Budapest, Századvég, 1992. 182–191.; Romsics Ignác: Nemzeti traumánk: Trianon. Magyar Tudomány. 1996. 3. szám. 272–281.

készült, hogy a trianoni trauma kezelésének 1920 és 2020 közötti lehetséges alternatíváit a teljesség igénye nélkül összefoglalja és röviden bemutassa. Teszi ezt úgy, hogy csak azokra a legfontosabb megoldási lehetőségekre fókuszál, amelyek történet- és nemzetpolitikai szempontból az 1920 és 2020 közötti száz esztendőben lehetséges politikai alternatívaként, mint válságkezelési opciók felmerültek.

A két háború közötti megoldási lehetőségek

A lehetséges „nulladik" megoldás. Apponyi Albertnek, a magyar békedelegáció elnökének javaslata

A Huszár Károly vezette magyar kormányt a párizsi békekonferencia elnöke G. B. Clemenceau 1919. december 1-jén szólította fel arra, hogy képviselőit a Magyarországgal megkötni tervezett békefeltételek átvételének céljából küldje el a békekonferenciára.[8] A gróf Apponyi Albert vezette magyar békedelegáció 1920. január 5-én indult el Párizsba,[9] ahol január 14-én adta át megbízólevelét és a magyar fél álláspontját tartalmazó jegyzékeit a Legfelsőbb Tanács elnökének. Clemenceau másnap fogadta a magyar delegációt, s egyúttal átnyújtották Apponyival a békefeltételeket. Apponyinak január 16-án nyílt alkalma arra, hogy szóban reflektáljon a tervezetre. Apponyi miközben kifejtette a magyar álláspont lényegét, felvázolta azt a wilsoni eszméken nyugvó, s a népek önrendelkezési jogára építő elvet, amely az adott helyzetben az egyetlen megnyugtató megoldási lehetőséget kínálta a kérdés rendezésére. Ez pedig az elcsatolandó területeken kiírandó népszavazás volt, melynek eredményét a magyar fél előre, fenntartás nélkül elfogadhatónak deklarálta. Apponyi erről így érvelt: „[…] a valóság megállapítására rendelkezésünkre áll egy nagyon egyszerű, de egyetlen eszköz, amelynek alkalmazását hangosan követeljük, hogy e kérdésben tisztán lássunk. És ez az eszköz a népszavazás. Amidőn ezt követeljük, hivatkozunk a Wilson elnök úr által oly kiválóan szavakba

8 Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1919–1920. Összeállította és szerkesztette Ádám Magda és Ormos Mária. Akadémiai Kiadó, 2004. 173–174.; A békedelegáció kiküldésére vonatkozó kormányzati döntéseket lásd Tóth Andrej: A Huszár-kormány és a békekonferencia, 1920 decemberében. In. A katonai megszállástól a magyar békedelegáció elutazásáig 1918–1920. A párizsi békekonferencia és Magyarország. Szerk.: Gulyás László. A trianoni békediktátum története hét kötetben. II/2. kötet. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged, 2021. 439–452.

9 Vizi László Tamás: a békedelegáció elutazása: 1920. január 5. Gulyás szerk. 2021. 453–467.

öntött nagy eszmére, amely szerint semmilyen emberi csoport, az államok lakosságának egyetlen része sem helyezhető akarata, megkérdezése nélkül, mint valami marhanyáj egy idegen állam fennhatósága alá. Ennek a nagy eszmének nevében, amely különben axiómája a józan észnek és a közmorálnak, követeljük a népszavazást hazánk azon részeire vonatkozólag, amelyeket tőlünk most elszakítani akarnak. Kijelentem, hogy előre alávetjük magunkat a népszavazás eredményének, bármi legyen is az. […] Alapjában véve ez a fő kívánságunk, amelyet a békekonferencia elé terjesztünk. Ha egykori területünk a történelmi Magyarország érdekében felhozandó érveink az Önök szemében nem lesznek eléggé döntőek, úgy azt javasoljuk, hogy kérdezzék meg az érdekelt népességet. Előre is alávetjük magunkat ítéletüknek."[10]

Bár lehet vitatni, hogy helyes álláspont volt-e az egész elcsatolandó területre népszavazást kezdeményezni, vagy helyette inkább csak a tervezett határmenti, s többségében magyarlakta területekre kellett volna-e ezt a követelést korlátozni, ma már nehéz eldönteni. Érveket és ellenérveket mindkét alternatíva mellett lehet felsorakoztatni, de a lehetséges válasz csupán fikció marad. Különösen annak ismeretében, hogy a győztesek nem fogadták el a magyar érvelést, és érdemi módosítást a békeszerződés tervezetén nem eszközöltek. Holott a népszavazás elfogadásával és lebonyolításával már a béke születésének a pillanatában egy igazságosabb állapot jöhetett volna létre. 1920. június 4-én kénytelenek voltak a versailles-i Grand Trianon kastélyban egy mindössze negyed órás ceremónia keretében a békeszerződést aláírni.

A népszavazás, mint a sikeres békerevízó realitása

Apponyi 1920. január 16-i népszavazási kezdeményezése ugyan nem járt sikerrel, de a népszavazás lehetőségének a gondolatát, mint a reparáció lehetséges eszközét mégsem vetették el végérvényesen a nagyhatalmak.

10 Az Apponyi beszédet közli Zeidler Miklós szerk.: Trianon. Budapest, Osiris Kiadó, 2020. 122–129.; A békedelegáció párizsi tartózkodására és az Apponyi beszédre lásd Gulyás László: A magyar békedelegáció Párizsban, Apponyi beszéde. In. Trianonról közérthetően. Tizenkét előadás a nemzeti, polgári, konzervatív történetírás jegyében. Szerk.: Gulyás László. Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2019. 171–187.; Vizi László Tamás: A magyar békedelegációk vezetőinek Párizsi beszédei 1920-ban és 1946-ban. In. Magyarország Európában, Európa a világban. Tanulmánykötet Gazdag Ferenc 70. születésnapjára. Szerk. Koller Boglárka – Marsi Viktor. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2016. 45–52.; A Monarchiától Trianonig – egy magyar diplomata szemével. A dokumentumokat és képeket válogatta, bev. tan. és jegyz. Zeidler Mikós. Budapest, OlvasóSarok, 2012. 46–61.; 184–197.; 204–217.

Ugyan nem az egész történelmi Magyarországra vonatkozóan gyakorolták ennek a lehetőségét, még csak nem is a határok menti területek teljességére, hanem csupán 257 km^2-nyi területre, Sopron, és a környékén lévő nyolc falu viszonylatában (Ágfalva, Balf, Fertőboz, Fertőrákos, Harta, Kópháza, Nagycenk, Sopronbánfalva) adtak lehetőséget arra, hogy az ott élő lakosság gyakorolhassa önrendelkezési jogát. Az 1921. december 14–16-án megtartott népszavazás eredményeként Sopron és környékének lakossága – a szavazáson megjelentek 65, 1%-a – a magyar államhoz történő csatlakozás mellett döntött.[11]

A trianoni döntést részben és csupán csekély mértékben megváltoztató soproni népszavazás rávilágított arra a tényre, hogy a trianoni határok nagyhatalmi támogatással, ha csak részben is, de megváltoztathatóak, s a népek önrendelkezési jogának wilsoni elvei nem söpörhetők a szőnyeg alá. Ne felejtsük el azonban, hogy itt két vesztes ország területi vitáját kísérő több éves fegyveres konfliktust próbált meg orvosolni a népszavazás, amely megoldás a többi győztes utódállam esetében az 1920-as évek elején nem volt alkalmazható gyakorlat. És mint ahogy az kiderült, ezt követően sem. A népszavazást ugyanis sem a nagyhatalmak, sem pedig az utódállamok nem támogatták. Utóbbiak határozottan elutasították. A népszavazás gondolatának elutasításával pedig az a megoldási és válságkezelési módozat került ki az eszköztárból, amely békés úton, mindegyik érintett fél számára megnyugtató megoldást kínálhatott volna a trianoni sebekre.

„Nem nem soha!" A revízió gondolatának ébren tartása

Miután a trianoni döntés valóságos sokkhatásként érte az egész magyar társadalmat, s annak kezelésére a meglévő erőforrások és lehetőségek csak korlátozottan álltak rendelkezésre, ezért az 1920-at követő években, évtizedben fontos politikai célként fogalmazódott meg a revízió gondolatának ébren tartása és annak a magyar társadalom egészében való tudatosítása. Ezt reprezentálták a revíziós propaganda szervezetei és rendezvényei, a magyar irredentizmus mindennapi megnyilvánulásai, a korszak oktatási és kultúrpolitikája, ünnepei, köztéri szobrai, megemlékezései stb., amelyek mind-mind arra voltak hivatottak, hogy Trianon revíziójának igényét és

11 Gulyás László: A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919–1924. Máriabesnyő, ATTRAKTOR, 2012. 118–119.; Ormos Mária: Civitas fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921. Győr, Gordiusz Kiadó, 1990.; Újabban Tóth Imre: Két Anschluss között. Nyugat-Magyarország és Burgenland Wilsontól Hitlerig. Kronosz Kiadó, Pécs, 2020. 89–168.

vágyát az egész magyar társadalomban ébren tartsák.[12] Az 1920-as, 30-as években erre számtalan példát lehetne felsorolni. Példaként említhetjük az 1930-as megemlékezéseket – az 130. június 1-jei tiltakozó nagygyűlést, vagy a képviselőház június 4-i gyászülését – amelyeket a trianoni békediktátum aláírásának tízedik évfordulóján tartottak.[13]

Trianon külpolitikai kezelése, és a lehetséges alternatívák a 20-as években

Az 1920. június 4-i trianoni békeszerződés, majd az 1920–21 folyamán Prága, Belgrád és Bukarest között megkötött konstruktív együttműködésről szóló konvenciók, az úgynevezett kisantant szerződések, Magyarországot teljes külpolitikai karanténba kényszerítették. A kisantant – melynek gondolata már az első világháború alatt megszületett – egyértelműen azzal a céllal szerveződött, hogy a szerződő felek főként a vesztes Magyarországgal szemben összehangolják politikai és katonai törekvéseiket, fenntartsák a Trianonban kialakított status quot, megakadályozzák a magyar revíziós törekvéseket, valamint minden Habsburg restaurációs kísérletnek elejét vegyék.[14] A kisantant szorításával szemben a magyar külpolitika meglehetősen csekély mozgástérrel[15] rendelkezett. Ennek ellenére a húszas

12 Lásd erre vonatkozóan Zeidler Miklós: A magyar irredenta kultusz a két világháború között. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002.; Zeidler Miklós: A Magyar Revíziós Liga. Századok. CXXXI. évf. 1997/2. szám. 303–351.; Zeidler Miklós: A revíziós gondolat. Pozsony, Kalligram, 2009.

13 Lásd erre vonatkozóan Zeidler 2002. 11., 17–18., 36–37.; Gerő András: Sorsdöntések. Budapest, Göncöl, é. n. 266–267.; Zeidler 2009. 199–210., 320–322.; A tiltakozó nagygyűlésről és a képviselőházi gyászülésről lásd Vizi László Tamás: **„Trianon teóriájánál... rosszabb Trianon praxisa" A békediktátum tízedik évfordulója – 1930.** Közép-Európai Közlemények. VI. évf. 2013/3. 120–131.; Az országgyűlés képviselőházának 402. ülése. Az 1927. évi január 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XXIX. kötet. Budapest, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, 1930. 55–57.

14 Ádám Magda: A kisantant 1920-1938. Budapest, Kossuth Kiadó 1981.; Ádám Magda: A kisantant és Európa 1920-1929. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.; Gulyás László: A kisantant története. Rubicon 2011/2. sz. 68–77.; A kisantant elnevezést a Budapesten megjelenő Pesti Hírlap című napilap 1920. áprilisában használta először, amikor a cikk szerzője a három állam együttműködése kapcsán „Apró Antantról" írt.

15 A külpolitikai mozgástérre vonatkozóan lásd Ránki György: Mozgástér és kényszerpálya. A Duna-völgyi kis országok a nemzetközi gazdaság és politika rendszerében (1919–1945) In. A két világháború közötti Magyarországról. Szerk.: Lackó Miklós. Budapest, Kossuth Kiadó, 1984. 11–46.

évek első felében mégis sikerült előbb a teljes jogú népszövetségi tagság,[16] majd a népszövetségi kölcsön[17] elérése.

A magyar külpolitika[18] a fenti felismerésből adódóan legfőbb céljaként egyrészről a nagyhatalmi támogatás elnyerését, másrészről pedig az ország körül feszülő kisantant gyűrű gyengítését, illetve annak eseteleges szétfeszítését jelölte ki lehetséges külpolitikai alternatívaként. Ezek a célok világosaknak tűntek ugyan, de azok megvalósításának és elérésének mikéntjében már kevésbé volt konszenzus. A kérdés ugyanis úgy merült fel, hogy nagyhatalmi támogatás hiányában a kisantant szétfeszítését célzó próbálkozásoknak mennyiben van realitásuk, s érdemes-e nagyhatalmi támogatás nélkül a kisantant valamelyik államával szemben a siker minimális reményével külpolitikai akciót kezdeményezni? A feltett kérdésre markánsan három lehetséges válasz kínálkozott: a kivárás és az egyoldalú, a kockázatot magában hordozó magyar lépések kerülése mindaddig, amíg a nagyhatalmi helyzet Budapest számára kedvezőre nem fordul; az aktív, kezdeményező külpolitika akár nagyhatalmi háttér nélkül is; törekvés a nagyhatalmi támogatás elnyerésére, de közben a kínálkozó lehetőségeknek a nemzetközi körülmények függvényében történő kihasználása.

Az elsőként említett külpolitikai koncepciót a magyar diplomácia politikai irányítói, a külügyminiszter állandó helyettesei – akik egyben a Külügyminisztérium vezértitkárai (secrétaire général)[19] is voltak –

16 Magyarország 1922. szeptember 18-án lett a Népszövetség teljes jogú tagja. Erre vonatkozóan lásd Gulyás 2012. 121–130.; Újabban Gulyás László: Visszatérés a nemzetköz politika porondjára. Magyarország felvétele a Népszövetségbe. In. Talpra állás Trianon után. Szer.: Kása Csaba – Vizi László Tamás. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2021.119–137.

17 A Magyarországnak nyújtandó népszövetségi kölcsönre vonatkozó jegyzőkönyvet 1924. március 14-én Genfben írták alá. Erre vonatkozóan lásd Gulyás 2012. 131–142.

18 Pritz Pál: Revíziós törekvések a magyar külpolitikában 1920–1935. Magyar Tudomány. 1979. április. 272–279.

19 Hory András: Bukaresttől Varsóig. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta Pritz Pál. Budapest, Gondolat Kiadó, 1987. A Külügyminisztérium vezértitkári (secrétaire général) beosztására vonatkozóan lásd Pritz Pálnak a Hory emlékiratok I. fejezetének 4. számú jelzetét a 424. oldalon, valamint az emlékiratok II. fejezetének 2. számú jelzetében a 443. oldalon tett megjegyzéseit.

Kánya Kálmán[20] és Khuen-Héderváry Sándor[21] képviselték. A második alternatívát egyrészt a húszas évek elején a külügyi szolgálatba lépett új diplomáciai elit egy része, másrészt az ellenzékben politizáló „fajvédők". A harmadikként felvázolt külpolitikai törekvést az 1920-as években a magyar politika legmeghatározóbb személyisége, Bethlen István miniszterelnök. Bethlen tevékenysége ugyanis nem csupán a belpolitikai élet irányítására korlátozódott, hanem a külpolitikára is jelentős befolyással bírt.[22] Bethlen számára már a húszas évek első harmadában egyértelművé vált, hogy Trianon részleges revízióját Magyarország csak nagyhatalmi támogatással érheti el. Ennek a feltételei azonban ekkor még nem voltak adottak. A magyar revíziós törekvéseket ugyanis a húszas évek középen egyetlen győztes nagyhatalom sem támogatta. Ezért a bethleni külpolitika addig, amíg az európai viszonyok Budapest számára kedvezően nem alakultak, az óvatos kivárás álláspontjára helyezkedett. Bethlen ezt úgy fogalmazta meg, hogy „Magyarország számára az egyetlen lehetséges külpolitika a türelmes várakozás."[23] Ez azonban egyáltalán nem jelentett számára külpolitikai passzivitást. Miután a külpolitikai játékteret felfogása szerint „a körülmények alakítják"[24] ezért Bethlen a külpolitikai mozgástér kis lépések, kis eredmények útján történő bővítését tekintette realitásnak.

20 Kánya Kálmán (1869–1945). Diplomáciai tevékenységét, még az Osztrák-Magyar Monarchiában kezdte, majd az önálló magyar Külügyminisztériumban folytatta. 1920 és 1925 között a külügyminiszter állandó helyettese volt. 1925-től 1933-ig berlini követ. Ezt követően 1938 őszéig a külügyminiszter. Életrajzát bővebben lásd Tóth Imre: Egy polgári arisztokrata Kánya Kálmán (1869–1945). Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, Pécs – Budapest, 2016.

21 Khuen-Héderváry Sándor (1881–1947). Az 1918 utáni önálló magyar külügyminisztérium és külügyi szolgálat egyik megszervezője. 1920-tól a Külügyminisztérium politikai osztályát vezette, majd 1925-től a külügyminiszter állandó helyettese volt. Ezt követően 1934-től 1940-ig a párizsi magyar követséget vezette.1941-ben visszavonult a politikától. Részletesebb életrajzát lásd Ligeti Dávid: Khuen-Héderváry Sándor. In. 111 életrajz a külpolitika történetéhez (1919–1944) Kézikönyvek a Horthy-korszak tanulmányozásához I. kötet. Szerk.: Gulyás László. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2020. 215–217.

22 Pritz Pál: A magyar külügyi szolgálat története az első polgári korszakban (1867–1948) In. Az a „rövid" 20. század. Történetpolitikai tanulmányok. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2005. 80.; Romsics Ignác: Bethlen István külpolitikája, 1921–1931. Századok. 1990/5–6. sz. 577-615.

23 Bethlent idézi Romsics 1990. 588.

24 Romsics 1990. 580.

Trianoni válságkezelés a tengelyhatalmak támogatásával

Az 1930-as évek közepére gyökeresen megváltozott nagyhatalmi és katonapolitikai helyzet reálisnak tűnő lehetőséget kínált Magyarország számára arra, hogy a Trianonban elcsatolt területek egy részének visszacsatolása révén részben ugyan, de orvosolni lehessen a trianoni sebeket. 1938 és 1941 között Magyarország javára négy alkalommal került sor határmódosításra. A két bécsi döntés (1938. november 2.,[25] 1940. augusztus 30.[26]) Kárpátalja 1939 márciusai visszaszerzése,[27] majd a Délvidék 1941-es megszállásának[28] eredményeként Magyarország területe 1938 és 1941 között 78.653 km^2-rel növekedett, és a trianoni 92.963 km^2-hez képest 171.616 km^2-re nőtt. Lakossága a visszacsatolásokat követő összeírások alapján 5.391.083 fővel bővült, amelyből 50,3%, azaz 2.712.268 fő vallotta magát magyar anyanyelvűnek. A visszacsatolt területeken élő 2.678.815 fő, a lakosság 49,7 %-a azonban nem magyar etnikumú volt.

A területi revíziók azonban nélkülözték az nyugat-európai nagyhatalmak teljességén alapuló politikai konszenzusát, ami eleve bizonytalanná tette azok hosszútávon történő megőrzésének a lehetőségét. Nem jártak sikerrel továbbá a kétoldalú magyar–csehszlovák és magyar–román tárgyalások sem, s ezáltal annak esélye is szertefoszlott, hogy az érintett államok a konfliktusokat és vitákat egymás között rendezzék. A népek önrendelkezésének jogát a gyakorlatban érvényesíteni tudó népszavazás gondolata pedig fel sem merült. Így maradt a német-olasz döntőbíráskodás, melynek határozatait Pozsony és Bukarest következetesen vitatta, a Jugoszláviával szembeni katonai fellépéssel visszaszerzett területek tartóssága pedig hosszútávon még kevesebb eséllyel bírt. A két világháború közötti időszak trianoni válságkezelése, a területi revíziók, amelyek Németország és Olaszország egyoldalú döntéseivel és támogatásával tudott csak megvalósulni, így csupán rövid, tiszavirág életűek lehettek. Mindez annak az egyébként nehezen vitatható ténynek az ismeretében is

25 Sallai Gergely: Az első bécsi döntés. Budapest, Osiris Kiadó, 2002.; A döntőbírói határozatot közli Zeidler 2020. 315–316.

26 L. Balogh Béni: A magyar-román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés. Csíkszereda, Pro-Print Kiadó, 2002.; A döntőbírói határozatot közli Zeidler 2020. 317–318.

27 Botlik József: Kárpátalja visszavétele és újraegyesülése Magyarországgal 1939. március 15–17., 23–24. In. Trianon utóélete – Az első sikerektől a százéves évfordulóig. Szerk.: Babucs Zoltán – Vizi László Tamás. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2021.159–186.

28 Babucs Zoltán: A Délvidék visszatérése 941. In. Babucs – Vizi szerk. 2021. 187–216.

tényszerű, hogy a Magyarország javára 1938 és 1941 között végrehajtott területi változások vitathatatlanul egy igazságosabb, az etnikai elveket a lehetőségekhez képest jobban megközelítő határvonalat teremtettek. A területi változtatásoknak tehát nem a tartalma, hanem a módja és végrehajtásának a gyakorlata volt az, ami nem tette és nem tehette stabillá és hosszútávon életképessé a válságkezelésnek ezt a módját.

Trianon második világháború utáni megítélése

Párizs, 1947 – A megismételt Trianon

A második világháborút lezáró, és a magyar kormány képviseletében Gyöngyösi János külügyminiszter által 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződés[29] kísérletet sem tett arra, hogy a trianoni békediktátum által deklarált nyilvánvaló igazságtalanságokat kezelje, vagy azokat korrekció alá vegye. Sőt. Tovább mélyítette a Trianon okozta válságot. A békeszerződés értelmében Magyarország „visszakapta" a trianoni határokat azzal a módosítással, hogy a pozsonyi hídfő öt településéből hármat – Dunacsún, Horvátjárfalu, Oroszvár, – Csehszlovákiához csatoltak,[30] s mellőzték a kisebbségvédelmi klauzulákat is. Ezzel a határon túl élő magyarságot valósággal kiszolgáltatták az utódállamoknak, s a kisebbségi kérdést az adott országok belügyeibe utalták.

A szerződés 22. cikke még a trianoni békediktátumon is túltett azzal, hogy rögzítette: „A jelen Szerződés életbelépését követően minden Szövetséges fegyveres erőt 90 napon belül Magyarországból vissza kell vonni, mindazonáltal a Szovjetuniónak fennmarad a joga magyar területen oly fegyveres erők tartására, amelyre szüksége lehet ahhoz, hogy a Szovjet hadseregnek az ausztriai Szovjet megszállási övezettel való közlekedési vonalait fenntartsa." Magyarország tehát hiába írta alá a békeszerződést, szuverenitását nem nyerte vissza, hiszen a szovjet Vörös Hadsereg fegyveres erői ellenőrizetlen módon és létszámban továbbra is az országban maradhattak. Ez pedig azt a belpolitikai küzdelmet is eldöntötte, amelynek

29 A Párisban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződést az 1947. évi XVIII. törvény cikkelyezte be. A témára lásd Romsics Ignác: Az 1947-es párizsi békeszerződés. Budapest, Osiris Kiadó, 2006.; Fülöp Mihály: A befejezetlen béke. A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés (1947) (Második, bővített kiadás.) Püski Kiadó, Budapest, 2008.; A becikkelyezett békeszerződés szövegét közli Fülöp 2008. 339–368.

30 Hollósi Gábor: Újabb országcsonkítás a második világháború után: Dunacsún, Horvátjárfalu, Oroszvár. In. Babucs – Vizi szerk. 2021. 217–228.

tétje nem volt kisebb, mint az, hogy a háború utáni Magyarország a polgári demokratikus, vagy a szovjet típusú berendezkedést követi, követheti-e? Az 1948–49-ben létrejött új, a magyar társadalomtól teljesen életidegen belpolitikai modell Trianont és annak teljes problematikáját csak és kizárólag úgy interpretálta, mint amelyért kizárólagosan a régi rendszer politikai elitjei a felelősek. „Így aztán Trianon lassacskán „igazságossá" vált a magyar propagandában, s ezt követően a hivatalos történetírásban, az újságok hasábjain, az iskolai tankönyvekben."[31]

Trianon kérdése a szocializmus „szőnyege" alá söpörve

A szocializmus évtizedei alatt Trianon tabu témának minősült. Tilos volt a témával foglalkozni, az igazság után kutakodni, vagy az igazságot nyilvánosságra hozni, s még csak utalni sem lehetett a történtekre. Generációk nőttek úgy fel, hogy az iskolában Trianonról csak alig hallottak. Trianont az agyonhallgatás csendje uralta, s ez kihatott az utódállamokhoz csatolt területeken élő magyarság helyzetére is. Még a nemzetiségi kérdésnek a felvetése is tiltott területnek számított. Aki megpróbálta megkerülni a tilalmakat, azt elhallgattatták, szilenciumra ítélték, nacionalistának, sovinisztának bélyegezték. Olyan rendszerellenes személynek, aki Trianon és a nemzetiségi kérdés felvetésével éket próbál verni a baráti szocialista országok közé, s bomlasztani akarja a béketábort.

A nemzetiségi kérdést csak internacionalista megközelítésben lehetett említeni, mely szerint a nemzetiségek egyfajta hidat jelentenek a szocializmust építő szomszédos országok között. Azt hangsúlyozták, hogy a nemzetiségek – az illető országok állampolgárai – problémáinak megoldása az adott ország mindegyikének belső ügye és felelőssége.[32]

Trianon újra a középpontban

1988–89-ben már rendszerváltó hangulatban élt az ország. Sorra alakultak meg az ellenzéki mozgalmak, s 1956 óta először fordult elő, hogy nem a párt hivatalos felhívására vonultak többezres tömegek az utcákra. Így történt ez 1988. június 27-én is, amikor számos ellenzéki szervezet hívására hetvennyolcvanezer ember tüntetett a Hősök terén a romániai falurombolás ellen.

31 Ormos Mária: Elhallgatások nélkül. Magyar Nemzet. 1990. június 4. Könyvsátor. A Magyar Nemzet kultúrális melléklete. 8.

32 Borvendég Zsuzsanna: Trianon megítélése a kommunizmus évtizedeiben. In. Babucs – Vizi szerk. 2021. 229–254.

Elfojtott indulatok, évtizedekig kimondhatatlan szavak törtek elemi erővel a felszínre. Nem lehetett tovább hallgatni Trianonról sem. Az évtizedekig agyonhallgatott szitokszó újra bekerült a közbeszédbe. Élményt jelentett ekkor már csupán annak a gondolata is, hogy végre beszélhetnek róla, kutathatnak utána, megismerhetik mi történt 1920. június 4-én a versailles-i Grand Trianon palota rózsaszín márványtermében. „Nem csoda így, ha manapság minden szó Trianonról, amely a köztéren, a nagy nyilvánosság előtt hangzik, megrázó élményt jelent." – írta 1990-ben a korszak történetével foglalkozó történész.[33]

A rendszerváltoztatás új fejezetet nyitott Trianon megismerésének vonatkozásában. Sorban jelentek meg a Trianonról szóló tanulmányok, könyvek, rövidebb-hosszabb írások, elemzések, s érzékelhetően nagy volt az igyekezet arra nézve, hogy a realitások felé terelődjön a közgondolkodás. A probléma kibeszélése tehát megkezdődött, de mindehhez nagyfokú illúzió is társult. S nem kellett sok idő ahhoz, hogy a magyar belpolitikát is megossza a határon kívüli magyarság és az anyaország közötti viszony kérdésének az ügye.[34]

Begyógyíthatóak e Trianon sebei? Nemzetegyesítési kísérletek, kudarcok és sikeres megoldások a rendszerváltozást követő évtizedekben

Az első olyan törvényre, amely deklaráltan a szomszédos államokban élő magyaroságért viselt kormányzati felelősséget kívánta érvényesíteni, és az anyaországgal való kapcsolataik ápolásának és fejlesztésének az érdekében született, 2001-ig kellett várni. Ez volt a szomszédos államokban élő magyarokról szóló 2001. évi LXII. törvény,[35] amely célként fogalmazta meg a szomszédos államokban élő magyarságnak a szülőföldjén való boldogulását, és Magyarországgal való kapcsolataik fenntartását, magyar nemzeti azonosságtudatuknak a megerősítését, valamint a magyar kulturális örökséghez való kötődésüknek, mint a magyar nemzethez való tartozásnak elősegítését. Egyúttal bevezette a Magyar igazolványt és a Magyar hozzátartozói igazolványt, ami formájában hasonlított a magyar útlevélre,

33 Ormos 1990.; Ormos Máriának Padovától Trianonig 1918-1920. című munkája 1983-ban jelent meg.

34 Borvendég 2021. 249–251.

35 https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0100062.tv (2020. szept. 11.) A jogszabály státusztörvény néven került be a köztudatba.

s fedőlapján a magyar Szent Koronát ábrázolta. Ezzel tulajdonosát mintegy szimbolikusan a magyar nemzet részévé fogadta.

A magyar külpolitikának azt is sikerült elérnie, hogy a Szomszédos Államokban Élő Magyarokról szóló törvényről és a kétoldalú együttműködés egyéb kérdéseiről **magyar-román egyetértési nyilatkozat**[36] **szülessen.**

Az egyetértési nyilatkozat munkavállalásra vonatkozó passzusai azonban hamarosan a magyar belpolitika kampánytémájává váltak. A kibeszéletlen és a trianoni traumára gyógyírt kereső jó szándékú kormányzati törekvés a 2002-es kormányváltást követően hamarosan kiüresedett. Az egész ügy azonban egy dologra élesen rámutatott: a határon túli magyarság, mint téma, a választások közeledtével nemcsak az utódállamokban kerül a politikai viták középpontjába, hanem a magyar belpolitikai küzdelmeknek is eszközévé válik.

A magyar – magyar kapcsolatok mélypontra kerülése – 2004. december 5.

A 2001-es státustörvény az első intézményesített lépés volt annak érdekében, hogy a trianoni határokon kívül és az anyaországban élő magyarság között olyan jogilag is deklarált kapcsolat jöjjön létre, amely az összmagyarság összetartozását rögzíti, s ez által enyhíti a trianoni sebeket. A Magyarok Világszövetsége azonban ennél szorosabb kapcsolatot tartott szükségesnek, s a határon kívül élő magyarságnak a magyar állampolgárság megadását szorgalmazta. Az erről szóló országos népszavazást Mádl Ferenc köztársasági elnök 2004. december 5-re írta ki.[37]

A népszavazás kérdése így hangzott: „Akarja-e, hogy az Országgyűlés törvényt alkosson arról, hogy kedvezményes honosítással – kérelmére – magyar állampolgárságot kapjon az a magát magyar nemzetiségűnek valló, nem Magyarországon lakó, nem magyar állampolgár, aki magyar nemzetiségét a 2001. évi LXII. törvény 19. paragrafusa szerinti magyarigazolvánnyal vagy a megalkotandó törvényben meghatározott egyéb módon igazolja?" A kérdés tehát csupán arra irányult, hogy az Országgyűlés alkosson-e a kedvezményes honosításra vonatkozó törvényt, vagy sem. Azt, hogy ezt mikor és milyen tartalommal tegye, az a törvényalkotó hatásköre maradt volna. A népszavazási kérdés azonban – még ebben a

36 A magyar-román Egyetértési Nyilatkozat szövegét lásd http://itthon.transindex.ro/?cikk=937 (2020. szept. 11.)

37 Bakk Miklós: A „kettős állampolgárság" kronológiája. https://kisebbsegkutato.tk.hu/kettosallampolgarsag/kronologia.html (2020. szept. 11.)

formájában is – a magyar belpolitikában olyan indulatokat hozott a felszínre, amely alkalmas volt a társadalom megosztására, az anyaországi és a határon túli magyarok közötti feszültségek szítására.

A rendkívül feszült légkörben lezajlott 2004. december 5-i népszavazás végül eredménytelenül zárult. A szavazásra jogosult állampolgárok mindössze 37,49%-a (3.017.739 fő) járult az urnák elé, s bár az igen szavazatok száma 51,57%-os többséget kapott – 1.521.271 fő szavazott igennel – a referendum érvényességéhez ez kevésnek bizonyult.[38]

A sikertelen népszavazás és az azt kísérő belpolitikai küzdelem súlyos traumát okozott a határon túl élő magyaroknak, s egyben rámutatott arra, hogy mindaddig, amíg az anyaország magyarsága ilyen mértékben megosztható a kérdésben, a nemzetegyesítésnek a lehetősége, s ezáltal Trianon kezelése még várat magára.

A nemzetegyesítés új szakasza – 2010

Hat évet kellett várni arra, hogy a 2010-es parlamenti választásokat követően egy minőségileg új nemzetpolitikai pályára álljon a 2004-ben eltérített nemzeti összetartozás ügye.

Első lépésben **az Országgyűlés 2010. május 26-i ülésnapján a magyar állampolgárságról szóló törvényt módosították a képviselők.**[39] A jogszabály 2010. augusztus 20-án lépett hatályba, s **rendelkezéseit** 2011. január **1. napját követően induló eljárásokban kellett alkalmazni.**

A törvény indoklásában rögzítésre került, hogy „A világban és a Kárpát-medencében élő magyarság körében az elmúlt 20 évben időről-időre felbukkant igényként, hogy az anyaországgal való kapcsolattartásban és magyarságuk megtartásában komoly segítséget jelentene – külföldi példák nyomán – egy egyszerűsített honosítási eljárás bevezetése."[40] Az előterjesztők[41] javaslatukban kiemelték, hogy az előterjesztéssel a céljuk „a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény

38 A 2004. december 5-i népszavazás végleges eredményét lásd http://www.valasztas.hu/nepszav04/main_hu.html (2020. szept. 11.)

39 A magyar állampolgárságról szóló1993. évi LV. törvény módosításáról szóló 2010. évi XLIV. törvény a Magyar Közlöny 2010. június 1-jei, 89. számában került kihirdetésre. http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk10089.pdf (2020. szept. 11.)

40 Törvényjavaslat a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. http://www.parlament.hu/irom39/00029/00029.pdf (2020. szept. 11.)

41 A törvényjavaslat előterjesztői Orbán Viktor, Semjén Zsolt, Kövér László, Németh Zsolt és Kósa Lajos voltak.

módosításán keresztül az ún. „kettős állampolgárság", azaz a határon túli magyarok számára egyszerűsített, kedvezményes állampolgárság-szerzés biztosítása."[42]

A törvény elfogadásával a magyar Országgyűlés megnyitotta az utat a határon túli magyarok egyszerűsített állampolgárságának megszerzése előtt, s ezzel orvosolta a 2004-es népszavazáson őket ért lelki sérelmeket. Egyben megteremtette a trianoni békeszerződés által szétszakított magyar nemzet újraegyesítésének a lehetőségét.

A nemzeti összetartozás ügyének sikerre vitele

A magyar állampolgárságról szóló törvény módosítását követően, és a trianoni békediktátum aláírásának 90. évfordulóját megelőzően néhány nappal, 2010. május 31-én a magyar Országgyűlés a nemzeti összetartozás emléknapjává nyilvánította június 4-ét és törvénybe iktatta a „Nemzeti Összetartozás Melletti Tanúságtételről" címet viselő 2010. évi XLV. törvényt.[43]

A törvény bevezetője felidézte a trianoni döntés magyarságot sújtó intézkedéseit, a békerendszer által teremtett konfliktusokat, amelyek egyenesen vezettek el oda, hogy a térség előbb a náci Németország, majd 1945 után a kommunista Szovjetunió függőségébe került. A bevezető rögzítette továbbá, hogy az évtizedekig elfojtott problémák kibeszéletlenül maradtak és a kisebbségek érdekei ilyen légkörben nem nyertek megoldást. Záró gondolatai a mának illetve a jövőnek szóltak. A problémák megoldására nem adott gyógyírt sem az idegen hatalmak által támogatott területi revízió, sem pedig a totalitárius utópia. A sérelmi politika, és a kérdéshez való tragikus hozzáállás sem járható út. Ezek helyett a magyar nemzet egységét emelte ki, a határokon átívelő nemzeti önépítés programját, amely nem irányul egyetlen szomszédos nép ellen sem. Éppen ellenkezőleg. A velük való kölcsönös együttműködésben kívánja megteremteni a 20. században a tragédiák által szétdarabolt Európa egységét.

Az öt paragrafusból álló és a magyaron kívül még kilenc nyelven kihirdetett törvény első szakasza megemlékezett és tisztelgett mindazok előtt, akik Trianon után „áldozatvállalásukkal és teljesítményükkel lehetővé tették, hogy e tragédiát követően a magyarság mind szellemi, mind

42 Törvényjavaslat a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. http://www.parlament.hu/irom39/00029/00029.pdf (2020. szept. 11.)

43 A nemzeti összetartozás melletti tanúságtételről szóló 2010. évi XLV. törvény. http://www.vajma.info/docs/Nemzeti-osszetartozas-torveny.pdf (2020. szept. 11.)

gazdasági értelemben képes volt újra megerősödni, s képes volt túlélni az ezt követő újabb történelmi tragédiákat is.” Fejet hajtott mindazok előtt, akik magyarságuk miatt bármilyen sérelmet szenvedtek. Különös tekintettel azokra, akik emiatt életüket áldozták. Egyben elismeréssel adózott azok előtt, akik a magyarsággal szolidaritást vállaltak.

A második paragrafus rögzítette, hogy „a trianoni békediktátum által felvetett kérdések történelemből ismert eddigi megoldási kísérletei – mind az idegen hatalmak segítségével végrehajtott újabb határmódosítások, mind a nemzeti önazonosságnak a nemzetköziség ideológiája jegyében történt felszámolására irányuló törekvések – kudarcot vallottak.” Ebből következően nyomatékosította, hogy a trianoni problémák megoldására csak nemzetközi jogi keretek között, a demokratikus, szuverén, jogegyenlőséget biztosító egyenrangú országok „kölcsönös tiszteleten alapuló együttműködése” vezethet. Ennek alapja pedig „csak az egyének – a nemzeti önazonosság megválasztását is magában foglaló – szabadsága, s a nemzeti közösségek belső önrendelkezéshez való joga lehet.” Egyben „elítél minden olyan törekvést, amely az adott állam területén kisebbségben élő nemzetrészek asszimilációjának előidézésére irányul.”

A törvény harmadik szakasza deklarálta, hogy „a több állam fennhatósága alá vetett magyarság minden tagja és közössége része az egységes magyar nemzetnek, melynek államhatárok feletti összetartozása valóság, s egyúttal a magyarok személyes és közösségi önazonosságának meghatározó eleme.” Megerősítette, hogy Magyarország elkötelezett abban, hogy a nemzet tagjai és közösségei az egymással való kapcsolatot fenntartsák és ápolják, s támogatja az Európában elfogadott gyakorlaton alapuló közösségi autonómia formákat.

A negyedik paragrafus arról rendelkezett, hogy Trianonra, mint nemzeti tragédiára a jelenben és a jövőben is emlékezni kell. Azt elfeledni nem szabad, s erre emlékeztetni kell a jövő nemzedékeit. De a hibákból okulva, azokat számon tartva és belőlük tanulva, az elmúlt évtizedek összefogásának példáiból merítve, a nemzeti összetartozás erősítésén kell munkálkodni. Ennek érdekében nyilvánította az Országgyűlés június 4-ét, az 1920. évi trianoni békediktátum napját a Nemzeti Összetartozás Napjává.

A törvény utolsó, ötödik paragrafusa szimbolikus tartalommal bírt, hiszen az a jogszabályt 2010. június 4-ével helyezte hatályba.

Nemzeti Összetartozás Melletti Tanúságtételről szóló törvény egy hosszú, kilencven éves küzdelmes folyamat mérföldkő szerű állomása volt. Szembe nézett Trianon tragédiájával, a belőle fakadó évtizedes nemzeti válsággal.

Összegezte a zsákutcás megoldási alternatívákat, s egyúttal megoldást kínált a magyar nemzet egésze számára. A nemzeti összetartozást és a határokon átívelő nemzeti önépítés programját.

Trianon 100 éves évfordulója – 2020. június 4.
A köztársasági elnök gondolatai az Országgyűlés emlékülésén

1920. június 4-én, a Nemzeti Összetartozás Napján, Trianon századik évfordulóján, az Országgyűlés emlékülésén mindhárom közjogi méltóság beszédet mondott.

Áder János köztársasági elnök történelmi visszatekintése során kiemelte „Száz évvel ezelőtt ezen a napon – június 4-én – Magyarország gyászolt. […] A veszteséget, a megaláztatást, a törvénnyé tett törvénytelenséget egyetlen magyar sem tudta feldolgozni. […] Amikor Trianonról beszélünk, ma már a negyedik generáció teszi fel ugyanazokat a kérdéseket: elkerülhető lett volna-e a világháború? Ki miért felelős? Miért lett a trianoni döntés Magyarország számára mérhetetlenül igazságtalan? […]”

Majd így folytatta: „Száz év elteltével joggal tehetjük fel a kérdést: békét hozott-e Trianon? Nem, két évtizeddel később az öldöklés folytatódott. Segítette-e a térség – Közép-Európa és Kelet-Európa – gazdasági fejlődését? Nem. Csökkentette-e az etnikai feszültségeket a térségben? Nem. A döntés egy soknemzetiségű országból több soknemzetiségű országot kreált. Ezzel újabb viszálykodás magvait hintette el. Ráadásul sem a német nemzeti szocializmus, sem az orosz bolsevizmus későbbi térnyerését nem tudta megakadályozni. […] De a nemzet élni akart. Hozzá kellett fogni az ország újjáépítéséhez. A munka Bethlen István kormányára várt. […] Eltelt száz év. Telve fájdalommal, újabb veszteségekkel, sok-sok tapasztalattal. […] Mi tiszteletet adunk a Magyarországon élő nemzetiségeknek, és azt szeretnénk, ha ők is tisztelettel fordulnának felénk.”

Áder János ezt követően kiemelte „Nekünk egymás javára, és nem egymás ellenében kell dolgoznunk. Amit a nagyhatalmak elrontottak, nekünk kell kijavítanunk. Ha így teszünk, a trianoni átok lekerül rólunk.”

„[…] beszéljünk világosan, fogalmazzunk egyértelműen! – hangsúlyozta a köztársasági elnök – Nem leszünk partnerek az elhallgatásban, a történelemhamisításban, az anyaországon kívül élő magyarok megtagadásában. Partnerek leszünk viszont az őszinte beszédben, a történelmi esélyek kihasználásában, a magyarok és magyarok, a magyarok és más nemzetiségűek közötti kötelékek erősítésében. Senki sem vitathatja

el tőlünk a jogot, hogy azért dolgozzunk – ha már a nemzet földrajzi határai megváltoztak –, hogy a nemzet lelki határai változatlanok maradjanak. […]”

Majd az elmúlt évtized nemzetegyesítő politikáját méltatva hangsúlyozta „Az elmúlt 10 évben az volt a célunk, hogy végre építsünk ott, ahol annyi évtized csak rombolni tudott. Hogy a nemzetpolitika nemes fogalmát megtöltsük tartalommal, és az egyszerűsített honosítással erősebb kötelék szövődjön magyar és magyar között. […] 10 éve azon dolgozunk: hogy szociális juttatásokkal, ösztöndíjakkal és a magyar iskolák megerősítésével adjunk távlatot ott, ahol a magyar fiatalok megtartásához elsősorban oktatás és munkahely szükséges. Hogy helyrehozzuk, megmentsük veszni indult közös értékeinket, felújítsuk a meggyötört műemlékeket. […]

Beszédének végén a köztársasági elnök Trianon száz éves évfordulóján a nemzet felemelkedésébe és jövőjébe vetett hittel jelentette ki: „Száz év elteltével, két világháború után, Trianontól és gazdasági válságoktól gyötörten, egy több mint négy évtizedes kommunista-szocialista vargabetű után, egy levert forradalmat követően, többször is az államcsőd szélére jutva itt vagyunk, élünk. A jövőben bizakodva mondhatjuk: a magyar nemzet nemcsak volt, de lesz is.”[44]

Összegzés

1920 – 2020. Ez a száz év számos tragédiát, megszámlálhatatlan megpróbáltatást és nehézséget tartogatott a magyar nemzet számára. Gondoljunk csak a vesztes háború okozta felfordulásokra, az ország szétdarabolására szerveződött nagyhatalmakra és a koncért marakodó későbbi utódállamok mohóságára. Mindennek betetőzését és mélypontját jellentette a trianoni diktátum, amikor szembesülni kellett a rettenetes valósággal. Kevesen voltak azok, akik hittek abban, hogy ebből a mérhetetlen és a korábbi tragédiákkal aligha összemérhető csapásból fel lehet állni. A húszas években mégis megtörtént a csoda. A Teleki Pál által elindított konszolidációnak köszönhetően a Bethlen István vezette ország fogcsikorgatva, de talpra állt, s újra helyet követelt magának és beilleszkedett az új európai rendbe. Lemondással, emberfeletti akarattal.

44 Áder János köztársasági elnök beszéde a Nemzeti Összetartozás Napján az Országgyűlés emlékülésén. https://www.keh.hu/beszedek/2759-Ader_Janos_koztarsasagi_elnok_beszede_a_Nemzeti_Osszetartozas_Napjan_az_Orszaggyules_emlekulesen&pnr=1 (2020. szept. 11.)

Egy dologról azonban nem mondott le. Az igazságtalan trianoni béke revíziójáról. A húszas évek második felétől egyre aktívabbá váló magyar külpolitika azonban csakhamar kényszerpályára került. Az olasz és német támogatással megvalósuló „országgyarapítások” csak időleges eredményekhez vezettek, s Magyarország a vesztes oldalon fejezte be a második világháborút.

Az 1947-ben aláírt párizsi békeszerződés visszavetette az országot a trianoni állapotokba. A kommunista fordulatot követően pedig Trianonról beszélni sem lehetett. Az internacionalizmus jegyében az elcsatolt területek magyarságát kiszolgáltatták a szomszédos országok kénye-kedvének. Nem változtatott ezen a Kádár-rendszer sem. Trianon szitokszó maradt, s a kommunista szervilizmus oda vezetett, hogy a magyar pártvezetésnek szemlesütve, számos megalázást is el kellett viselnie a kommunista testvérpártok vezetőitől. A nacionalizmus és revízionizmus vádját vette magára ezekben az évtizedekben az, aki csak a témát felvetette.

A rendszerváltás hozta politikai fordulat kellett ahhoz, hogy Trianon újra bekerülhessen a mindennapi közbeszédbe. Az 1990-ben megalakult Antall-kormány új alapokra helyezte a nemzet- és szomszédságpolitikát. Trianon traumáját azonban neki sem sikerült meghaladnia. A nyugati hatalmak gyanúsan és nagyfokú meg nem értéssel, számos esetben a nyomásgyakorlástól sem visszariadva, a szomszédos országok pedig nagyfokú gyanakvással figyelték az eddig ismeretlen új magyar nemzetpolitikai próbálkozásokat. Az első rendszerváltó kormányt felváltó balliberális kormány pedig megfelelt a Nyugat elvárásainak. Előre tollba mondott alapszerződéseket kötött a szomszédokkal, s a nemzetpolitikát alárendelte a nyugati integrációnak. Utóbb még ellenzékben, majd újra kormányra kerülve előbb kiüresítették az első polgári kormány sikeresen induló nemzetpolitikai intézkedéseit, majd a szégyenteljes 2004-es népszavazás során tanúsított politikai magatartásukkal elkövették az eredendő bűnt: szembe állították egymással az anyaországi és az elszakított országrészek magyarságát.

A 2010-ben hivatalba lépő polgári-nemzeti kormánynak így hatalmas adósságot kellett törlesztenie. A döntések nem várattak sokáig. A kettős állampolgárságról szóló törvényt napokon belül követte a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvény megalkotása, amely új alapokra helyezte és egyúttal új irányt adott a magyar nemzetpolitikának. Lehetőséget a trianoni trauma békés meghaladására, s deklarálta, hogy a kárpát-medencei magyarság bármely országban éljen is, az egységes magyar nemzet része.

„Nincs a világnak egyetlen nemzete sem, amely kibírt volna ilyen száz évet.” – mondta a száz éves évfordulón Magyarország miniszterelnöke 2020. június 6-i sátoraljaújhelyi beszédében, a Magyar Kálváriánál, a trianoni Országzászló emlékműnél. Majd így folytatta: „Ám a mi fajtánk konok, szívós és leleményes, ezért nemcsak kibírtuk, de ma ismét győzelemre állunk. Ezért szívből jövő hálánkat és legmagasabb elismerésünket fejezzük ki az elszakított nemzeti közösségeink évszázados helytállásáért, hűségükért a magyar nemzethez és a szülőföldjükhöz. Nagy nemzetté válni csak az tud, aki megjárja a maga kálváriáját. Aki kiismeri a megpróbáltatások útját. Aki kiállja a próbatételeket. Aki megérti, hogy az igazság erő nélkül keveset ér. A történelem nem könyörületes. Nem bocsájtja meg a gyengeségeket. Ha nincs legény a gáton, elveszünk. Ha a vértelen szépelgőkre hallgatunk, elveszünk. Ha engedünk a széthúzás erőinek, elveszünk. A magyarok soha többé nem engedhetik meg maguknak a gyöngeség luxusát. Mindig csak az lehet a miénk, amit meg tudunk védeni. Ez a törvény és ez a mi sorsunk. Ezért számunkra minden mérkőzés addig tart, amíg meg nem nyerjük. Ezért nem ért véget a magyarok történelme sem Mohácsnál, sem Világosnál, sem Trianonnál, és ezért fog Szent István koronájának valamennyi köve ismét ragyogni.”[45]

45 Orbán Viktor miniszterelnök sátoraljaújhelyi beszédét lásd https://www.miniszterelnok.hu/orban-viktor-unnepi-beszede-4/ (2020. szept. 11.)

Ujváry Gábor

A történelmi Magyarország felbomlásának kulturális következményei

A több mint négy esztendőn át tartó első világégésnek – a másodikkal szemben – Magyarország a kezdetektől szenvedő részese volt. Az 1918 őszi összeomlástól a trianoni békekötésig immár az országon belül folytatódott az az olykor polgárháborús jelleget öltő politikai küzdelem, amely többszöri, gyors hatalomváltáshoz, és a közrend szinte teljes megszűnéséhez vezetett. A háborús vereség következtében a Monarchia részekre bomlott, európai nagyhatalmi státuszát elveszítette. Két korábbi tagállama jelentéktelenné zsugorodott, ennek minden szomorú hatásával.

Politikailag kiélezett szituációkban, illetve hadiállapot idején a kulturális intézményrendszer[1] állami támogatása csaknem mindig erősen gyengül. Így történt 1914 őszétől Magyarországon is. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium állami költségvetésből származó támogatása reálértékben ugyan nem (vagy alig) csökkent, ám – a hadikiadások és az állam újraelosztó szerepének növekedése folytán – a jelentősen felduzzadt büdzséből való részesedésének 1868-tól folyamatosan emelkedő aránya nagymértékben visszaesett (1913: 5,54%; 1914 első fele: 4,98%; 1914/15: 1,85%; 1915/16: 1,19%).[2] A presztízs gyengüléséhez a magyar kulturális élet 1918 késő őszén kezdődő, fokozatosan részekre, külön államokra szakadása, a gazdaság mélyrepülésével párhuzamosan pedig a mind kisebbé váló ország kulturális hálózatának egyre reménytelenebb helyzete társult. Teljesen nyilvánvaló volt, hogy a kulturális politikát – akárcsak minden más szakterületét – új alapokra kell fektetni, a Trianon veszteségei miatti, gyökeresen megváltozott lehetőségekhez kell igazítani.

Az újrapozícionálás sikerrel járt, hiszen a gazdaságpolitika mellett ez a politikai ágazat adta a leginkább pozitív választ a békeszerződés nyomán az egész társadalmat átható pesszimizmusra és elkeseredettségre,

1 A ’kultúra’ kifejezést a lehető legszélesebb értelemben használom, beleértve ebbe az oktatást, a közgyűjteményi hálózatot, a tudományt és a művészeti életet – a „magaskultúrát” – is. Ugyanakkor az egyházak államigazgatáshoz kapcsolódó ügyeit, amelyeket a második világháború végéig, sőt, még azután is néhány évig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium – elnevezésében is megnyilvánuló – felügyelete alatt intéztek, nem gondolom idetartozónak.

2 Magyary, 1927. 13. Ld. még: Ujváry, 2016.

s számos eredménnyel bizonyította, hogy a megcsonkított Magyarország komoly, nemzetközi mércével mérve is figyelemre méltó kulturális és tudományos teljesítményre képes. Egyben pedig a szélsőbaltól a szélsőjobbig minden politikai erő által követelt revíziós törekvések egyik leghatékonyabb támogatójává vált, mivel a magyarság Kárpát-medencei kulturális begyökerezettségét tanúsította. Miként Hankiss János a kulturális diplomáciáról szóló művében a kultúra politikát segítő és alakító erejéről szólva kifejtette: „A reálpolitikus számára a kulturális külpolitika olyan, mint egy allegória-rendszer. Ott, ahol Trianonról nem is lehet beszélnünk, a legudvariasabb s legközömbösebb arccal támadhatjuk meg, ha vigyázunk a látszatra. Azt nem mondhatjuk, hogy ennyi meg ennyi magyarlakta területet vettek el tőlünk s mégis ezt mondjuk, szemrehányóan és megdönthetetlenül, ha elsoroljuk, hogy hol születtek nagyjaink s most hova tartozik ez vagy amaz a község; vagy ha művészettörténeti eszmefuttatásban felsoroljuk nagy műemlékeink helyét… […] Használjuk ki azt, hogy értünk, helyettünk még a kövek is beszélnek. […] Felületes érdeklődésű közönséghez jobb eleven színekkel, művészi formákkal (pl. a magyar zene és a magyaros hangulat világszerte ismert fogantyújába kapaszkodva) közeledni, mint középponti problémánk, Trianon megpengetésével."[3]

A magyar kulturális élet kényszerű szétszabdalásának további következménye az addig sokszínűségében is egységesnek tartott magyar kultúra erdélyi, felvidéki és délvidéki jellegének megerősödése, a helyi – anyaországétól részben eltérő – jellegzetességek bemutatása és hangsúlyozása, majd térnyerése volt; gondoljunk csak az erdélyiség sajátosságait hangsúlyozó transzilvanizmusra[4] vagy a két világháború között Magyarországon is rendkívül népszerűvé vált székelyföldi írók munkáira. Így formálódott ki – csak a szépirodalomra értve, de más művészeti területre és a kultúraszervezésre is érvényesen – az az Illyés Gyula későbbi metaforája szerinti „ötágú síp", amelyben a korábbi négy[5] mellett az ötödik hangot az 1945 utáni történelmi korszak nyugati emigrációs lírája és prózája jelentette.[6] És ezért jelentette és jelenti az elszakított

3 Hankiss, 1936. 9. és 32.

4 Legújabb, tömör, korábbi monográfiájára támaszkodó kifejtése: K. Lengyel, 2020.

5 A Romániához, Csehszlovákiához és a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz (1929-től: Jugoszláviához) tartozó magyarságot értve ezalatt.

6 Illyés erről 1967-ben írta Hidas Antal és a többiek című cikkében: „A magyar irodalom ötágú síp, összehangolatlan. Eléri még vajon a mi nemzedékünk, hogy egy jó munka mind e nemcsak külön-külön, de más és másként is szóló sípot egyszer ismét összehangolja, illetve az eldugulástól megmenti? A közelmúlt esztendei a föladat nehezülésére vallanak." https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/ILLYES/illyes02251/illyes02352/illyes02352.html

magyarság megmaradásának legnagyobb esélyét – közvetlen Trianon után, de napjainkban is – a magyar anyanyelv, illetve kultúra különféleségében is nagy hasonlóságokat mutató egységének ápolása. Hogy egy másik Illyés metaforát használjak: ez az igazi „haza a magasban" – vagy ahogy ma mondanánk: az ötnél ma már jóval többágúságot is legyőző kulturális nemzetegyesítés.

Az utódállamok által megszállt egykori országrészek magyarságának megőrzésében a kulturális élet anyanyelvűsége már 1918 késő őszétől elsődleges szerepet játszott. Ezzel tökéletesen tisztában voltak a magyar területekhez jutó új, illetve jelentősen megnagyobbodott államok és a magyar kormányzat is. Ezért az előbbiek éppen erre az anyanyelvűségre mérték a legnagyobb csapást a magyar oktatás szinte teljes felszámolásának – illetve állami támogatás nélkül, kizárólag egyházi fenntartásba száműzésének (Románia, Szerb–Horvát–Szlovén Királyság) –, valamint visszaszorításának (Csehszlovákia) politikájával, ezenfelül a korábbi magyar kulturális intézményhálózat elsorvasztásának kísérletével. A magyar kormányzat pedig szintén már 1918 végén elkezdte annak a hálózatnak a kiépítését, amely az idegen uralom alá került magyarság helyzetének tudományos alaposságú felmérését szolgálta, és többnyire titkos csatornákon keresztül a kulturális intézményeit – ezzel pedig identitásának megóvását – támogatta.[7] Annak reményében persze, hogy a mindenki által vágyott és várt revízió mielőbb és a lehető legteljesebben bekövetkezik.

A revíziós érvrendszer és propaganda kulturális vonatkozásait már a magyar békedelegáció 1920. januári jegyzékei is előrevetítették, amikor – jó néhányszor ismételve e tételt – megállapították: „kulturális fölényünk onnét származik, hogy a keleti helyett a nyugati kereszténységet és műveltséget vettük fel és annak legkeletibb védbástyája voltunk és vagyunk". Ennek „[…] megítélésekor szemünkre szokták vetni, hogy azért vagyunk nemzetiségeinknél magasabban állók a kultúrában, mert azokat a művelődéstől visszatartottuk, [de] elfelejtik azt, hogy a nemzetiségek jelentékeny része az újabb időkben, 46,7%-a a 18. században vándorolt be és a bevándorlók jelentékeny része földet kereső, kulturálatlan pásztor és földmunkás népekből állott, akiket a magyar kultúra csak lassanként emelhetett magához. De hogy ez a kultúra miképp emelte őket, annak világos bizonysága az, hogy műveltségükben, nevezetesen az átlagos

7 Ennek legalaposabb kifejtése: Kisebbségi magyar, 2008. – Bárdi, 2013. 207–320. – Ezeknél jóval rövidebb, kiváló összegzés: Dévavári, 2021.

kultúra-fokmérő: az írás, olvasás terén, mennyivel magasabban állanak, mint a szomszédos államok velük rokon nemzetiségei."[8]

Már ezek a jegyzékek is szóvá tették a Magyarországot 1918 novemberétől megszálló románok, szerbek és „csehszlovákok" által elkövetett kulturális atrocitásokat: a tanerők és az egyetemi tanárok, az új hatalomra a hűségesküt le nem tett értelmiségiek elbocsátását, a nem állami közgyűjtemények és színházak lefoglalását, a magyar emlékhelyek megrongálását vagy lerombolását. „A megszállott területen impériumot bitorló hatalmak minden módjukban álló hatalmat megragadnak – panaszkodtak –, hogy a megszállással hatalmukba jutott, leigázott magyarság nemzeti érzését, nyelvét, szokásait meggyalázzák, legszentebb polgári, sőt emberi jogait lábbal taposssák. A magyarok társasköreit, kaszinóit bezárták. Magyar újságok csak a legszigorúbb cenzúra után jelenhetnek meg, legtöbb helyt azonban azok megjelenését teljesen betiltották. Nemcsak utcákról, középületekről távolították el a magyar feliratokat, de a magukat magyarnak valló kereskedőknek stb. sem szabad magyar felírású cégtábláikat használniok. A magyar lobogót sárba tiporják és a legmegalázóbb módon gyalázzák meg. Békés polgárokat, gyermekeket, mert magyar nemzeti jelvényeket vagy csak színeket viselnek, mert utcán, nyilvános helyeken magyarul beszélnek vagy magyar dalokat énekelnek, tettleg inzultálnak."[9]

Apponyi nevezetes és sokat idézett 1920. január 16-i beszédének ugyancsak egyik központi eleme volt a kultúrfölény hangoztatása. Mint mondta, a tervezett döntés „a nemzeti hegemóniának átruházása lenne oly nemzetiségekre, amelyek jelenleg többnyire alacsonyabb kulturális fokon állanak". Ennek alátámasztására az 1910-es népszámlálás beszédes adatait hozta, miszerint: „A magyarságnál az írni és olvasni tudók arányszáma megközelíti a 80%-ot; a magyarországi németeknél a 82%-ot; a románoknál a 33%-ot; a szerbeknél az 59 és egynéhány tizedet, majdnem a 60%-ot." Hozzátette, hogy az érettségizettek között a magyarok aránya

8 A magyar béketárgyalások, 1920. II. Bemutatkozó jegyzék, 11.

9 Uo. 304. A kötetben számos további utalás található a magyarság kultúrfölényére, illetve az 1918 végétől elkövetett kulturális visszaélésekre vonatkozóan, pl.: A II. jegyzék összefoglaló kivonata, 24. II. jegyzék, 44. melléklet (Állami népiskoláink és a magyarosodás) 104–107. VIII. jegyzék: Az erdélyi kérdésről 3. melléklet (Életképes-e a román uralom Erdélyben?) 154–160. és 7. melléklet (A szászok memoranduma), 200–201, illetve 10. melléklet (Román atrocitások) 229–231., 245–248. XI. jegyzék, a megszállott területeken elkövetett atrocitásokról, 303–304., 349–351. XII. sz. jegyzék 9. melléklet (Dél-Magyarország kívánsága) 391–392. XIII. jegyzék 4. melléklet (A ruthén nép kulturális fejlettsége) és 5. melléklet (A ruthén nemzetiség szellemi elmaradottságának okairól) 416–419.

„84%, jóllehet a magyarok az összes népességnek csak 54,5%-át teszik; a románok arányszáma az ily tanulmányokat végzettek között 4%, pedig az egész népességnek 16%-át alkotják; a szerbeké 1%, jóllehet számuk az egész népesség 2,5%-a". Ennek az okát Apponyi nem valamiféle felsőbbrendűségben jelölte meg, hanem abban, „hogy ezek a szomszédos népek történelmük szerencsétlen eseményei folytán későbben léptek be a civilizált nemzetek családjába, mint mi", s ő is megemlítette a határon túl maradt magyarság sérelmeit.

Összegzése szerint „[…] hogy egy alacsonyabb kulturális fejlettséggel bíró kisebbség, vagy egy igen csekély többség hegemóniával bírhasson, elérhesse egy magasabb kulturális fokot elért nemzetiség önkéntes alárendelődését és morális asszimilációját, ez, Uraim, organikus lehetetlenség."[10] Tudjuk azonban, hogy mégsem volt az. A benyújtott anyagoknak és Apponyi szavainak alig lehetett hatása, hiszen a magyar – akárcsak a többi vesztes államelbeli – delegációt nem tárgyalni, hanem a feltételeket elfogadni hívták a békekonferenciára.

Trianon kulturális vonatkozásaival viszonylag keveset foglalkozott a magyar történettudomány, mivel más szakpolitikáktól eltérően a szerződés csak néhány, kizárólag az iskolai anyanyelvhasználatról megfogalmazott előírást, illetve a közgyűjteményi állomány kisebb hányadát érintő megkötést tartalmazott. Az 58. és az 59. cikkek kimondták, hogy a trianoni országban maradt „faji, vallási vagy nyelvi" kisebbségeknek „joguk van saját költségükön jótékonysági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használják és vallásukat szabadon gyakorolják", illetve a „jelentékeny arányban" egy tömbben lakó nem magyar anyanyelvűek „[…] gyermekeit az elemi iskolákban saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a Magyar Kormányt abban, hogy a magyar nyelv oktatását az említett iskolákban is kötelezővé tegye."[11] A kisebbségek anyanyelvi képzése Magyarországon azonban csak részben érvényesült, ezért a messze legnagyobb létszámú, mintegy félmilliós német (sváb) népcsoport vezetői joggal tették szóvá az ebből adódó – egyébként a határon túli magyar oktatást is hátrányosan befolyásoló – nehézségeket.[12]

A békediktátum 77. cikke az elcsatolt területek közigazgatására vonatkozó

10 Uo. 277–278, 280.

11 A szerződés szövegének legújabb kiadása: Trianon, 2019. III. rész. Európára vonatkozó politikai rendelkezések. VI. cím. A kisebbségek védelme. 58–59. cikk, 60–61.

12 Erről bővebben: Donáth, 1998. főleg 15–40.

„levéltárak, lajstromok, tervrajzok, okiratok és okmányok” átengedéséről, illetve – ha „egyeseket a helyszínéről elvittek volna” – azok visszaadásáról rendelkezett.[13] Az egész közgyűjteményi hálózatra kiterjesztve ugyanez volt a lényege a 175–179. cikkeknek is. Magyarország kötelezte magát, hogy „a Szövetséges Társult Hatalmak mindegyikének visszaszolgáltatja mindazokat a hivatalos iratokat, okmányokat, régiségeket és műtárgyakat, úgyszintén mindazt a tudományos és könyvészeti anyagot, amelyeket az elfoglalt területekről szállítottak el, tekintet nélkül arra, hogy ezek a tárgyak az Államnak vagy tartományoknak, községeknek, kórházaknak, egyházaknak, avagy egyéb köz- vagy magánintézményeknek tulajdonában állanak” (175. cikk). Az „átengedett” területekről 1914. június 1-e után elvitt értékeket is – kivéve a magánosoktól vásároltakat – vissza kellett adni (176. cikk), akárcsak az antant országainak azokat az anyagokat, amelyek az ő történetükre vonatkoztak vagy szellemi tulajdonukat képezték (ha azokat 1868. január 1-je, illetve Olaszországot illetően 1861 óta szerezték meg). Ugyanakkor Magyarországnak is jogában állt „a nevezett Államokat, különösen pedig Ausztriát felhívni arra, hogy vele az előbbiekhez hasonló módozatok mellett a szükséges megállapodásokat megkössék” (177. cikk), és az utódállamok is kötelezték magukat a húsz évnél nem régebbi, az új Magyarország területének történetéről vagy közigazgatásáról szóló dokumentumok visszajuttatására (178. cikk).[14]

A kormányzat a 177. cikkben foglalt lehetőséget végül a maga javára fordította, amikor 1926-ban megkötötte Ausztriával az 1927. január 1-jével hatályba lépett, mindmáig érvényben lévő badeni levéltári egyezményt, amely példa nélküli a nemzetközi megállapodások történetében. A szerződés következtében – a gyakorlatban már 1918-tól működő levéltári delegáció intézményének szentesítésén túl – Ausztria a tisztán magyar provenienciájú (eredetű) aktákat visszaadta Magyarországnak, valamint a megállapodás leglényegesebb pontjaként a két állam közös szellemi tulajdonává nyilvánította azt az 1526 és 1918 közötti óriási irategyüttest, amelyet a korábbi központi kormányszervek Magyarországra is kiterjedő tevékenységéről a Haus-, Hof- und Staatsarchivban, a Kriegsarchivban, illetve a Hofkammerarchivban őriztek. Ezek a levéltárak a Monarchia idején a közös minisztériumok – a közös külügy-, pénzügy és hadügyminisztérium – fennhatósága alá tartoztak, tehát már akkor is mindkét tagállamhoz tartozónak minősültek. A bennük őrzött magyar

13 Trianon, 2019. III. rész. IX. cím. Általános rendelkezések. 77. cikk, 68.

14 Uo. VIII. rész. Jóvátétel. II. cím. Különös rendelkezések. 143–146.

vonatkozású dokumentumok teljes feltárása és beható kutatása a magyar történészek jövendő generációinak is rengeteg munkát adhat még.

Emiatt is rendkívül fontos az osztrák kollégáikkal azonos jogokat élvező magyar levéltári delegátusok szerepe. Ha úgy tetszik, ők töltik be az egykori Monarchia utolsó közös állásait, hiszen a magyar állam kiküldöttjei, de a közvetlenül az osztrák kancellária (miniszterelnökség) alárendeltségébe tartozó Osztrák Állami Levéltár (Österreichisches Staatsarchiv) három, imént említett tagintézményében dolgoznak. (Jelenleg ketten a Kriegsarchivban /katonai levéltári delegátusok/, egy fő pedig a két másik levéltárban /polgári delegátus/.) Fizetésüket a magyar, munkafeltételeiket pedig az osztrák állam biztosítja, ezért a magyar nagykövetségen a miniszteri rangú magyar nagykövet és az osztrák Kancellári Hivatal államtitkári rangú képviselője előtt szokták letenni esküjüket, mindkét ország törvényeinek betartására fölesküdve.[15] Furcsa módon tehát a Monarchia e szempontból tovább él, éppen az azt megszüntető Párizs környéki békék következtében.

A badeni megállapodást az 1932-ben aláírt, a múzeumi és a könyvtári javakról szóló velencei szerződés követte. Ennek értelmében Magyarország rengeteg műtárgyat és könyvet – nagybecsű kódexeket, például Anonymus *Gesta Hungarorum*át, a *Képes Krónikát* vagy éppen 16 hiteles Corvinát – kapott vissza Ausztriától. Ezekből 1933-ban reprezentatív kiállítást rendeztek a Nemzeti Múzeumban. A császári és királyi ház hitbizományi gyűjteményének részeként azonban számos, szintén közös szellemi tulajdonnak számító múzeumi és könyvtári anyag maradt Bécsben – a legismertebb a Bocskai-korona –, ezek felelőse a magyar múzeumi megbízott volt. (E tisztet is a levéltári delegáció vezetője töltötte be.) A levéltári megállapodással szemben a múzeumi egyezményről 1945 után „megfeledkeztek”, így az sajnos hatályát vesztette.[16]

A magyar kulturális politika a békediktátum rendelkezései alapján szinte teljes mozgásszabadságot élvezett. Elsősorban ennek volt köszönhető, hogy kulcspolitikává vált, s az állami költségvetésből – különösen Klebelsberg Kuno miniszterségétől (1922–1931) – egyre növekvő, 1927-től a második világháború közepéig 10% fölötti arányt elérő támogatást

15 A badeni egyezményről mintaszerű, rendkívül alapos bevezetővel ellátott forráskiadvány: Ress, 2008. – A másik alapmunka Fazekas István monumentális kötetének kiváló bevezetője: Fazekas, 2015. 9–93. – Ld. még: Ujváry, 2017. 52–54, 75–76, 108–115.

16 A megállapodás történetét mindmáig nem dolgozták föl. Ld. róla: A bécsi gyűjteményekből, 1933. – Ujváry, 2017. 115–119. (A levéltári források felsorolásával.) – Röviden említi Miskolczy Gyula (aki a múzeumi delegátusi tisztet is betöltötte): Dokumentumok, 1988. 404–405. – Az előzményekről: Siklóssy, 1919. – Prohászka, 2012.

kapott.[17] Közvetve ez megint csak Trianon hatása volt, hiszen szembetűnő, hogy a kulturális büdzsé a gazdaság konszolidációját nagyban elősegítő népszövetségi kölcsönről folytatott tárgyalások megkezdése (1923), illetve annak felvétele (1924) után emelkedett. Miként Klebelsberg Kuno sokszor – itt idézett miniszteri beköszöntő beszédében is – kifejtette: „a magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá".[18] Vagy ahogy 1930 áprilisában megállapította: „[…] csak egyetlen út van nyitva előttünk, amelynek elzárására még Trianon sem volt elég leleményes: a szellem és a kultúra útja. […] A közoktatásügyi minisztériumot most honvédelmi minisztériumnak tekintjük, mert a lefegyverzett ország exponált helyén csak abban az esetben állhat meg, ha a világ művelt nemzeteiben mindinkább megerősödik az a meggyőződés, hogy egy nemes és művelt népen nagy történelmi igazságtalanság esett."[19]

Mindez némi párhuzamot mutat a modern német nacionalizmus megteremtőjének, Johann Gottlieb Fichte filozófusnak azon gondolatával, amelyet a franciák megszállta Berlinben – történelmileg az 1920 körüli Magyarországéhoz részben hasonló helyzetben –, nagyhatású előadás-sorozatának (*Beszédek a német nemzethez*, 1807–1808) tizenegyedik beszédében hangoztatott. „Alkotmányainkat mások csinálják majd – jelentette ki –, szövetségeinket és fegyveres erőinket mások határozzák meg, törvényeinket mások diktálják, bíróságainkat és ítéleteinket – és azok végrehajtását – olykor kiveszik a kezünkből; ezekkel a gondokkal nem kell számolnunk a közeljövőben. Pusztán a nevelésre nem gondoltak; ha valami feladatot keresünk, akkor fogjunk ennek dolgához! Várható, hogy ebben békén hagynak bennünket. […] egyedül a nevelés az, ami megmenthet bennünket mindazon bajtól, ami ránk szakadt."[20]

A kulturális politikának a Trianon utáni traumából felemelkedő Magyarország konszolidációjában betöltött szerepét egy másik német, a

17 Az állam összes kiadásaiból a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumra jutó arány: 1920/21: 3,23%; 1921/22: 4,16%; 1922/23: 4,54%; 1923/24: 7,27%; 1924/25: 9,15%; 1925/26: 9,05%; 1926/27: 9,3%. Magyary, 1927. 13–14.

18 Klebelsberg, 1927. 604.

19 Klebelsberg, 1931. 181–182. 1925. februári megfogalmazásban: „Szeretném a köztudatba belevinni, hogy a trianoni béke következtében lefegyverzett Magyarországban a kultusztárca voltaképpen honvédelmi tárca is. Honvédelmi tárca olyan értelemben, hogy most elsősorban a szellem, a művelődés fegyvereivel kell védeni hazánkat és ezekkel az eszközökkel kell mindig újból és újból bebizonyítanunk a világ nemzetei előtt, hogy a magyar viszontagságos életének második ezer esztendejében is életképes, erős és hogy bántani nagy történelmi igazságtalanság." Klebelsberg, 1927. 516.

20 Fichte, 1995. 138–139.

neves tudós-politikus, Carl Heinrich Becker porosz kultuszminiszter – a modern orientalisztika egyik megalapítója és a két világháború közötti nemzetközi tudománypolitika kiemelkedő képviselője – is felismerte. Becker 1926-os, egyhetes hivatalos magyarországi tartózkodása után 27 oldalas jelentésben számolt be a tapasztalatairól. Hangsúlyozta, hogy a magyar kormány „[…] sok okossággal és megfontoltan mindent megtesz a trianoni békeszerződés szörnyű hatásainak […] a leküzdésére, így Magyarország újjászületésének az alapjait rakja le. Mindez elsősorban egy nagyon világosan végiggondolt és rendszerszerűen építkező kultúrpolitika alapján történik. […] a kulturális szempontokat kiemelten kezelik, és hihetetlenül magas összegeket fordítanak tudományos képzésre a költségvetésben."[21] Becker mondandóját alátámasztotta, hogy amikor e sorokat írta, Magyary Zoltán örömmel nyugtázhatta: „Csonka-Magyarország állami kulturális kiadásai az 1926/27. költségvetési évben Nagy-Magyarország 1913. évi kulturális kiadásainak 81.23%-át teszik ki". Ez a megmaradt terület és lakosságszám arányához (kerekítve: 32,7 és 41,6%) – de akár ahhoz viszonyítva is, hogy a trianoni Magyarországra a háború előtti állam kiadásainak és bevételeinek 45.733%-a jutott – rendkívül magas összegnek tekinthető.[22]

Amennyiben azonban nem az 1920-as évek közepétől beérő eredmények felől közelítek témámhoz, kétségtelen, hogy a trianoni veszteségek minden tekintetben – az oktatás, a közművelődés, a közgyűjtemények, a művészeti élet és különösen a műemlékek vonatkozásában – fájdalmasak, nehezen pótolhatók voltak. Az átlagosnál is nagyobb mértékben érintették az emléktáblákat és a köztéri szobrokat, amelyek jelentős részét – a magyarsággal szembeni önmeghatározást szolgáló emlékezetpolitika jegyében – pusztulásra ítéltek az utódállamok.[23] Közép- és koraújkori műemlékeink döntő többsége és legértékesebb része szintén a határokon túlra, főleg Felvidékre és Erdélybe került, ahol nagyrészt ugyancsak az új hatalom olykor minden történelmi alapot nélkülöző, mitikus múltértelmezésének prédájává vált.

Rendkívüli, máig felméretlen kárt okozott a jelentős magyar kulturális, oktatási és közgyűjteményi hálózattal és civil szervezeti háttérrel rendelkező városok elcsatolása. Magyarország öt teljes körű, 1910-es regionális központjából négyet (Pozsony, Kassa, Kolozsvár és Temesvár /ha Zágrábot

21 Ujváry, 2006. 293.

22 Magyary, 1927. 12, az idézet: 15.

23 Utóbbiról bővebben: Olay, 1930. 227–314. – Murádin, 2008. – Ujváry, 2020.

is ideszámítom, a hatból ötöt/), a hat hiányos funkciójúból hármat (Arad, Brassó, Nagyvárad) elveszített. Ezek Kolozsvár és Brassó kivételével közel estek az új határhoz, és magyar (Arad, Brassó /relatív többség/, Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad), Pozsony és Temesvár esetében pedig német–magyar többségűek voltak. Mellettük tovább sorolhatnám a jelentős határmenti magyar kulturális őrhelyeket: Komáromot, Ungvárt, Szatmárnémetit, Szabadkát és a többit.[24]

A Magyarországon maradt regionális centrumok, Debrecen (teljes körű), illetve Győr, Pécs és Szeged (hiányos funkciójú) a továbbiakban is fontos szerepet játszottak. Győrt nem számítva olyan egyetemi városokká lettek, amelyeket Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter – az országos központ, Budapest vízfejűségének ellensúlyozására – nagyrészt sikeresen kívánt „kultúrtartományi székhelyekké" fejleszteni.

A kulturális veszteségek sokasága mellett azonban arról sem szabad megfeledkezni, hogy Trianonnal a kulturális mutatók szempontjából jóval fejlettebb vidékek jutottak Csonka-Magyarországnak, mint az elcsatolt területeknek. Itt is voltak persze kivételek: az említett regionális centrumokon és szűkebb vonzáskörzetükön kívül Nyugat-Magyarország, a Felvidék délnyugati része, a Partium nyugati pereme, a Szászföld, a Szepesség vagy éppen a gazdaságilag ugyan leszakadt, ám kulturálisan az átlagosnál mégis jobb helyzetben lévő Székelyföld. A kulturális politika és intézményrendszer szempontjából a látszólagos pozitívumok között tarthatjuk számon, hogy az 1918 előtti városlakók kétharmada a trianoni államban élt. Az utódállamokhoz került területek városainak többségében pedig továbbra is a magyarság túlsúlya érvényesült, ami ugyancsak kedvező tényező volt, hiszen a magaskultúra és az anyanyelvű oktatás központjai a közepes és a nagyobb lélekszámú települések voltak.

A „csonkaország" az urbanizáltság korábbinál magasabb foka miatt iparosodottabbá vált, ami elsősorban a gazdaság fejlődése – de részben a kultúrafogyasztó szakmunkásréteg erősödése – miatt is lényegesnek bizonyult. Az 1526 óta először teljes állami önállóságot élvező Magyarország – Ausztriával együtt – egy soknemzetiségű országból a térség homogén nemzetállamává vált, miközben az utódállamoknak többnyire a magyarság tekintélyes súlya miatt jelentkező nemzetiségi problémákkal kellett megküzdeniük. Hazánkban a nemzetiségek aránya az 1920-as évek elején 10% alá csökkent, ami a kulturális politika feladatait lényegesen egyszerűsítette.

24 Szabó, 2011. – Sebők, 2020.

A régi, illetve az új országterületet összehasonlítva a hat éven felüli népességben az analfabetizmus nagymértékben, az 1910-es 33,3%-ról 1920-ra 15,2%-ra csökkent, az alsó-, a közép- és a felsőfokú iskolát végzettek, illetve a magaskultúrát fenntartó értelmiség aránya viszont jelentősen nőtt. Az utóbbi – az írni-olvasni tudók arányához hasonlóan – az 1910-eshez képest majdnem megkétszereződött, az egyetemi és főiskolai hallgatók száma pedig a harmadakkora államban is meghaladta a világháború előttit.[25]

Mindez a magyarságnak már a dualizmus korában is sokat hangoztatott Kárpát-medencei „kultúrfölényét", illetve a trianoni Magyarország történelmi államkereteken belüli magasabb kulturális státuszát tanúsította, amelyet erősen kihasznált a magyar érdekeket védő propaganda is. A kedvező adatok révén pedig némileg csökkentek azok a Trianon okozta kulturális károk, amelyeket Buday László és Olay Ferenc, illetve *A magyar tudománypolitika alapvetése* című kötet már az 1920-as években pontosan felmért.[26] Csak mérséklésről lehetett azonban szó, hiszen az 1918 előtti Magyarország oktatási és közgyűjteményi hálózatát, művelődéstörténete legjelesebb személyiségeinek születési és működési helyét figyelembe véve is egyértelmű, hogy a veszteségek pótolhatatlannak tűntek. Az imént sorolt, Trianon hátrányait enyhítő szempontokat ezért egészen másként, a magyarság kiválóságának, illetve a diktátum hallatlan igazságtalanságának egyik legfőbb bizonyítékaként értelmezték. Arra viszont alig emlékeztettek, hogy az elsősorban 1918–19-es szerepvállalásuk miatt emigrált, Nyugat-Európában vagy a tengerentúlon gyakran hírnevessé vált magyar művészeket és tudósokat kirekesztették a magyar szellemi életből, ami a két világháború között (s részben még utána is) komoly érvágásnak bizonyult.[27]

Trianon következtében Magyarországnak – nagyjából a lakosságcsökkenés számával arányosan – az óvodák 41,1, az óvónők 41,4 és az óvodások 45%-a; a népiskolák 38, az ott tanítók 45,6 és a tanulók 43,6%-a jutott. Ugyanakkor a dualizmus idején jórészt a nemzetiségi vidékeken, a magyarosodás elősegítésének hiú ábrándjával épített állami iskolák mindössze 28% a maradt meg, ami azért jelentett óriási hátrányt, mivel ezek többnyire korszerűbbek voltak nem állami – főleg egyházi kezelésben álló – társaiknál.

25 Az 1920. évi népszámlálás, 1929. Általános jelentés, 38–42., 66–68. és Részletes kimutatások, 58–65. – Ld. még: A számontartott, 2020. 212. (A kiváló kötet sajnos nem tartalmaz a kulturális életre vonatkozó statisztikákat.)

26 Buday, 1921. és 1923. – Olay, 1930. – Magyary, 1927.

27 Ennek kiváló összefoglalása: Frank,2015.

Az oktatási ranglétrán felfele haladva kedvezőbbek voltak az arányok. Néhány típust kiemelve: az ipari tanonciskolák 48,8, tanáraik 59,8, tanulóik 71,7%-a került a trianoni Magyarországra. Ugyanezek az adatok a polgári iskolák (intézet: 45,1%, oktatók: 50,9%; tanulók: 55%) és a fiú középiskolák (intézet 47,1%; tanárok: 48,5%; diákok: 51,9%) esetében szintén mintegy 50%-os veszteséget mutattak, a tanulók arányában azonban annál is kevesebbet. A polgári- és a középiskolákban a diákok több mint négyötöde már 1918 előtt is magyar anyanyelvű volt, a felsőoktatásban ez az arány még magasabbnak mutatkozott.[28]

Az egyetemek és a főiskolák szinte teljes hálózatát átmentették a trianoni Magyarországra. Ez azonban nem önkéntesen, hanem kényszer hatására – a továbbra is fenntartani kívánt magyar anyanyelvű oktatás ellehetetlenítése miatt – történt. A négy magyar tudományegyetemből kettő: az 1872-ben alapított kolozsvári és az 1912-ben létrehozott, de működését még éppen csak megkezdett pozsonyi 1919 szeptemberében Budapestre menekült, majd a jogfolytonosságukat és a nevüket (Ferenc József, valamint Erzsébet) is megőrizve az 1921/22. tanévtől Szegeden, illetve az 1923/24-iktől Pécsen működött tovább. A jogfolytonosságot – a trianoni diktátum ideiglenességében bízva – annyira komolyan vették, hogy amikor 1940-ben a második bécsi döntéssel a „kincses város" is visszakerült Magyarországhoz, a szegedi univerzitás formailag visszaköltözött Kolozsvárra, s jogilag csak ekkor jött létre a szegedi, Horthy Miklósról elkeresztelt tudományegyetem (1940: XXVIII. tc.). A nagy múltú Selmecbányai Erdészeti és Bányászati Főiskola hallgatói már 1918. december közepén magyar fennhatóságú területre érkeztek, s a két univerzitással ellentétben gyűjteményeiket és műszereiket is összecsomagolták és megmentették. Tanáraik 1919. február végéig követték őket, és néhány hetes budapesti tartózkodás után 1919 márciusától Sopronban folytatták munkájukat. A tanév első óráit már a Tanácsköztársaság idején, 1919. április 28-án tartották.

A keresztényszocialista kultuszminiszter, Vass József 1921-ben, a kolozsvári és a pozsonyi menekült egyetemek ideiglenes szegedi és pécsi elhelyezéséről szóló törvényt (1921: XXV. tc.) is a „régi határok visszaállításának" és a „nemzet egyesítésének" reményével indokolta. „Minthogy azonban ez idő szerint ezért a szent célért – állította Klebelsberg gondolatait is megelőlegezve – eredményesen csak békés eszközökkel, a kultúra fegyverével küzdhetünk, minden eszközt meg kell ragadnunk arra, hogy ellenséges szomszédaink feletti kultúrfölényünket továbbra

28 Buday, 1921. 242–249. – Uő. 1923. 191–196. – Elekes, 1938. 367.

is fenntartsuk, elszakadt véreinknek ezen kulturális színvonalon való megmaradását elősegítsük és a magyar nemzeti kultúra iránti szeretetet és ragaszkodást bennük ébren tartsuk.

Ezt a célt elsősorban a magyar tudományosság fejlesztése és a tudományos munkásság gócpontjainak, a magyar tudományegyetemeknek fenntartása szolgálja."[29]

Az idegen kézbe került magyar felsőoktatási intézmények 1919–1920 folyamán megszűntek: két gazdasági (Kassa és Kolozsvár) és két jogakadémiának (Kassa és Nagyvárad), valamint a Fiumei Kiviteli és a Kolozsvári Kereskedelmi Akadémiának is ez lett a sorsa. Az eperjesi evangélikus jogakadémia 1919 februárjában Miskolcra, a máramarosszigeti református pedig 1921 júliusában Hódmezővásárhelyre költözött. A csekély létszámmal működő hittudományi főiskolák egy része viszont az új államkeretek között is tovább dolgozhatott az utódállamokban.[30]

Trianonhoz és a felsőoktatáshoz köthető a Vass Józsefhez hasonlóan szintén keresztényszocialista Haller István két, 1920-as intézkedése, a Közgazdaságtudományi Kar létrehozása (272, illetve 273/1920. M.E. sz. rendelet) és a numerus clausus (1920: XXV. tc.) bevezetése is. Előbbi egy két évtizedes törekvés megvalósítása, utóbbi pedig egy szükséges, ám az eredeti szándékától eltérően elsősorban a zsidó fiatalokat sújtó intézkedés volt.

A numerus clausus az egész korszakban és napjainkban is indulatos viták forrása, miközben az elfogadását számos tényező együttes jelentkezése befolyásolta. Ezek közül a legfontosabbak:

1. a háborús évfolyamok egyetemekre és főiskolákra özönlése, illetve szinte a teljes korábbi magyar felsőoktatási hálózatnak a trianoni országba – azon belül főleg Budapestre – történt, kényszerű összpontosítása, amely a hirtelen megszaporodott hallgatóság létszámának korlátozását igényelte;

2. a Tanácsköztársaság utáni, virulens, leginkább éppen az egyetemisták és az értelmiség körében hódító antiszemitizmus;

3. valamint a 20. század elejétől a zsidó hallgatók arányának – a magyar polgári társadalomfejlődésre visszavezethető – ugrásszerű emelkedése, mintegy hatszoros felülreprezentáltsága.

A törvényjavaslat főleg az utóbbi két tényező miatt terelődött antiszemita

29 1921. évi XXV. törvénycikk indokolása a kolozsvári és pozsonyi m. kir. tudományegyetem ideiglenes áthelyezéséről. Általános indokolás. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100025.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D47

30 További szakirodalmi utalásokkal: Ujváry, 2019. 7–51, főleg 14–15. és 45–51.

irányba. A numerus clausus szükségességét a későbbi fejlemények igazolták – itt csak az értelmiségi munkanélküliség 1930-as években egyre feszítőbb problémájára utalok, de érvelhetnék azzal is, hogy az egyetemi felvételeknél alkalmazott zárt szám mindmáig élő gyakorlat Magyarországon és sokfelé a világban. Ezért nem annak tényét, hanem meghozatalának antiszemita jellegét lehet és kell vitatni. S persze azt is szükséges vizsgálni, hogy a Magyarország nemzetközi megítélésében és a határon túli magyarok anyanyelvi képzésének lehetőségeiben is komoly hátrányt okozó törvény mennyiben járult hozzá a már korábban is meglévő konzervatív-progresszív, az 1930-as évektől már főként népi-urbánus ellentétpárral jelölt ideológiai szembenállás elmélyüléséhez és elmérgesedéséhez.[31]

1918 után a magyar közgyűjtemények közül a múzeumok valamivel több mint a fele került a határokon túlra, közülük a regionális központokban és a városokban – főleg a megyeszékhelyeken – találhatók voltak a legjelentősebbek. Ugyanakkor a legértékesebb anyaggal rendelkező nagy országos gyűjtemények – budapesti székhelyük miatt – Magyarországon maradtak. A magyar múzeumok többsége társadalmi úton jött létre, nem az állam tartotta fönn őket, ám az utódállamok általában a testületi vagy magánkézben lévőket is lefoglalták és kisajátították (legismertebb az Erdélyi Múzeum Egyesület esete).

Az 1918 előtti magyar történelem feldolgozása szempontjából nehezen nélkülözhető vármegyei, városi, egyházi és főúri levéltárak sora került az utódállamokhoz.[32] A népkönyvtárak kicsivel több, mint a fele jutott idegen kézbe, ám a nagyobb közművelődési, illetve tudományos bibliotékáknál – részben megint csak a Budapest-központúság miatt – kedvezőbb volt a helyzet: állományuk 56%-a jutott a trianoni országnak.[33] Ezek a becslések azonban csak hozzávetőlegesek. Elekes Dezső 1938-ban figyelmeztetett arra – s e téren azóta sem változott a helyzet –, hogy: „Múzeumokban, könyvtárakban s egyéb kultúrértékekben a közműveltség budapesti

31 A kérdéskörről részletesebben ld. az adatgazdag, ám tendenciózus, forrásait a koncepciójához igazító monográfiát: Kovács M. 2012. – Árnyaltabb elemzések: Trianon és a magyar felsőoktatás, 2018–2020. Az 1. kötetben Batalka Krisztina, Debreceni Péter, Gali Máté, Haraszti György, Hollósi Gábor, Joó András, Orosz László és Veszprémy László Bernát. a 2.-ban Batalka Krisztina, Dévavári Zoltán, Gali Máté, Joó András és Ligeti Dávid, a 3.-ban Joó András, Gali Máté és Hamerli Petra tanulmányai.

32 E tekintetben kivétel volt a már említett, Bécsben maradt, rendkívüli értékű irategyüttes (az egykori központi levéltárak anyaga), amely 1927-től Ausztria és Magyarország közös szellemi tulajdonának minősül, s az 1526 és 1918 közötti magyar történelem kutatásának mindmáig egyik kincsesbányája.

33 Gulyás, 1926. – Olay, 1930. 222–223.

központosulása ellenére is szintén igen jelentős Magyarország vesztesége, de ennek nagyságát a statisztika felmérni még kevésbé tudja.” Ezt annak kapcsán hangsúlyozta, hogy egy „magánforrás statisztikája szerint Nagy-Magyarország 115 színházából trianoni veszteségünk 51 színház”. Egyben megemlítette, „[…] hogy a békebeli Magyarországon a háború előtti utolsó években évente kereken 2 ezer újonnan megjelent könyvet vettek számba, Csonka-Magyarországon 1920-ban másfélezret, de már a következő években a statisztika itt is kétezres könyvtermeléssel számolt.

Az időszaki sajtótermékekre vonatkozóan a *Magyar Könyvészet* 1914. évi adatainak feldolgozásából kitűnik, hogy Magyarország mai területén a régi anyaország 1808 újságja közül 1256, vagyis 70% jelent meg.” Emellett számos magyar tudományos és közművelődési egyesület munkáját, illetve a Magyarországon kiadott könyvek behozatalát is korlátozták az új államok.[34] Ugyanakkor a határon túli magyarság sajtóját az ismétlődő megszüntetési kísérletek ellenére sem sikerült komolyan megtörni. Jórészt azért, mert a magyarság – akkor még – a városokban tömörült, ahol az újságolvasó közönség nagy része is élt.

Összességében tehát a hatalmas, nehezen felbecsülhető kulturális károk, a máig ható, emberi és közösségi traumát okozó állam-feldarabolás ellenére is megállapítható, hogy a történelmi Magyarország szellemi erejének nagy része a trianonira zsugorodottban összpontosult. Ugyanakkor mindenképpen hangsúlyozandó, hogy a látszólagos nyereségek mögött mindig súlyos veszteségek rejtőztek. A békediktátumot egy gazdaságilag romokban lévő, életképtelennek tartott, s ugyan ismét függetlenné vált, ám szinte teljes külpolitikai elszigeteltségbe zárt állam kötötte meg. A többféle tulajdonban lévő kulturális-tudományos hálózat szétesett, a pénz elértéktelenedése és az értelmiségi túlkínálat folytán az e szektorban dolgozókra eső keresetek reálértéke mintegy az ötödére esett vissza,[35] a kultusztárcához tartozó állami intézmények költségvetése még ennél is kisebb töredéke volt a világháború előttinek.[36]

34 Elekes, 1938. 367. – A határon túli színházakról, a tudományos és közművelődési társulatokról, a sajtóról, a könyvkiadásról és -forgalomról bővebben (pontos statisztikai adatok megnevezése nélkül): Olay, 1930. 315–401.

35 Dálnoki Kováts, 1921. és 1927.

36 Egy példa erre: „Az összeomlást követő években a pénzdevalvációval teljesen veszendőbe mentek azok a jelentős pénzügyi eredménynek, melyeket Szalay Imre [a Nemzeti Múzeum vezetője] húsz év céltudatos munkájával kivívott. A Nemzeti Múzeum dologi költségvetése az utolsó békeköltségvetés 8%-ára olvadt le […].” A Magyar Nemzeti Múzeum, 1929.

A köztisztviselők és az értelmiség aránya mindenekelőtt a szülőföldjükről Magyarországra menekülők miatt gyarapodott, mivel a „repatriálók” vagy „optánsok” 400–450 000 fős tömegében erősen felülreprezentált volt e réteg.[37] Ami azonban első pillantásra hasznára vált a trianoni országnak, komolyan gyengítette, szellemi vezetői tekintélyes részétől fosztotta meg a határon túli magyarságot, amelyet fiataljai anyanyelvi iskoláztatásának rendkívüli megnehezítése is keményen sújtott. Hogy az ellentmondásokat fokozzam: a javaikat részben hátrahagyó értelmiségi menekültek többsége állami alkalmazott volt, ezért elhelyezésükről, nyugdíjukról annak a magyar államnak kellett (volna) gondoskodnia, amely maga is a gazdasági összeomlás szélén állt a vesztes háború, az országcsonkítás, a forradalmak és a maradék állam kifosztásával járó román és szerb megszállás után. Utóbbi kulturális értelemben is sok pusztítással járt az 1919-ben a csaknem az egész országot, 1920 áprilisáig pedig a Tiszántúlt kezében tartó román uralom alatti, illetve a szerbek fennhatóságától csak 1921 augusztusában megszabadult, Pécs központú dél-magyarországi területeken.[38]

A magyar szellemi élet több részre szakadása már önmagában is tragédiának tűnt, emellett azonban számos más szokatlan, addig elképzelhetetlen nehézséggel kellett megküzdenie a kultúrpolitika 1919 utáni vezetőinek. A minden baj forrásának tartott Trianon revíziójának hirdetése ezért határozta meg az egész, két világháború közötti időszakot. Részben emiatt születtek olyan programok, amelyek a Kárpát-medencében – a német anyanyelvűeket kivéve – a többi nemzetiségnél kétségtelenül kedvezőbb magyar kulturális mutatók előnyének a megőrzését szolgálták. Ez egyben azt is jelentette, hogy a kultúrpolitika prioritását kívánták – mint már jeleztem, eredményesen – elérni, azt a sikeres konszolidáció előfeltételének vélték.

Annál is inkább indokoltnak tűnt e törekvés, mert az egész oktatási rendszer – a felsőfokon még azzal is tetézve, hogy szinte a teljes történelmi Magyarországra méretezett hálózat Magyarországra került –, a közgyűjtemények, de a tudományosság legfontosabb intézménye, az MTA is napi gondokkal küzdött. Utóbbinak jórészt állampapírokba és zálogleveleke fektetett vagyona teljesen elértéktelenedett, apparátusa fenntartására sem volt elegendő, így végül a működését csak az állami

37 Dékány, 2018. Leginkább 191–210, 275–296. és a CD-mellékleten a menekültek névsora. Utóbbi elérhető: http://trianon100.hu/menekultek (2020. június 20.) – Koloh, 2020.

38 Laky, 1923. 390–393, 456–457. – Olay, 1929.

költségvetésből történő, évenkénti segélyezéssel sikerült biztosítani (1923: I. tc.).[39]

Mindent újra kellett gondolni tehát a kulturális politikában is. Új stratégiát és programot kellett kidolgozni, amelyre Klebelsberg Kuno – minden idők egyik legkiválóbb magyar vallás- és közoktatásügyi miniszterévé emelkedve – a kultúrfölény, majd később, 1928-tól a neonacionalizmus eszméjét hirdetve vállakozott. Arról sem szabad azonban megfeledkezni, hogy a tárca vezetését kilenc esztendőn át betöltő Klebelsberg nem volt eredeti gondolkodó. Kiváló érzékkel igazította mások eszméit a pillanatnyi helyzethez, s így kialakított koncepcióját képes volt a kormányfővel és a kormányzóval is elfogadtatni. E tulajdonsága államférfiúi erényeket sugallt. A német kulturális politika elképzelései mellett magyar tudósok (egyben kultúrpolitikusok) gondolatait is elfogadta és követte, természetesen csak részben, az adott körülményekhez alkalmazkodva. Közülük többen közvetlenül reflektáltak Trianonra.

A Klebelsberg közgyűjteményi tanácsadójaként, majd utódjaként ismert középkorász, Hóman Bálint már 1920-ban – részletes cselekvési tervet kidolgozva és amellett hosszan érvelve – kifejtette, hogy „a saját erejére utalt, az ellenségektől körülvett Magyarország jövő boldogulásának, kultúránk jövő fejlődésének legfontosabb feltétele a magyar tudomány fejlődőképességének biztosítása”.[40] A neves kultúrfilozófus, Kornis Gyula, aki a közoktatásügy területén lett Klebelsberg támasza, majd államtitkára, 1921-ben – szintén hosszan kardoskodva az igaza mellett – leszögezte: „Annál fejlettebb […] valamely állam, minél inkább kultúrállam.”[41] Magyary Zoltán, Klebelsberg egyik legközelebbi munkatársa és tudománypolitikai szakértője pedig – főnökéhez hasonlóan – szintén számos írásában hangoztatta, hogy „a csonka országban meghagyott nyolcmillió magyarra hárult az a feladat, hogy azt a kulturális tekintélyt és önállóságot, amit korábban a 12 millió magyar a 21 milliónyi ország erejével kivívni tudott, a maga megcsökkent erejéből tartsa fenn, sőt fejlessze tovább”.[42]

Klebelsberg később nagyban fölhasználta és közvetítette Hóman, Kornis és Magyary elképzeléseit politikusi megszólalásaiban, törvényjavaslataiban.

39 Ld. a törvény indokolását: https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92300001.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D48

40 Hóman, 1920. 131.

41 Kornis, 1928. 1.

42 Magyary, 1931. 5.

Mellettük még a külföldi magyar intézetek szervezésekor minden idők legkiválóbb magyar kulturális diplomatája, a filológus Gragger Róbert, művészeti kérdésekben pedig a jeles művészettörténész, Gerevich Tibor volt Klebelsberg segítője. Mindkettejük ténykedését nagyban befolyásolta Trianon traumája. Gragger a berlini egyetem 1917-ben alapított Magyar Intézetének erősítése, majd a berlini Collegium Hungaricum létrehozása (1923) kapcsán gondolta át a magyar kulturális külpolitika lehetőségeit.[43] Gerevich pedig a nagyváradi Ipolyi-gyűjtemény – amely később jelentősen gyarapította az esztergomi Keresztény Múzeum kollekcióját – Magyarországra menekítésével (1919. január), illetve 1918 végétől a magyar vonatkozású múzeumi és könyvtári javak megszerzéséről folytatandó bécsi tárgyalások előkészítésével, majd azokban való aktív részvételével igyekezett közreműködni a kulturális veszteségek mérséklésében.[44] Azokról a történészekről sem szabad azonban megfeledkezni, akik Klebelsbergnek a magyar történettudomány megújítását és megerősítését célzó, eredményes törekvéseit támogatták: a már említett Hómanon kívül Angyal Dávidot, Domanovszky Sándort, Eckhart Ferencet, Károlyi Árpádot és Szekfű Gyulát emelném ki közülük.[45] A kulturális intézményrendszer alakításában, olykor irányításában is Klebelsberget támogatók névsoráról nyugodt szívvel megállapíthatjuk, hogy az ma is elismerésre méltó.

Trianonnak a kulturális politikát teljes megújításra ösztönző traumája mellett tehát a kiváló személyi adottságok is hozzájárultak ahhoz, hogy ez a konzervatív reform szellemében megfogalmazott szakpolitika – a szokatlan kihívásokra pozitív válaszokat adva – kulcsszerepet játsszon Magyarország 1920-as évekbeli, sikeres talpra állásában. Az egy időben, egy helyen alkotó művészek és tudósok sokaságának és az általuk teremtett értékeknek volt köszönhető, hogy a két világháború közötti időszakot a magyar kultúra egyik aranykoraként tarthatjuk számon.

A szellemi élet rendkívül sokszínű volt, benne – a kommunista eszmék nyílt hirdetésének kivételével – mindenfajta áramlat érvényesülhetett és vitatkozhatott egymással. Közülük a legfontosabbnak az előző korszakból örökölt szabadelvűséget (liberalizmust), az újkonzervativizmust és a Németh László szavaival a „harmadik Magyarországot" képviselő vagy a „harmadik utat" kereső, némi leegyszerűsítéssel népi mozgalomnak nevezett irányzatot

43 Ujváry, 2013. 125–141.

44 Ujváry, 2011. 165–201, főleg 176–179. – Bardoly, 2009. – Markója, 2009.

45 Ujváry, 2017. főleg 57–79.

tekinthetjük.[46] A művészeti életre a kulturális politika csak közvetett befolyást gyakorolt, hiszen az előbbi intézményrendszere – az 1947 utáni vagy éppen a mai helyzettel szemben – jórészt nem állami segítséggel és felügyelettel működött. (Csak a nemzeti intézmények, például az Operaház és a Nemzeti Színház tartozott a kultuszminisztérium hatáskörébe). A könyvkiadást és a sajtót, a bölcsészet- és társadalomtudományokat szintén a sokféleség, többféle „iskola" általában termékeny rivalizálása jellemezte. Talán soha annyi nagyszerű író, költő, zeneszerző és zenész, szín-, képző- és iparművész vagy éppen újságíró és történész nem dolgozott egymás mellett, többnyire a másik munkájára és a nyugat-európai irányzatokra is reflektálva, mint ekkoriban.

Mindez részben megint csak Trianonnak: a művészet és a tudomány gyászmunkát feldolgozni segítő szerepének, a traumából adódó bizonyítási vágynak, illetve a magyarság felemelkedése és nemzetközi versenyképessége biztosítása céljából a kulturális politika sokat hangoztatott és meg is valósított prioritásának volt köszönhető, és a magyar kultúra élni, fejlődni akarását és képességét bizonyította.

Irodalom

Az 1920. évi népszámlálás, 1929 = *Az 1920. évi népszámlálás*. Hatodik rész. *Végeredmények összefoglalása*. Budapest.

Bárdi, 2013 = Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Csíkszereda.

Bardoly, 2009. = Bardoly István: „Teljes győzelem, az egész gyűjtemény a miénk" – Gerevich Tibor és az esztergomi keresztény múzeum. *Enigma*, 60. 59–71.

A bécsi gyűjteményekből, 1933. = *A bécsi gyűjteményekből Magyarországnak jutott tárgyak kiállítása a Magyar Nemzeti Múzeumban*. Budapest.

Buday, 1921 = Buday László: *A megcsonkított Magyarország*. Budapest.

Buday, 1923 = Buday László: *Magyarország küzdelmes évei*. A megcsonkított Magyarország ujradolgozott második kiadása. Budapest.

Dálnoki Kováts, 1921 = Dálnoki Kováts Jenő: A megélhetés drágulása a háború kitörése óta. *Közgazdasági Szemle*, 5–6. 264–292.

Dálnoki Kováts, 1927. = Dálnoki Kováts Jenő: Drágulás és életszínvonal. *Közgazdaság és pénzügy*, 1–10. 165–171.

46 Mindezt máig is érvényesen, röviden, de lényegre törően összegezte: Szegedy-Maszák, 1991.

Dékány, 2018. = Dékány István: *Trianoni árvák*. Budapest.

Dévavári, 2021. = Dévavári Zoltán: Kisebbség- és közösségszervezés. Erdély, Felvidék és a Délvidék az új impériumok alatt (1918–1941). In: *„Tiportatunk, de el nem veszünk". TRIANON 100 tanulmánykötet*. Szerk. Ujváry **Gábor. Budapest**. 95–106.

Dokumentumok, 1988. = *Dokumentumok Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatainak történetéből 1945–1948*. Összeáll. bev. Gönyei Antal. Budapest.

Donáth, 1998. = Donáth Péter *Iskola és politika. Az állami német nemzetiségi tanítóképzés magyarországi történetéhez 1919–1944*. 2. jav. bőv. kiad. Budapest.

Elekes, 1938. = Elekes Dezső: Trianon mérlege. 6. Kultúra. *Magyar Statisztikai Szemle*, 4. 367.

Fazekas, 2015. = Fazekas István: A Haus-, Hof- und Staatsarchiv magyar vonatkozású iratai. Budapest.

Fichte, 1995. = Fichte, Johann Gottlieb: Beszédek a német nemzethez. Tizenegyedik beszéd. In: *Eszmék a politikában. A nacionalizmus*. Szerk. Bretter Zoltán–Deák Ágnes. Pécs. 135–146.

Frank, 2015. = Frank Tibor: *Kettős kivándorlás. Budapest – Berlin – New York 1919–1945*. 2 jav. bőv. kiad. Budapest.

Gulyás, 1926. = Gulyás **Pál**: A könyv sorsa Magyarországon a középkortól a trianoni békéig. XI. XII. *Néptanítók lapja*, 17–18. 11–12.

Hankiss, 1936. = Hankiss János: *A kultúrdiplomácia alapvetése*. Budapest.

Hóman, 1920. = Hóman Bálint: A nemzeti tudományosság jövője. *Budapesti Szemle*, 181. köt. 517–519. sz. 127–161.

Kisebbségi magyar, 2008. = *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Szerk. Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László. Budapest.

Klebelsberg, 1927. = *Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926*. Budapest.

Klebelsberg, 1931. = Klebelsberg Kuno: *Világválságban*. Budapest.

Koloh, 2020. = Koloh Gábor: A trianoni menekültek száma. In: Úton. Menekülés, mobilitás, integráció Közép-Európában és Magyarországon az első világháború után. Szerk. Ablonczy Balázs. Budapest. 11–22.

Kornis, 1928. = Kornis Gyula: Kultúrpolitikánk irányelvei. In: Uő. *Kultúra és politika. Tanulmányok*. Budapest. 1–41

Kovács M. 2012. = Kovács M. Mária: *Törvénytől sújtva. A numerus clausus Magyarországon, 1920–1945*. Budapest.

Laky, 1923. = Laky Dezső: *Csonka-Magyarország megszállásának gazdasági kárai*. Budapest.

A magyar béketárgyalások, 1920. = *A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S-ben 1920 január–március havában*. I. köt. Budapest.

K. Lengyel Zsolt 2020. = K. Lengyel Zsolt: Száz év transzilvanizmus. Életképek egy társtalan eszme történetéből. *Somogy*, 4. 63–78.

A Magyar Nemzeti Múzeum, 1929. = *A Magyar Nemzeti Múzeum öt éve. Jelentés az intézet 1924–1928. évi állapotáról és működéséről*. Közzéteszi Hóman Bálint. Budapest.

Magyary, 1927. = A magyar tudománypolitika alapvetése. Szerk. Magyary Zoltán Budapest.

Magyary, 1931. = Magyary Zoltán: Nyolc év a magyar tudományos élet kormányzatában. In: Uő. *A magyar tudományos nagyüzem megszervezése*. Pécs. 5–11.

Markója, 2009. = Markója Csilla: Gerevich Tibor görbe tükrökben. *Enigma*,
60. 5–44.

Murádin, 2008. = Murádin Jenő: *A megsebzett szobor. Elpusztult vagy megsérült erdélyi magyar emlékművek repertóriuma*. Kolozsvár.

Olay, 1929. = Olay Ferenc: *Csonkamagyarország ellenséges megszállása és kulturális káraink*. Klny. a Budapesti Szemle 1929 május havi számából. Budapest.

Olay, 1930. = Olay Ferenc: *A magyar művelődés kálváriája az elszakított területeken 1918–1928*. A magyar kultúra válságos évei 1919–1927. 2. **átdolg**. és bőv. kiad. Budapest.

Prohászka, 2012. = Prohászka Péter:. Ami a bécsi gyűjteményekben maradt I. Adatok a Monarchia közös vagyonáról folyó osztrák–magyar tárgyalásokhoz. *Ars Hungarica*, 1. 223–248.

Ress, 2008. = Ress Imre: *A Monarchia levéltári öröksége. A badeni egyezmény létrejötte (1918–1926)*. Budapest.

Sebők, 2020. = Sebők László: Szétdarabolt vonzáskörzetek. A városhierarchia változásai. *Rubicon*, 6–7. 158–162.

Siklóssy, 1919. = Siklóssy László: *Műkincseink vándorútja Bécsbe*. Budapest.

Szabó, 2011. = Szabó Attila: Klebelsberg Kuno kultúrgeográfiai stratégiája a területi revízió szolgálatában. *Tér és Társadalom*, 2. 223–236.

A számontartott, 2020. = A *számontartott nemzet. A Trianon előtti és utáni évtizedek Magyarországa statisztikai térképeken*. Szerk. Rózsa Dávid–Rovács Barna. Budapest.

Szegedy-Maszák, 1991. = Szegedy-Maszák Mihály: „Három Magyarország" kultúrája (1919–1944). In: *A magyarságtudomány kézikönyve*. Szerk. Kósa László. Budapest. 670–704.

Trianon, 2019. = *Trianon. A békeszerződés*. S. a. r. Bank Barbara–Kovács Attila Zoltán. Budapest.

Trianon és a magyar felsőoktatás, 2018–2020. = *Trianon és a magyar felsőoktatás* 1–3. köt. 2018–2020. Szerk. Ujváry Gábor. Budapest.

Ujváry, 2006. = Ujváry Gábor: Carl Heinrich Becker feljegyzése 1926. május–júniusi magyarországi látogatásáról. *Lymbus. Magyarságtudományi forrásközlemények*. Budapest. 279–305.

Ujváry,2011. = Ujváry Gábor: Két dudás egy csárdában. Hóman Bálint és Gerevich Tibor barátságának első évei. In: *Történeti átértékelés. Hóman Bálint, a történész és a politikus*. Szerk. Uő. Budapest.

Ujváry,2013. = Ujváry Gábor: *Kulturális hídfőállások. A külföldi intézetek, tanszékek és lektorátusok szerepe a magyar kulturális külpolitika történetében. I. köt. Az első világháború előtti időszak és a berlini mintaintézetek*. Budapest.

Ujváry, 2016. = Ujváry Gábor: Hallgattak a múzsák? Kulturális és tudománypolitika az I. világháborús Magyarországon. In: *Globalizáció, regionalizáció és nemzetállamiság*. Szerk. Simon János. Budapest. 247–259.

Ujváry, 2017. = Ujváry Gábor: *Kulturális hídfőállások. A külföldi intézetek, tanszékek és lektorátusok szerepe a magyar kulturális külpolitika történetében. II. köt. Bécs és a magyar kulturális külpolitika*. Budapest.

Ujváry, 2019. = Ujváry Gábor: A magyar felsőoktatás átalakítása, 1918–1919. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás*. 2. köt. Szerk. Uő. Budapest.

Ujváry, 2020. = Ujváry Gábor: A múltat végképp eltörölni? Megrongált vagy elpusztított Kárpát-medencei magyar emlékművek 1918 ősze után. *Rubicon*, 8. 72–81.

Kása Csaba

A székelykeresztúri országzászló története[1]

Tanulmányunkban a székelykeresztúri országzászló[2] történetének négy lényeges eseményét tekintjük át: A felszabadító magyar honvédek bevonulását – amely nélkül nem lehetett volna az emlékművet felállítani – és az azt követő ünneplést. A létesítés elhatározását, az építkezést, a beiktatást, majd az avatást. A magyar kormány egyik miniszterének látogatását, aki az alkalmat felhasználva koszorút helyezett az országzászló talapzatára. Végül a lerombolást hosszú idő után követő, nemrég megvalósult újraállítását.

Mint ismeretes, a Szovjetunió 1940. június 26-án ultimátumban követelte vissza az Oroszországtól elvett Besszarábiát és Észak-Bukovinát, amelyet két nap múlva Romániától meg is kapott. A magyar kormány ebben a helyzetben Erdély esetében is elérkezettnek látta az időt a trianoni igazságtalanság helyrehozatalára. Turnu Severinben (Szörényvár) Romániával tárgyalás kezdődött erről, de megszakadt. A magyar vezetés ekkor úgy döntött, hogy fegyverrel szerez érvényt igazának. A berlini román követ időközben kormánya nevében német–olasz döntőbíráskodást kért. A tengelyhatalmak nem akartak háborút a két ország között, így 1940. augusztus 30-án megszületett a Románia által eleve elfogadott második bécsi döntés, amely értelmében partiumi, észak-erdélyi területek és Székelyföld, összesen 43.492 km^2, 1.344.000 magyar, 1.069.000 román és 47.000 német lakossal visszatérhetett a Magyar Szent Korona fennhatósága alá.

Annak ellenére, hogy a döntőbíráskodás ítélete kettéosztotta Erdélyt, és a déli részét, mintegy hatvanezer négyzetkilométer területet és közel félmillió magyar nemzetiségű lakost a román állam fennhatósága alatt hagyott, kihirdetésekor spontán ünnepségek kezdődtek, amelyeket a társadalmi szervezetek megemlékezési követtek. Teleki Pál gróf miniszterelnököt, Csáky István gróf külügyminisztert és kíséretüket Budapestre

1 Eredetileg *Országzászló állítása és a belügyminiszter látogatása Székelykeresztúron* címmel 2020. január 18-án a Tokaji Országzászlóért Egyesület, a Pap Miklós Népfőiskola és a Tokaji Múzeum által megrendezett „100 év szétszakíttatásban – A trianoni békediktátum máig tartó hatásai" tudományos konferencián hangzott el. Szerkesztetten megjelent Kása Csaba: *A székelykeresztúri országzászló története.* Székelykeresztúri Kistérség Szövetség, Székelykeresztúr, 2020. Tanulmányunk a székelykeresztúri kiadás bővített változata.

2 Az országzászló mozgalomról bővebben Kocsis 2020. Alapítójáról, Urmánczy Nándorról Czirják 2008., Fráter–Stiglmayer 2013.

hazaszállító különvonatot minden nagyobb városban, ahol megállt, ünneplő sokaság fogadta.

Mire Budapestre érkeztek, a Keleti pályaudvar környékén hatalmas tömeg gyűlt össze, és hallgatta végig a küldöttség köszöntését, majd Teleki és Csáky válaszát. Hazafias egyesületek vezetőivel az élen több ezer ember vonult a német és az olasz nagykövetség elé, hogy a Bécsből visszatérő követeket ünnepeljék. Az olasz külképviseletet a rugonfalvi születésű Mester Miklós országgyűlési képviselő vezetésével székely fiatalok küldöttsége kereste fel, és mondtak köszönetet szülőföldjük, Székelyföld visszatéréséért.[3] 1940. szeptember 8-án Budapesten a Szabadság térre, az Ereklyés Országzászlóhoz vonultak fel az erdélyi társadalmi szervezetek tagjai és szimpatizánsai, hogy hálát mondjanak a felszabadulásért és megemlékezzenek az elszakított területen maradt magyarságról. Mester Miklós a Nemzeti Munkaközpont alelnökeként köszöntötte szülőföldjét. Hangsúlyozta, hogy székely testvéreik iránt csak akkor teljesítik kötelességüket, ha mindent megtesznek azért, hogy magyar földön elsősorban a magyar találja meg boldogulását.[4]

1940. szeptember 11-én délelőtt több mint tízezer ember – helybéliek, a Nagy-Küküllő, a Fehér-Nyikó és a Gagy mente falvainak ünneplőbe

3 Ezrek tüntettek a német és olasz követségek előtt. *Magyar Országos Tudósító*, 1940. augusztus 30. Hatodik és nyolcadik kiadás. Mester Miklósról bővebben Kása 2018.

4 Erdély ünnepén a NMK díszszakasza állt őrséget a budapesti Országzászlónál. *Uj Magyar Munkás,* 1940. szeptember 14. 2.

öltözött lakossága – várta Székelykeresztúr főterén a felszabadító magyar csapatok érkezését. Az augusztus 30-i második bécsi döntés híre óta tíz napon keresztül hurcolták kifelé Segesvár irányába a románok a rablott holmikat, de ezzel senki sem törődött, ezt senki sem bánta, csak menjenek. Szeptember 11-ére mind eltűntek a megszállók. A keresztúriak egész éjjel nemzeti színű zászlókat varrtak, reggelre fellobogózták a várost, gerendából díszkaput ácsoltak, amit tölgyfalombokkal díszítettek. A Csekefalvi úton fél kilométer hosszan sorakoztak fel az emberek, ebből az irányból várták honvédeinket. Szimbolikus útvonal ez, 1849. július 30-án Marosvásárhelyről Balavásáron, Erdőszentgyörgyön, Bözödön, Gagyon, Székelyszentábrahámon és Csekefalván keresztül, vagyis a Kis-Küküllő völgyéből a Gagykeresztjén által, a Gagy pataka mentén érkeztek a városba Bem csapatai, velük együtt Petőfi Sándor is, hogy másnap Lüders tábornok orosz seregével megütközzenek. 1940-ben ezt az útvonalat praktikus okból választották: nem volt másik. Ugyanis az 1876-ban létrehozott egykori Nagyküküllő vármegye, székhelyével, Segesvárral együtt román uralom alatt maradt. Így a bevonuló magyar csapatok a Balavásár–Segesvár–Héjjasfalva–Székelykeresztúr közút nagy részét nem tudták használni.

Délután fél három óra körül a tömeg örömujjongása mellett elsőként vitéz Mikófalvi Ferenc alezredes vezetésével a 10. honvéd kerékpáros-zászlóalj érkezett a Főtérre. A Csekefalvi utca torkolatával szemben volt a díszkapu. Közvetlenül előtte állt meg a parancsnok gépkocsija. Az Éljen Teleki, Csáky felirat és a magasba tartott Nagy-Magyarország térkép előtt várakozott

a felszabadító katonák fogadására összeállított bizottság. Péter Lajos, az Orbán Balázs Unitárius Gimnázium tanára, a 82-es székelyudvarhelyi gyalogezred tartalékos főhadnagya[5] lépett előre és kért engedélyt a bevonuló magyar honvédek köszöntésére.

„Huszonegy esztendeje várjuk, egyre várjuk érkezésetek – kezdte beszédét Péter Lajos. – Micsoda huszonegy esztendő volt ez! A triánoni bilincsekkel Erdély sziklabérceihez láncolva Prometheus halhatatlan kínjait szenvedte el a Székely nép! A Triánonból reánk szabadított dögkeselyűk tépdesték, szaggatták a székely nép testének elpusztíthatatlan szerveit. Kínjainkat, fájdalmainkat nem kiálthattuk a világba, mert belénk fojtották a magyar szót. Száműzött sorsra jutott drága magyar anyanyelvünk, a magyar beszéd és a sírva vigadó magyar dal. Vadállati kegyetlenséggel, börtönnel üldözték a Kölcsey Hymnuszát, a Vörösmarty Szózatát. Hogy a világ előtt létszámunkat csökkentsék, az anyakönyvekben meghamisították és ellopták becsületes magyar nevünket, sőt – ami a legszörnyűbb meggyalázása volt Székely fajunknak – még származásunkat is megbecstelenítve, el akarták hitetni népünkkel, hogy mi nem Hun utódok, hanem elmagyarosodott románok, magyarán mondva: oláhok vagyunk.”[6] Ezután felidézte Petőfi emlékét, aki ugyanerről a térről indult utolsó csatájába, majd Orbán Balázs könyvét, a Székelyföld leírását, amelyből merítették a hitet, hogy ez a

5 Péter Lajos 1881. március 10-én született Homoródalmáson. Elemi iskoláit édesanyja vezetésével – aki tanítónő volt – szülőfalujában 1891–1896 között végezte el, az öt gimnáziumi osztályt a székelykeresztúri algimnáziumban 1896-tól 1899-ig. Az utolsó három évet a kolozsvári unitárius kollégiumban járta ki. A Ferencz József Tudományegyetem hallgatója volt 1899-től, magyar-latin szakos tanárként végzett 1903-ban. Egy évet tanított a Kolozsvári Unitárius Kollégiumban, majd a székelykeresztúri gimnázium helyettes, 1908-tól végleges rendes tanára lett. Közben 1905–1906-ban egyéves önkéntes katonai szolgálatát töltötte, 1914-ben bevonult, századparancsnokként a harctéren eltöltött három hónap után orosz fogságba került, ahonnan 1920 nyarán tért haza. 1944–45-ben megbízott igazgató volt, 1948-ig tanított. Az ötvenes-hatvanas években könyvet írt, fordított. 1977. szeptember 17-én halt meg Kolozsváron.

6 Péter 1941, 15.

föld örökké a székelyeké lesz. A rádióban elhangzó Teleki Pál beszédre hivatkozva megerősítette, hogy nemcsak a kifosztott Erdélyt helyreállító építőmunkára állnak készen, hanem arra is, hogy fegyverrel a kézben erősítsék a magyar honvédséget. „Huszonegy esztendő szenvedései megtanítottak arra, hogy soha többé ne higyjünk az ellenség megejtő ígéreteinek és megtanítottak arra, hogy a katonai fegyelmet soha többé meglazulni, megbomlani ne engedjük.”[7] Péter Lajos köszönetet mondott azoknak, akik lehetővé tették Észak-Erdély és Székelyföld a felszabadítását. „A Magyarok Istene a nagy baráti nemzetek dicső vezéreit: a Ducet és a Führert küldötte a történelem kapuihoz, hogy az Erdélybe vezető Hadak Útját megnyissák a Magyar Honvédek előtt. Hála a Magyarok Istenének a várva-várt csodáért!”[8] Végül a Fönnvaló áldását kérte a kormányzóra, és mindazokra az államférfiakra, akik okos politikájukkal kivívták Magyarország és Észak-Erdély véráldozat nélküli egyesítését.

Sajnos nem maradt fenn a magyar parancsnok válasza, aki később a főszolgabírósági épület erkélyéről nézte végig csapatai bevonulását a Főtérre. Ezután a település három egyháza lelkészeinek imájával elkezdődött az ünnepség. Mikófalvi Ferenc többek között azt mondta az összegyűlt tömegnek: „De jegyezzétek meg, hogy a több mint húszéves rabságnak ti is okai vagytok férfiak, mert eldobtátok a fegyvert. Most újból a kezetekbe veszitek és itt Keleten őrként fogtok állani, mint őseitek, hogy az ellenség itt soha se tudja megvetni a lábát.”[9]

Az ünnepség után Székelykeresztúr lakói meghívták házaikba a magyar honvédeket, hogy megvendégeljék őket és éjszakai szállást adjanak nekik. A napot egy megrázó jelenet zárta: Újszékely és Alsóboldogfalva népes küldöttsége jelentkezett az alezredesnél, kérték, hogy a két színmagyar települést, amelyet a bécsi döntés a románoknál hagyott, foglalja el katonáival. Sajnos, a kapott parancs kötelezte őt, így nem tehetett értük semmit.

A következő napon, 1940. szeptember 12-én megérkezett Balogh András alezredes, aki a járási katonai parancsnokság élén kiválasztotta az új vezetőket, és ügyelt arra, hogy minden a huszonegy évvel azelőtti kerékvágásba zökkenjen vissza. Így a veszélybe kerülő tanítóképző megmentéséért és a megszállás alatt elsorvasztott polgári leányiskola

7 Uo. 16.

8 Uo.

9 Orbán 1943, 114.

újjászervezéséért ő tette meg az első lépéseket.[10] Szintén ő volt az, aki felhívta a figyelmet az országzászló fontosságára, és elindította rá a gyűjtést.

Nem sokkal a felszabadulás után, szeptember 27-i keltezéssel levél érkezett az akkor még önálló, tizenötezer lakosú, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Rákoscsaba község elöljáróságától. Beszámoltak szeptember 4-i rendes képviselőtestületi ülésükről, amelyen testvértelepülésükké választották Székelykeresztúrt. Egyúttal elhatározták, hogy költségükre a testvérközség által kijelölt helyen országzászlót állíttatnak fel, s azt egy közös ünnepség keretében leleplezik és átadják. Végül a keresztúri elöljáróság válaszát kérték, elfogadja-e a testvérré fogadást és az országzászló-felajánlást? A levelet Debreceny István bíró és Csorna Lajos főjegyző írta alá.[11]

Az országzászló felajánlás mozgalma már a korábban visszatért országrészek esetében elkezdődött. Az Ereklyés Országzászló Nagybizottsága szerint: „Országzászló felajánlása és elfogadása: a testvérkéz kinyújtása és megszorítása. Ennek az első kézfogásnak, amely magyar és a felszabadult erdélyi magyar között létesült, kifejezője az országzászló […].” A Nagybizottság szeptember közepére már harminc erdélyi település számára történt felajánlást iktatott, ezek között még nem volt a rákoscsabai. A következő, október elején kiadott közleményük már tartalmazta azt, és megemlítette a testvérközséggé fogadást is.

A levélben küldött kérdésére adandó feleletről 1940. október 18-án tárgyalt a képviselőtestület. A felajánlást mély hálával és köszönettel elfogadta. „Székelykeresztúr nagyközséget 700 évvel ezelőtt a keresztes lovagok alapították toborozási székely központul a keresztes háborúk

10 Kása 2021, 129.

11 Uo. 117.

céljaira. A 22 éves rabságunkat súlyosbította az, hogy még ezt a magyar gondolatot tápláló világtörténelmi tudatot is ki akarták irtani gyermekeink lelkéből a ránk erőszakolt idegen (J. G. Duca)[12] községi elnevezéssel – írták válaszlevelükben. – Ám a magyar erő, áldozatkészség, a visszaszolgáltatás reményében a magyar barázdába hullatott tengernyi több verejték, melynek részese volt Rákoscsaba község is, és Isten igazságtevése, nemcsak visszaállították községünk nevét, hanem visszaadták területünkkel a történelmi önbizalmat is.”[13]

Ezután kezdődhetett az előkészítő munka. Rákoscsaba elküldte országzászlójának a tervrajzát, hogy kívánsága szerint ez alapján készíttesse el a testvérközség is a sajátját. Orbán János esperes-plébános azonban az eredeti arányokat figyelembe véve, székely motívumokkal egészítette ki azt. Egyrészt a talapzat és a zászlórúd közé egy valódi kopjafát tervezett be, másrészt működő oszlopokkal és kovácsoltvas elemekkel kerítette körbe, amelyekre szintén a népi fafaragás díszítései kerültek.

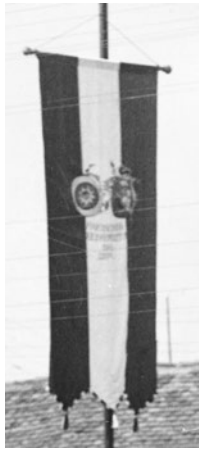

Debreceny István, Rákoscsaba bírója 1941 márciusában személyesen látogatott a testvérközségbe a részleteket megbeszélni. Ezután kezdődött el a talapzat elkészítése. A kopjafát idéző árbóctartót hargitai andezitből

12 Duca, Ion Gheorghe (1879–1933) román liberális politikus. Franciaországi tanulmányai alatt szabadkőművessé avatták. 1914-től oktatási, földművelésügyi, külügy- és belügyminiszteri pozíciót töltött be, 1933. november közepétől miniszterelnök. December 29-én vasgárdisták gyilkolták meg. Székelykeresztúr akkor hivatalos nevét 1934 áprilisában változtatták I. G. Duca községre, amelyet az 1940-es felszabadulásáig kellett viselnie.

13 Orbán 1943, 118.

faragták ki, ugyanebből az anyagból készültek el az alatta lévő tömbök falazatai is. A munkát Széll Mózes és Valentin István vállalkozók végezték el. A kovácsoltvas kerítés Dénes János lakatos alkotása.

Már csak egy feladat maradt, a selyemzászlóra meg kellett tervezni Székelykeresztúr címerét. Régi pecsétnyomók alapján állították össze: Ovális mezőben kilencágú csillag, a csillag közepén díszes korona, körülötte félkörben a Székelykeresztúr Városa felirat. Így a zászló hátsó oldalát a két testvérközség művészi szépségű girlanddal összekapcsolt címere díszíti. Az első oldalán az országzászló-mozgalom szimbolikája szerint „Így volt, így lesz!" felirat, alatta Magyarország nagy címere látható az angyalokkal.

A felavatás előtt, különleges körülmények között került sor a székelykeresztúri zászló beiktatására. Kezdetekben az Ereklyés Országzászló Nagybizottsága által nyilvántartott országzászlók közé való beiktatás az avatás ünnepség keretében zajlott le, a Bizottság valamelyik vezetőjének részvételével. Kocsis Lajos könyvében 1938. október 30-ig háromszáztizenkilenc avatást sorol fel, ebből hetvenhaton Urmánczy Nándor személyesen képviselte a Bizottságot. A Felvidék visszatérése, 1938 után felavatott országzászlók esetében vált ketté a ceremónia. Először Budapesten a Szabadság téren, az Ereklyés Országzászló előtt zajlott le a Nagybizottság képviselője jelenlétében a beiktatás, majd a felállítás helyszínén az ünnepélyes avatás.

1941. augusztus 31-én ugyanezen a helyszínen több ezer fős tömeg gyűlt egybe, hogy részt vegyen Székelyföld és Észak-Erdély visszatérésének egy éves évfordulós ünnepségén. Egyúttal több országzászlót is beiktattak. Három társadalmi szervezet, az Erdélyi Férfiak Egyesülete, a Csíki Öregdiákok Szövetsége és Hargitaváralja jelképes község tagjai az alig egy évvel azelőtt elhunyt Urmánczy Nándor maroshévízi sírjára ajánlottak fel egy díszes lobogót. Elszármazott bácsföldváriak az időközben visszatért délvidéki településnek ajándékoztak zászlót. A harmadik pedig a székelykeresztúri volt. Az ünnepi szónoklatot Endre László,[14] Pest-Pilis-Solt-

14 Endre László, dr. vitéz (1895–1946) politikus, belügyi államtitkár. 1923-tól Gödöllőn főszolgabíró, 1938-ban Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjává választották. Az ország német megszállása után a belügyminisztérium adminisztratív államtitkára lett. Eichmann-nal szorosan együttműködve jelentős szerepet játszott a magyarországi zsidók deportálásában. A nyilas hatalomátvétel után a hadműveleti területek polgári közigazgatásának kormánybiztosává nevezték ki, egyik irányítója volt az ország kiürítésének. Az 1945 decemberében és 1946 januárjában lefolyt, úgynevezett Endre–Baky–Jaross perben a Budapesti Népbíróság Jankó Péter vezette tanácsa halálra ítélte és kivégezték.

Erdély visszatérésének első évfordulóján a Szabadság-téri Országzászlónál vitéz Endre László ünnepi beszéd keretében iktatta be azt az Országzászlót, amelyet Urmánczy Nándor maroshévizi sírboltja előtt fognak elhelyezni.

Kiskun vármegye alispánja, az Ereklyés Országzászló Nagybizottsága társelnöke tartotta. Először megemlékezett Urmánczy munkásságáról. Kiemelte, élete és halála a magyar küzdelem jelképe lett. Erdély részeinek visszatérését ünnepelve történelmünkből három negyvenegyre végződő évet hozott fel példaként, a tatárjárást, Buda ostromát és török megszállását, illetve 1941-et. Kiemelte, mindhárom a keresztény Európa megsemmisítésére törő támadások esztendeje volt.[15] Majd így folytatta: „Ebben az évben a bolsevizmus támadást készített elő egész Európa keresztény kultúrája és keresztény lelkisége ellen. A keresztény oltár helyett a bolsevisták az istentelenség és a zsidó kapitalista világuralom oltárát akarták felépíteni. Bebizonyult, hogy a vörös forradalom és a nemzetközi nagykapitalizmus egy húron pendül."[16] Éppen ezért minden magyar lélekben a Dnyeper partján együtt harcol dicső honvédőinkkel a bolsevista veszedelem elhárításán, fejezte be beszédét Endre László, s ezekkel a gondolatokkal iktatta be az új országzászlókat. Tehát a székelykeresztúri lobogónak az is az egyik különlegessége, hogy Urmánczy Nándor maroshévízi sírjára kerülő zászlóval együtt lett beiktatva. Az ünnepségről több fényképet közöltek a korabeli képes hírlapok, amelyeken a keresztúri zászló egyértelműen azonosítható, a szónoktól balra látható.[17]

A felavatás ünnepségét 1941. szeptember 14-re tűzték ki Székelykeresztúron, emlékezve az egy évvel korábbi felszabadulásra. Előző délután érkezett meg Rákoscsaba ötvenegy tagú küldöttsége, amely

15 Beiktatták az Urmánczy Nándor sírjára kerülő Országzászlót. Ünnepség az erdélyi részek visszatérésének évfordulóján. *Pesti Hirlap,* 1941. szeptember 2. 5–6.

16 Vitéz Endre László avatta fel az Urmánczy Nándor sírjára kerülő országzászlót. Erdély visszatérésének első évfordulóján ünnepség volt a budapesti Szabadság-téren. *Magyar Országos Tudósító,* 1941. augusztus 31. Ötödik és hatodik kiadás.

17 Országzászló-ünnepség. *Tolnai Világlapja,* 43. (1941) 37. sz. 4., *Képes Vasárnap,* 1941. szeptember 5. 592.

a település minden társadalmi elemét képviselte. Vezetői Harsányi László, a gödöllői járás főszolgabírája, dr. Déry Béla vármegyei tb. főjegyző, Debreceny István rákoscsabai bíró és Csorna Lajos főjegyző voltak. Ötvenkettedik lett a keresztúri születésű dr. Csíky Gábor kormányfőtanácsos, az Ereklyés Országzászló Nagybizottsága Erdélyi Tanácsának társelnöke. Érdekesség, hogy az ünnepség programját hirdető plakátra vitéz Endre László nevét nyomtatták, mint az avató beszéd előadóját.

Országzászló-ünnepség. A szabadságtéri Országzászlónál többezer fényi közönség jelenlétében, bensőséges ünnepség keretében emlékeztek meg Erdély visszatérésének egyéves fordulójáról. Ezzel egyidejűleg iktatták be azt az országzászlót, amelyet Urmánczy Nándornak, a revízió fáradhatatlan harcosának marosh évizi sírjára helyeznek. Képünkön vitéz Endre László, Pest vármegye alispánja ünnepi beszédét mondja. (Pohuda felv.)

Endre József

Meghivó.

A Rákoscsaba testvérközség által Székelykeresztúrnak adományozott Országzászló, 1941. évi szeptember 14.-én rendezendő

AVATÁSI ÜNNEPÉLYÉRE.

I. Reggel zenés ébresztő,
D. e. fél 10 órakor istentisztelet a róm. kat., ref., és unitár. templomokban.
II. D. e. fél 11 órakor tartandó ünnepély sorrendje:

1. Himnusz. — Énekli a közönség.
2. Róm. kat., Ref. és unitár. lelkészek megáldják a zászlót.
3. Megnyitó beszéd — tartja Dr. Ferenczy Pál főszolgabíró.
4. Deák G.: „A mi hitünk" Énekli az Iparos dalárda. Vezeti: Farkas Gábor.
5. Ünnepi beszéd — tartja Péter Lajos fő„ináziumi tanár.
6. Székely himnusz. Énekli a Ref. vegyeskar. Vezeti: Szakál István.
7. Csorna Lajos rákoscsabai főjegyző átadja az Országzászlót.
8. Demeter Andor székelykeresztúri főjegyző átveszi az Országzászlót.
9. Avató beszédet tart vitéz Endre László Pest vármegye alispánja. Beszéd közben a lobogó felvonása és ezalatt a Magyar Hiszekegyet énekli a Róm. kat. dalárda.
10. Huber: „Háromszinű zászló lobog". Énekli az Iparos dalárda. Vezeti: Farkas G.
11. Köszöntő beszédet tart Orbán János róm. kat. esperes.
12. Szaval Sára Jenőné úrasszony.
13. Az első őrség felállítása. Az őrséget adják a székelykeresztúri tűzharcosok. Az őrség felállítása alatt játszik a székelykeresztúri Fuvószenekar.
14. Saját költeményét szavalja Tóth József rákoscsabai egyetemi hallgató s ennek keretében a székelykeresztúri leventéknek zászlót ad át. A zászlót átveszi Szakál István leventeparancsnok.
15. Az Országzászlót megkoszorúzzák a helyi testületek nehány szavas beszéd kíséretében.
16. Szózat. — Énekli a közönség.
17. Felvonulás.

Kérjük a díszöltözet nemzeti viseletben (székelyruhában) jelenjenek meg.

A rendező bizottság

Szőcs Kiadóvállalat Székelykeresztúr.

A küldöttség névsora és tagjainak foglalkozása megtalálható Orbán 1943, 127–129.

Azonban nem volt a küldöttség tagjai között, hogy miért, arra adatot nem találtunk.[18] A vendégeket a fellobogózott főtéren dr. Ferenczy Pál helyi főszolgabíró[19] köszöntötte, amelyre Harsányi László válaszolt. A nap további része a kaszinóban ismerkedéssel telt el.

Másnap, vasárnap reggel a Polgári Zenekar ébresztette a keresztúriakat, miközben sorra érkeztek a környező települések érdeklődő lakosai. Délelőtt 11 órára, amire befejződött a református, a római katolikus és az unitárius templomban megtartott istentisztelet, több ezer fős tömeg gyűlt össze a felavatásra váró országzászló körül. A vármegye vezetői

18 A küldöttség névsora és tagjainak foglalkozása megtalálható Orbán 1943, 127–129.

19 Tiszti címtár 1941, 93. és az illusztrációk között látható Meghívó szerint Ferenczy, Orbán 1943, 120–121. Ferentzyt ír. Mi a hivatalosnak tekinthető, Tiszti címtárban megjelent változatot használjuk.

közül megjelent dr. Sebesi Ákos főispán és felesége, dr. Sebesi János nyugalmazott alispán, dr. Jodál Gábor országgyűlési képviselő és dr. Nagy Sándor, a parajdi járás főszolgabírája. A Himnusz közös eléneklése után Köllő Ignác római katolikus, Nagy Lajos református és Ütő Lajos unitárius lelkész megáldotta az országzászlót.[20]

Az ünnepséget Ferenczy Pál nyitotta meg. Emlékeztetett a forradalmi időkre, amikor a magyar eldobta a fegyvert és a rongyosan beözönlő idegen katonák magukra öltve az őrizetlenül hagyott katonai raktárak ruháit, a helybéliek gúnyjára táncot jártak itt, a védtelen piacon. Majd figyelmeztette a megjelenteket, hogy az Isten kegyelméből visszakapott földön legyenek egységesek és áldozatkészek. „Egy évvel ezelőtt is azt mondottuk: egyszer eszünk egy nap, csak újból legyen magyar világ. Ha szükség, tudjunk lemondani a kenyér egyik feléről, s ha a haza úgy fogja kívánni, az életről is."[21]

Az ünnepi beszédet Péter Lajos gimnáziumi tanár tartotta. Először az országzászló avatásának helyt adó főtéren az utóbbi 100 esztendő története kapcsán idézte fel Székelyföld múltjának eseményeit. „Látta ez a főtér a szörnyű 1919-et: a *bocskoros ellenség károrvendő belopózását* és aztán látta, hallotta a 22 éves székely éjszaka keserves jajjait vagy néma könnyeit! Látta 22 évig uralkodni és hatalmaskodni ezen a színtiszta székely földön az oláh nemzeti színeket, és látta kegyetlenül basáskodni az oláh zsandárokat, akik a Hun-utód székelyeket hazátlan bitangoknak szidalmazták!"[22] Majd az egy évvel azelőtti felszabadulás napján keresztül – amikor leírhatatlan örömmámorral és lelkesedéssel, könny- és virágzáporral várták, fogadták, ölelték és csókolták a felszabadító honvédeket – ért el a jelenhez. „Boldog örömmel és büszke elégtétellel látjuk a letűnt 22 esztendő idegen szennyétől meggyalázott főtéren emelkedni a Hargita köveiből ezt a tömör, díszes emlékművet, amelynek árbóca az országzászlót a történelmi Magyarország zászlaját lesz hivatva fennen lobogtatni és itt a magyar uralmat hirdetni!"[23] Ezután sorra vette, mit kell tennie a székelységnek ahhoz, hogy az új haza felvirágozzék. Elsőként dolgozni, mert a háború nemcsak a harctereken, hanem a hátországban is folyik. Dolgozni jószívvel, zokszó és panasz

20 Ezrekre menő ünneplő tömeg jelenlétében avatták fel Székelykeresztur országzászlaját. *Keleti Ujság,* 1941. szeptember 26. 6.

21 Országzászló avatás Székelykeresztúron. *Hargita,* 1941. szeptember 19. 1. Az írást átvette: *Unitárius Közlöny*, 60. (1941) 10. sz. 155–157.

22 Országzászló avatáskor 1941. szept. 14. A székelykeresztúri országzászló avatása alkalmából írta és elmondta: Péter Lajos gimn. tanár, 82-es tűzharcos főhadnagy. *Hargita,* 1941. szeptember 26. 2. Kiemelés az eredetiben.

23 Uo.

nélkül, teljes erővel, ha kell, tűrve és nélkülözve, mert a magyar honvéd a harctéren csak így kaphatja meg kenyerét, ruháját, fegyverzetét. Másodszor tiszta erkölcsű életet élni. A magyar család, a magyar anya ne gátolja bűnös módon a nemzet szaporodását, hanem adjon hálát az Istennek, ha az ég gyermekekkel áldja meg, mert így tud minél több kis honvédet adni a hazának. Végül bízni nemzetünk európai küldetésében, Magyarország feltámadásában. Összességében: osztály és felekezeti különbség nélkül tartson össze mindenki a történelmi Magyarország helyreállításáért. „Ha egyetértők maradunk, akkor megáld minket a magyarok Istene és meg fogjuk még hallani alkalmas időben bölcs Kormányzó Urunk oly várva várt hadi parancsát: Előre, honvédeim, délkelet felé, a történelmi magyar határokig! – fejezte be beszédét Péter Lajos."[24]

Az országzászlót a rákoscsabai küldöttség részéről Csorna Lajos adta át, Demeter Andor székelykeresztúri főjegyző vette át.

Az Ereklyés Országzászló Nagybizottsága nevében Csíky Gábor avatta fel, majd rögtön azután félárbócra húzták fel. Végül Orbán János esperes-plébános, az országzászló helyi bizottságának elnöke köszöntötte a zászlót. Történelmi összefoglaló után a Szentírásból hozott fel egy hasonlatot. Az Ószövetséget követően van egy közbeszúrt üres lap, azután kezdődik az Újszövetség. Itt a 22 év a közbeszúrt lap. Ez választja el a múltat az országzászlótól, amelyre az van írva, Újszövetség, új ezer esztendő. „Mert ebben a zászlóban benne van minden, ami téged törhetetlen magyarrá tehet. Benne van bölcsőd meséje, az Omlás, meg a Firtos tündéreiről, a székely fenyők zúgása, a búzavirágos Szénamező, Csültelke, meg a Völgy felett a pacsirtaszó. Benne van a hazád,

24 Uo.

a gúnyád, a beszéded. E zászlóban kanyarog a Küküllő, a Nyikó, meg a Gagy vize. Benne zúg a nagy templom 700 éves harangjának a szava, mely lágyan száll el a timafalvi temető s a többiek fölött, hol szülőid, testvéreid, barátaid hamvai pihennek. Benne van a gyermeked: a magyar jövendő és benne van az Isten, aki adta neked a magyar szót, a magyar szívet."[25]

Az emelkedett hangulatú szónoklatok között kórusművek, szavalatok hangzottak el. Az Iparos dalárda Farkas Gábor irányítása mellett énekelt. A Székely himnuszt a Református vegyeskar Szakál István vezetésével adta elő. A Hiszekegy a Római katolikus dalárda közreműködésével hangzott el. Sára Jenőné verset mondott, Tóth József rákoscsabai egyetemi hallgató pedig saját költeményét szavalta el. Ezután egy zászlót nyújtott át a keresztúri leventéknek, amelyet Szakál István parancsnok köszönt meg a helyi ifjúság nevében. Az ünnepség végén húsz helybéli egyesület képviselője helyezett el koszorút az emlékmű talapzatán, majd a résztvevők közösen énekelték el a Szózatot.

Másnap délután a keresztúriak nevében Rákoscsaba küldöttségétől Jakab János községi bíró búcsúzott el. „Vigyétek haza az alföldi tájakra a hírt, hogy találtatok itt egy népre, mely szegény, de elszánt az élet iránt. Mondjátok meg otthon a gyermekeiteknek, hogy a székely gyermekek együtt nőnek velük a magyar zászló fényében. És ha felnéztek a csillagos égre, lássátok meg a Tejútban Csaba vezért, akinek a nevét a községetek viseli; a vezért, aki minket székelyeket 1500 év előtt idevezérelt a Hargita lejtőire."[26]

Az országzászló-emlékmű ezek után a helyi ünnepségek részévé és helyszínévé vált. 1942. március 15-én Péter Lajos, az 1943-as megemlékezésen pedig Nagy Lajos gimnáziumi tanár mondott ott beszédet.[27] 1943. június 6-án, az unitárius gimnázium fennállása 150. évfordulójának ünnepe is az

25 Orbán 1943, 125. A teljes beszéd megjelent uo. 123–126.

26 Országzászló avatás Székelykeresztúron. *Hargita,* 1941. szeptember 19. 2.

27 Székelykeresztúri 1942, 8., Székelykeresztúri 1943, 15.

emlékmű megkoszorúzásával kezdődött. Dr. Kiss Elek unitárius egyházi főjegyző beszédében fogadalomtételre hívta fel a véndiákokat. „Testvéreim, ti mind, akik itt álltok az országzászló körül, tegyünk szent fogadást, hogy e zászlót soha el nem hagyjuk. Dolgozzunk bár fenn a hegyek ormán, lenn a folyók mentén, künn az áldástosztó mezőn, benn az iskolában; imádjuk Istent a templomban, avagy a természet kebelén; legyünk bár pásztorok, gazdák, iparosok, kereskedők, bírák, tanárok, vagy bármi nemes foglalkozásúak: mindig e zászlóra, annak becsületére, tisztaságára és szentségére gondoljunk."[28]

A kor szellemének megfelelően az intelligens magyar ember tisztelte az országzászlót, mint jelképet, és ezt elvárta másoktól is. Honvédek, egyenruhás testületek tagjai, cserkészek, leventék természetesen tisztelegtek egy-egy emlékmű előtt. A pedagógusok próbálták már az iskolákban természetessé tenni a diákok számára a hazafias érzés kifejezésének ezen módját. Horváth Lajos is ebben a szellemben igazgatta a székelykeresztúri állami polgári leányiskolát.[29]

„A magyar haza szeretete, a magyar zászlónak, e szent szimbólumnak őszinte, igaz szívből fakadó tisztelete: különös gondunk tárgya volt mindig – írta az 1942/43-ik tanévről kiadott értesítőben. – Ahol csak alkalom kínálkozott, az iskolában vagy azon kívül a társadalomban: féltő gonddal ápoltuk a hazaszeretetet, a magyar három szín imádatát. Megtanítottuk a gyermekeket arra, hogy az Országzászló előtt tisztelegjenek, ahányszor útjuk mellette elvezet. Sőt, megtanítottuk a gyermekeket arra is, hogy kedves szülőik figyelmét hívják fel ők maguk az Országzászló előtti tisztelgés szép

28 Székelykeresztúri 1944, 38.

29 Bővebben Kása 2020.

eszméjére. Így tehát a családi élet szentélyében is visszhangozzék a szózat: Az Országzászló előtt tisztelegj!"[30]

A felszabadult Székelykeresztúrra a magyar kormány több minisztere is eljutott erdélyi körútja során. 1941. június 1-jén Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi, ugyanezen év október 5-én báró Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter látogatott Keresztúrra.[31] Sőt, egy nyugalmazott miniszterelnök, vitéz Imrédy Béla is járt ott, 1941. január elején.[32] 1944. június 19-én vitéz Jaross Andor belügyminiszter[33] székelyföldi körútjának egyik állomásaként felkereste a községet. Tudomásunk szerint az idelátogató politikusok közül ő volt az egyetlen, aki megkoszorúzta az országzászlót.

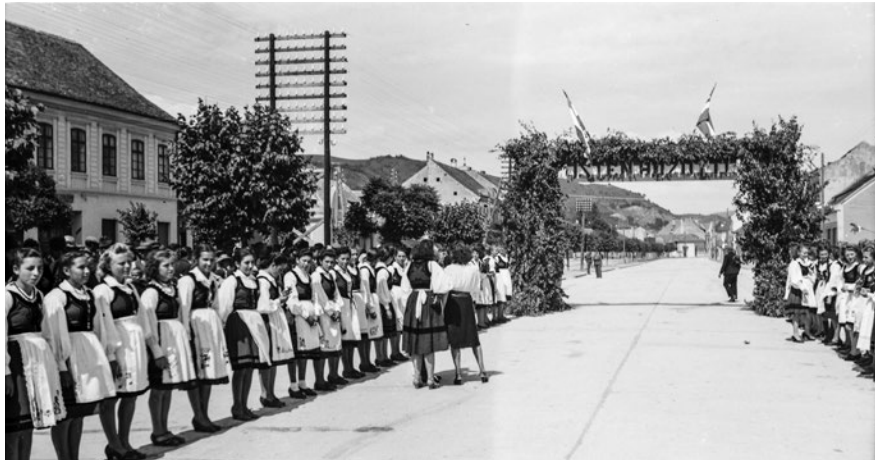

Jaross Andor a kíséretében lévő Ricsóy-Uhlarik Béla hadműveleti kormánybiztossal, Botár István országgyűlési képviselővel és Somssich Béla

30 Székelykeresztúri polgári leányiskola 1943, 6.

31 Hóman miniszter Székelyföldön. *Ellenzék,* 1941. június 4. 8., Bánffy Dániel báró a Székelyföldön. Új Magyarság, 1941. október 7. 9.

32 Ezerkilométeres téli utazás Erdélyben Imrédy Bélával. *Nemzetőr,* 1941. január 20. 3.

33 Jaross Andor, vitéz nemesmiticzi (1896–1946) politikus, miniszter. 1925-től a csehszlovákiai Magyar Nemzeti Párt alelnöke, 1929-től tartománygyűlési képviselő. 1935-től a prágai képviselőház tagja, 1936-ban pártja és a Keresztényszocialista Párt egyesüléséből megalakult Egyesült Magyar Párt elnöke. 1938-tól a magyar parlament meghívott képviselője az Egyesült Felvidéki Magyar Párt részéről, 1938–1940 között a felvidéki ügyek tárcanélküli minisztere. 1940-ben Imrédyvel megalakította a Magyar Megújulás Pártját. A német megszállás után létrejövő Sztójay-kormány belügyminisztere lett, 1944. augusztus 7-én lemondott. Az 1945 decemberében és 1946 januárjában lefolyt, úgynevezett Endre–Baky–Jaross perben a Budapesti Népbíróság Jankó Péter vezette tanácsa halálra ítélte és kivégezték.

miniszteri titkárral 1944. június 18-án a Lél szalonmotorkocsival érkezett Sepsiszentgyörgyre, ahol Szent-Iványi Gábor főispán és Virányi András polgármester fogadta őket. Beszédében a magyar összefogás szükségességét és Székelyföld népéről való gondoskodás fontosságát hangoztatta. Elmondta, körútjának célja az, hogy megismerkedjék az országrész helyi viszonyaival, és már most megállapíthatja, hogy a délkeleti végeken látottakból csak erőt meríthet további munkájához.[34] Ugyanazon nap késő délután Tusnádfürdőn keresztül Csíkszeredába érkezett. A vármegye határán vitéz Gaáli Ernő főispán és dr. Ábrahám József alispán fogadták. A belügyminiszter részt vett és beszédet mondott a Kormányzó 76. születésnapja alkalmából rendezett ünnepségen. A szociális kérdés kapcsán kifejtette, hogy a kormány mindenkit teljesítménye alapján szeretne díjazni. Igazságtalanságnak tartotta, hogy egyes vállalatoknál az élen álló igazgató olyan jövedelemmel rendelkezik, amelyekből száz és száz munkáscsalád életszínvonalát lehetne emelni.[35] Másnap, körútját folytatva Szentegyházasfalun haladt keresztül, ahol a küldöttséget és a vármegye határán hozzájuk csatlakozó dr. Gálffy Dezső főispánt köszöntötték a település lakói. Székelyudvarhelyen Jaross Andor a megyeháza erkélyéről üdvözölte néhány szóval a fogadtatására a főtéren összegyűlt helybélieket.[36] Innen Székelykeresztúron át – amelyre később térünk ki – Marosvásárhelyre utazott, ahol dr. Joós Andor főispán üdvözölte. Az esti órákban megkoszorúzta az országzászlót, majd a közművelődési házban részt vett a törvényhatósági bizottság ülésén. Itt szólt útjának tapasztalatairól. Székelyföldön az igaz magyar helytállás örökbecsű példáit látta. Komoly munka folyik, amelynek az eszményképe a magyar honvéd, akinek éreznie kell, hogy mögötte áll a nemzet szeretete.[37] A belügyminiszter még aznap továbbutazott Kolozsvárra, ahol Vargha Lajos Kolozsvár, Inczédy Joksmann Ödön Kolozs vármegye főispánja és dr. Vásárhelyi László polgármester fogadta. Kedden, június 20-án a Mátyás király diákházban mondott beszédet. Ebben kitért a magyar-román viszonyra is. Elismerte, hogy voltak és lesznek is ellentétek. „Nézzünk a bennünket keletről fenyegető bolsevizmusra, nézzünk a germán és szláv hatalmak Európa ezen területét befolyásoló hatalmas erőire. Rá kell döbbennünk arra,

34 Vitéz Jaross Andor belügyminiszter: „Magyarország előtt csak egy út áll nyitva: teljes kiállás Németország mellett". *Pesti Hirlap,* 1944. június 20. 5.

35 Uo.

36 Vitéz Jaross Andor belügyminiszter Udvarhely megyében. *Pesti Hirlap,* 1944. június 21. 5.

37 Vitéz Jaross Andor belügyminiszter: „Minden kérdést csak a honvédség szemszögéből kell néznünk". *Pesti Hirlap,* 1944. június 22. 5.

hogy a magyar állami lét, a magyar birodalmi gondolat román érdek, mert román érdek az, hogy a Duna-Tisza medencéjében kemény, erős magyar államiság álljon, amely nem engedi, hogy a szláv hullámok Északkelet felől betörjék a gerincét, mert ha ez bekövetkezik, a román gerinc is betörik. A magyar államnak is érdeke az, hogy a románság a Fekete-tenger felől erős államiság formájában védje velünk együtt a nyugatot a hatalmas, valamennyiünket egyformán veszélyeztető áramlatokkal szemben."[38] Székelyföldi útját a belügyminiszter a lebombázott kolozsvári városrész meglátogatásával fejezte be, majd visszaindult Budapestre.[39]

Tehát körútja során 1944. június 19-én délután Székelyudvarhelyről érkezett Jaross és kísérete a városba. Az MTI híre szerint Udvarhely vármegye fellobogózott községein át utaztak Keresztúrra. „A közbeeső helységek lakossága, mely úgy látszik tudomást szerzett a miniszter érkezéséről, a porták elé kiállva kalaplengetve, éljenzéssel üdvözölte vitéz Jaross Andort, a székely népviseletbe öltözött leányok virágcsokrokkal kedveskedtek a nemzetes asszonynak."[40] Arról, hogy a két lehetséges út közül melyiken érkeztek meg, nem szól a tudósítás. Utazhattak a Nyikó és a Nagy-Küküllő mentén. Bár utóbbi volt akkoriban a főbb közlekedési útvonal, azonban Décsfalva, Nagygalambfalva és Betfalva térségében Magyarország és Románia – Észak-Erdély és Dél-Erdély – határa a folyótól délre, a hegyvonulat tetején húzódott. Így elképzelhetőnek tartjuk, hogy biztonsági okokból az előbbi közutat választották, és így a Nyikó mentén ünnepelték a belügyminisztert és feleségét.

A székelykeresztúri látogatást a szűkszavú MTI jelentésen túl a Magyar Filmiroda egyik fényképéből, illetve Nagy Béla helybéli fotográfus hagyatékában fennmaradt és a Molnár István Múzeumban őrzött felvételekből próbáljuk meg rekonstruálni. A főtér déli oldalán az Ajvász-ház, az északin a Papp János ház[41] által kijelölt vonalon állt a díszkapu, amelytől az országzászlóig az út két oldalán székely ruhába öltözött fiatal leányok, feltehetőleg az állami polgári leányiskola tanulói várták a vendégeket.

38 Uo.

39 1944. június 2-án pénteken reggel 9 és 10 óra között brit gépek terrorbombázást hajtottak végre Kolozsvár ellen, romba dőlt több kórház, lakónegyedek pusztultak el. Hivatalos adatok szerint 459-en vesztették életüket, 385 épület teljesen megsemmisült, 860 pedig károsodott.

40 *MTI Napi Hírek,* 1944. június 20. 16. kiadás.

41 Vofkori 2002, 38., 56.

Megérkezésük után dr. Kósa Béla járási főjegyző és Ütő Attila – a Magyar Megújulás Pártja[42] keresztúri járási szervezetének nevében – köszöntötték a belügyminisztert, aki válaszában kiemelte, hogy „a székelység igazi zászlóvivője a magyar megújhodás gondolatának.”[43] A miniszter mögött állt felesége, kíséretének tagjai, és dr. Gálffy Dezső főispán. A felvételeken látható, amint két személy egymás után papírból beszédet olvas föl, Jaross válaszol, közben oldalt valaki, feltehetőleg egy újságíró szorgalmasan jegyzetel.

42 A Magyar Megújulás Pártját 1940-ben alapította Imrédy Béla, aki 1940. október 21-én jelentette be a parlamentben a párt általa vezetett képviselőcsoportjának a megalakulását. 1941 szeptemberében Szálasi Nyilaskeresztes Pártjából kilépett tizenhárom képviselő közül négyen beléptek a Magyar Megújulás Pártja képviselőcsoportjába, kilencen pedig létrehozták a Magyar Nemzetiszocialista Párt képviselőcsoportját. A két párt frakciója, megőrizve önállóságát, szeptember 23-tól Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetsége néven folytatta munkáját. Az 1944. március 22-én alakult Sztójay-kormány formálisan a Magyar Élet Pártja – az addigi kormánypárt – és a Magyar Megújulás Pártja – Imrédy Béla korábbi ellenzéki pártja – koalíciós kormánya volt. Imrédy és pártjának két minisztere – Jaross Andor és Rátz Jenő – 1944. augusztus 7-én kilépett a kormányból.

43 *MTI Napi Hírek,* 1944. június 20. 16. kiadás.

Ezután következett a koszorúzás. A belügyminiszter mögött már a beszédek alatt is csokorral a kezében állt felesége. Az emlékmű előtti tisztelgésről két fotó maradt fenn, az egyiken Jaross Andor felesége éppen a talapzatra helyezi a virágokat, a másikon már indul lefelé a lépcsőn. Mindkét képen mögötte látható a kíséretük egyik tagja.

Ezzel be is fejeződött a rövid látogatás. A miniszter és kísérői gépkocsin folytatták útjukat Marosvásárhely felé. A szemleútról készült egy Magyar Filmhíradó tudósítás is, benne az ötvennyolcadiktól kezdődően 10 másodperc Székelykeresztúrról.[44] Tudomásunk szerint ez az egyetlen híradórészlet, amelyben 1940 és 1944 között szerepelt a település.

Alig több mint két hónappal később megtörtént a román átállás. Mivel Hitler nem járult hozzá, hogy a magyar csapatok a Déli-Kárpátok gerincén foglalják el védőállásaikat, várható volt, hogy a szovjetek újdonsült szövetségeseikkel, a románokkal együtt Dél-Erdélyen keresztül napokon belül Temesvár–Arad vonalában kijutnak az Alföldre. Székelyföldön harcoló honvédeink bekerítésének megakadályozása és a fölösleges véráldozat elkerülése miatt a kormány ennek a területnek a kiürítése mellett döntött.[45] Székelykeresztúrra 1944. szeptember 15-én vonultak be a megszállók. Újra elkezdődött a magyar múlt felszámolása.

Az országzászló lebontásának, lerombolásának mikéntjéről forrásunk, adatunk nincs. Az eredeti zászló 1944. szeptember utáni sorsáról semmit

44 *Magyar Világhíradó,* 1062. 1944. június. https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5747; a letöltés időpontja: 2020. január 15.

45 Székelyföld katonai kiürítéséről bővebben: Barabás–Kása 2017.

sem tudunk. Ami biztos, a talapzat fennmaradt. 1948-ban erre állították Márkos Albert vas-Petőfinek elnevezett szobrát, amelyet aránytalanság miatt a művész néhány napon belül eltávolíttatott onnan.[46] Ezt a szobrot egyéként 45 évig a Molnár István Múzeumban tárolták, 1992-ben állították fel a Petőfi Sándor Általános Iskola előterében.[47] Az 1950-es években vörös bádogcsillagot helyeztek az országzászló helyére, majd növényekkel takarták el. 1996-ban, a Honfoglalás 1100. évfordulójára ajánlotta fel Kiss Károly helybeli szobrászművész a terveit, amely szerint öt és fél méter magas, a város rovásírásos nevéből kialakított kopjafát utánzó oszlopot állítanának a talapzatra. Érdemes megemlíteni, hogy ekkor, 1996 tavaszán, a tervet bemutató Romániai Magyar Szó tudósítója nem nevezte meg, csak szemérmesen körülírta az országzászló helyét: „A munka felállítását a főtér vaskerítéssel határolt részében, a nagy fenyő mellé tervezik."[48] Az emlékoszlopot 1997. november 23-án avatták fel Hargita megye prefektusa, magyarországi vendégek, a helyi lakosság részvételével, a honfoglalás és az összes székelykeresztúri mártír emlékére.[49]

Az országzászló újraállítására még tizenkét évet kellett várni. Az eredeti emlékmű oszlopa és faragott kövei 2003-ban a polgármesteri hivatal udvaráról kerültek elő, a föld alá voltak betemetve. Ez valószínűsíti, hogy a megszállók bevonulása után, a lerombolást megelőzendő, vagy lebontása után megőrzés céljából rejtették el. A helyi tanács úgy döntött, hogy az országzászlót újra felállítják. De nem a régi helyére, ott fennmarad a rovásírásos millecentenáriumi emlékmű, hanem a református egyházközség területén, a volt elemi iskola előtti kis parkban. Újraalkotására Györfi Sándor karcagi szobrászművészt kérték fel. 2009. augusztus 7-én adta át Székelykeresztúr közönségének az ajándékozó város, Karcag polgármestere. Dr. Fazekas Sándor az ünnepségen elmondta, „a Turul a magyarság régmúlt esztendeit köti össze a jelennel. A mitikus, szent madár kifejezi származásunkat, egyúttal merész, kitartó, kizárólag magyar és egyedülállóan a miénk! Ezért visszaállítása is magyar ünnep."[50] Majd hozzátette, minden magyar városban kellene, hogy álljon országzászló és Turul-szobor.

46 Sándor-Zsigmond Ibolya: 75 éves a székelykeresztúri Országzászló. *Kisváros,* 2016. szeptember. 7.

47 Egy régi Petőfi-szobor felavatása. *Romániai Magyar Szó,* 1992. július 2. 3.

48 Emlékmű. *Romániai Magyar Szó,* 1996. április 30. 4.

49 A honfoglalás emlékére. *Romániai Magyar Szó,* 1997. december 30. 1.

50 http://www.derecske.hu/page/q/1762; a letöltés időpontja: 2020. január 15.

Antal Zoltán székelykeresztúri református lelkipásztor-esperes köszöntőbeszédében a hiányt emelte ki: a kövekből álló vázából hiányzik a virág, így a felavatás csak fél-avatás. Majd visszaemlékezett az 1941. szeptember 14-i ünnepségre, „amikor még együtt volt és egy volt nemcsak az emlékmű és zászló, hanem az is, akiért van mindez, a MAGYAR."[51]

Alig három év múlva összetörték a fehér márványtáblát, nyolc év után visszabontották a tulipános oszlopkövet, végül az emlékmű is eltűnt. Helyette vörös csillag hirdette a terror jelét. „Aztán jöttek és maradtak sokáig azok az idők, amikor a Nagy Romlás szakadékainak peremén naponként egyensúlyozni kényszerült a megtartó reménység hol több, hol kevesebb eredménnyel, miközben szájonvágták, ezerszer szájonvágták azokat, akik a magyar reménység peremén megmaradást és megkapaszkodást hirdettek, és oda másokat is felsegítettek. Bennünk gyújtott adventi tüzek melegénél tartottuk éberen magunkban és magunknak a reményt, mert nehéz volt az bennünk, mint sírkövek a szívben és emlékkövek a földben. Igen, földbe kerültek az emlékkövek, elhantolták, eltakarták, eltemették őket. Hosszú volt az éjszaka, a kövek éjszakája, 42 évig tartott, a kövek feltámadásáig, addig, amíg bele kellett botolni a Kertek utcában a szegletkőbe, amelyet megvetettek. Közben a keresztúri kőfeltámadással egyidőben a hajdani országzászló mása, mint Rákoscsaba megújított ajándéka angyalszárnyak védelmezte címerével templomunkba érkezett."[52]

Az újraállított országzászló egy olyan megalkuvás eredménye, amely bemutatja azt, hogy nem csak mi nem tudtunk a mai napig belenyugodni a területvesztésbe, hanem a területnyerők sem voltak képesek befogadni az érdemtelenül ölükbe hullott országrészt. Így hivatalosan nem országzászló, hanem Turul-szobor az elnevezése. A történelmi szimbólumrendszer eleve nem tudott megjelenni, hiszen Romániában a mai napig tilos idegen ország zászlaját még magánterületen is kitűzni. Így Székelykeresztúr város lobogója leng az árbócon. A református templomban őriznek egy újabb országzászlót, amelyet 2001-ben a Rákoscsabai Polgári Kör adományozott Székelykeresztúr városának, azonban ez nem az eredetinek a másolata. Az első oldalára rá van hímezve Magyarország nagy címere az angyalokkal, de hiányzik róla az „Így volt, így lesz!" jelszó. A hátoldalán pedig a két testvérközség girlanddal összekapcsolt címere helyett a „Rákoscsaba Székelykeresztúr 1941–2001" felirat található. Ezt az országzászlót minden évben a március 15-i ünnepség keretében kihozzák a református

51 Antal 2009, 1.

52 Uo. 2.

templomból, felvonják, majd este hat órakor leengedik, s visszakerül az őrzési helyére. A következő évi nemzeti ünnepig pedig újra a városi zászló látható az árbócon. Végül a rákoscsabaiak által eredetileg kért hasonlóság is csak részben valósult meg.

A tanulmány megírásához nyújtott segítségért, az illusztrációk rendelkezésre bocsátásáért és a lelkiismeretes lektorálásért ezúton is szeretnék köszönetet mondani Sándor-Zsigmond Ibolya muzeológusnak.

A fényképillusztrációk és a plakát lelőhelye a székelykeresztúri Molnár István Múzeum fotógyűjteménye. A 7. számú újságkivágás *Képes Vasárnap,* 1941. szeptember 5. 592., a 8. számú *Tolnai Világlapja,* 43. (1941) 37. sz. 4.

Felhasznált irodalom

Antal 2009. Antal Zoltán: *Emlékkőbeszéd.* Kézirat. A szerző tulajdonában.

Barabás–Kása 2017. Barabás Csaba – Kása Csaba: *A román átállás és Rugonfalva szovjet-román megszállása 1944-ben.* Digitális kiadás, http://rugonfalva.org/files/Rugonfalva%204_2.pdf, 2017. A letöltés időpontja: 2019. november 28.

Czirják 2008. Czirják Károly: *Dr. Urmánczy* Nándor élete és munkássága. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2008.

Fráter–Stiglmayer 2013. Fráter Olivér – Stiglmayer Gábor (szerk.): *Urmánczy* Nándor, 1868–1940. Budapest Főváros Önkormányzata – Budapest XXI. Kerület Csepel Önkormányzata, 2013.

Kása 2018. Kása Csaba: Mester Miklós élete és munkássága. In: Mester Miklós: *Küzdelem a nemzeti munkaállamért. Társadalompolitikai írások. 1932–1945.* Budapest, 2018. 3–81.

Kása 2020. Kása Csaba: Horváth Lajos élete és munkássága. In: Kása Csaba (szerk.): *Szittya Horváth Lajos népdalgyűjtése.* MOMDIF Egyesület, Budapest, 2020. 5–38.

Kása 2021. Kása Csaba: Egy kétszer megszüntetett iskola. A székelykeresztúri polgári leányiskola története 1906–1921 és 1940–1944. In: Miklós Péter (szerk.): *Trianon és a magyar irodalom.* Bálint Sándor Szellemi Örökségéért Alapítvány, Szeged, 2021. 119–134.

Kocsis 2020. Kocsis Lajos: *„A magyar fájdalom és a magyar vágyakozás szimbólumai." Országzászlók a trianoni Magyarországon (1928–1938).* Tokaj, 2020.

Orbán 1943. Orbán János: *Székelykeresztúr története.* Kolozsvár, 1943. (Reprint kiadása: Kunszentmiklós, 2015.)

Péter 1941. Péter Lajos: *A Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium rövid története. Különös tekintettel a román megszállás éveire.* Az iskola igazgatósága, Székelykeresztúr, 1941. (Reprint kiadása in: *Válogatás Székelykeresztúr helytörténeti irodalmából. Ipar-, mezőgazdaság-, társadalom- és iskolatörténet.* Szerkesztette, a bevezetést írta és a kiadást gondozta: Kása Csaba. Kunszentmiklós, 2017. 547–564.)

Székelykeresztúri 1942. *A székelykereszturi Unitárius, „Br. Orbán Balázs" Gimnázium évkönyve az 1941/42. iskolai évről.* Székelykeresztur, 1942.

Székelykeresztúri 1943. *A százötvenéves székelykereszturi Unitárius „Br. Orbán Balázs" Gimnázium jubileumi évkönyve az 1942/43. iskolai évről.* Székelykeresztur, 1943.

Székelykeresztúri 1944. *A székelykeresztúri unitárius Báró Orbán Balázs gimnázium 150 éves emlékünnepe.* Kolozsvár, 1944.

Székelykeresztúri polgári leányiskola 1943. *A székelykeresztúri m. kir.* állami *polgári leányiskola évkönyve az 1942/43-ik iskolai évről. Felszabadulásunk 3. éve.* Székelykeresztúron, 1943.

Tiszti címtár 1941. *Magyarország tiszti cím- és névtára. XLVIII. Évfolyam. 1941.* M. kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1941.

Vofkori 2002. Vofkori György: *Székelykeresztúr képes története.* Polis könyvkiadó, Kolozsvár, 2002.

Köő Artúr

A magyar parlamentarizmus történetének egyik legbotrányosabb beszéde: Vaida-Voevod[1] felszólalása a Lex Apponyi kapcsán kialakult vitában

Hogyan tiltakoztak a románok vallási és politikai vezetői 1907 tavaszán az Apponyi-féle törvényjavaslat ellen?

A román történetírás szerint az 1907 elején Ausztria és Magyarország között élesedő konfliktus – mely a politikai együttműködés meghosszabbítása kapcsán tört felszínre – súlyos következményekkel járt az ország nem magyar lakosságára nézve.[2] Az állami hatóságok nemzetiségi sajtóorgánumokat és politikusokat próbáltak elhallgattatni (így Vaida-Voevodot és Aurel Vladot is), tanítókat és papokat zsaroltak az állami segély és kongrua megvonásával.[3] A koalíciós kormány paradox módon miközben választóival azt akarta elhitetni, hogy a nemzet jogaiért és szabadságáért küzd, az oktatásügyi törvényeivel és a nemzetiségi képviselők üldözésével pontosan az ország nem magyar lakosságának jogait csorbította.[4] A gróf Apponyi Albert kultuszminiszter által 1907. február 21-én beterjesztett törvénycsomag a „legvadabb parlamenti küzdelmeket" eredményezte, melyben a nemzetiségi képviselők „bátor" magatartást tanúsítottak.[5]

A törvényjavaslat benyújtását követően a román ortodox egyház vezetői rögtön tiltakoztak. Ioan Meţianu Nagyszebenbe hívta össze az egyházi konzisztóriumot, mely március első napjaiban már ülés keretén belül elemezte a törvényjavaslat paragrafusait.[6] Észrevételeit a gyűlés egy memorandumban (emlékiratban) foglalta össze és úgy határozott, hogy ezt egy delegáció

1 A név kötőjeles („Vaida-Voevod") és kötőjel nélküli változatával („Vaida Voevod") is gyakran találkozunk a szakirodalomban. Tanulmányunkban a kötőjeles változatot használjuk.

2 *Dr. Stelian Mândruţ:* Mişcarea naţională şi activitatea parlamentară a deputaţilor Partiului Naţinal Român din Transilvania între anii 1905-1910. Oradea. 1995. 101.

3 uo.

4 uo.

5 uo. 102-103.

6 Unirea, 1907. március 6. 83.

vigye Budapestre. 1907. március 7-én a döntésüknek megfelelően Meţianu metropolita (Nicolae Popea karánsebesi püspök és Ioan Ignaţie Papp aradi püspök kíséretében) átnyújtotta a konzisztórium memorandumát Apponyi Albertnek. Az ortodox egyház tiltakozása azonban eredménytelen volt.[7] A görögkatolikus egyház gyulafehérvári és fogarasi konzisztóriuma a parlamentben, a főrendiházban és az uralkodónál is benyújtott saját tiltakozó iratot, mely az 1907. március 7-én és 8-án tartott balázsfalvi gyűlésükön született döntések alapján íródott.[8] Az egyházi vezetők tiltakozásával párhuzamosan a román nemzetiségi képviselők is felszólalásaikkal elkezdték a „harcot" az Apponyi-féle törvények ellen. A március 9-ei parlamenti vitán, „Az állami népiskolai tanítók illetményeinek szabályozásáról és az állami népiskolák helyi felügyeletéről" szóló törvényjavaslat tárgyalásának részeként, Theodor Mihali szólalt fel. Felhívta a figyelmet többek között arra, milyen ellentéteket szül a törvény az állami tanítók és a papság között. Március 11-én Alexandru Vaida-Voevod pedig arról beszélt, hogy a tanítók fizetésének ilyen jellegű rendezésével a nemzetiségi nyelvek valamelyikén tanító intézmények fejlődését gátolja az állam.[9] A román nemzetiségi képviselők közül Aurel Vlad március 13-án bírálta a javaslatot. Véleménye szerint így a miniszter hatalma olyan tág körűvé válik, hogy a tanítóság teljesen ki lesz szolgáltatva önkényének. A fegyelmi ügyek ugyanis – mondta Vlad – ezentúl úgy rendezhetőek, hogy azok a tanítót nem csak a közéletben, de a magánéletben is korlátozhatják, ami a szabad véleménynyilvánítást illeti.[10] „Az állami népiskolai tanítók illetményeinek szabályozásáról és az állami népiskolák helyi felügyeletéről" szóló törvényjavaslatot a parlament végül 1907. március 19-én megszavazta (XXVI. t.c.), annak ellenére, hogy a parlamenti vitát heves tiltakozó gyűlések és már-már uszító román sajtóvisszhang kísérte.

A Lex Apponyi néven elhíresült „A nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és felekezeti néptanítók járandóságairól" szóló törvényjavaslat tárgyalása 1907. április 4-én kezdődött. Ezen a csütörtöki ülésnapon a szerb Mihailo Polit-Desančić a parlament elé terjesztette azt

7 Tribuna. 1907. február-március. Hivatkozza: *Mândruţ S.:* Mişcarea naţională i.m. 103.

8 *Kemény G. Gábor szerk.:* Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. V. (1906-1913). Budapest. 1971. 141-143.

9 *Mândruţ S.:* Mişcarea naţională i.m. 104.; Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója VII. kötet. Budapest. 1907. 225.

10 *Mândruţ S.:* Mişcarea naţională i.m. 104.; Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója VII. kötet. Budapest. 1907. 290.

a nemzetiségi képviselők által aláírt határozati javaslatot, mely – mivel a kultuszminiszter a képviselőháznak előterjesztett törvényjavaslat előkészítése alkalmával teljesen mellőzte a hitfelekezetek törvényes egyházi képviselőit – elutasította a kultuszminiszter kezdeményezését és felszólították Apponyi Albertet arra, hogy illetékes egyházi vezetőkkel egyeztetve dolgozzon ki és nyújtson be egy újabb munkát.[11] Polit román nemzetiségi képviselőtársai szintén tiltakoztak felszólalásaikban, kritizálva a „magyar kollégáiknak sovén hozzáállásait" is.[12] A tiltakozók között volt Ştefan Ciceo-Pop, Vasile Goldiş, Iuliu Maniu, Theodor Mihali, Gheorghe Popovici, Alexandru Vaida-Voevod és Aurel Vlad. Goldiş április 5-ei felszólalását követően, április 8-án Alexandru Vaida-Voevod a törvény alapos elemzésével próbált rámutatni milyen „hibái" vannak a benyújtott törvénytervezetnek.[13] E beszéd – mint ahogy az alábbiakban látni fogjuk – még sem az alapos elemzésről maradt emlékezetes, sokkal inkább egy felolvasott versről. Egy nappal később Ştefan Ciceo-Pop kérdések sokaságát intézte magyar képviselőtársaihoz, melyekkel a törvény céljára kereste a választ. A román egyházi vezetők, valamint a román nemzetiségi képviselők tiltakozó akciói ellenére az országgyűlés megszavazta a XXVII. törvénycikket április 26-án. Az elfogadott törvényt az eljárásnak megfelelően a főrendiháznak kellett felülvizsgálnia, s csak ezt követően emelkedhetett törvényerőre. Itt a román egyházi vezetők szembementek a többség akaratával, szigorú kritikával illetve az egyház által fenntartott intézményekre vonatkozó paragrafusokat.[14] Ioan Meţianu metropolita május 8-án határozottan lépett fel a törvény életbe lépésének megakadályozása érdekében, Ioan Ignaţie Papp mindezt azzal toldotta meg, hogy rámutatott az egyházi vezetőkkel történő egyeztetés hiányára. Felhívták a figyelmet arra: az állam ahelyett, hogy segítené a nemzetiségeket hátrányos helyzetük leküzdésében, a támogatást feltételekhez köti. Vasile Hossu nagyváradi püspök emlékeztetett arra, hogy szerinte a törvénynek kettős célja van: egyrészt rendezni a tanítói fizetéseket, másrészt érvényesíteni akarja a magyar nemzeti érdekeket. Victor Mihalyi görögkatolikus püspök május 10-én az egyházi intézmények állami kézbe kerülésének veszélyeiről

11 Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója VIII. kötet. Budapest. 1907. 27-28.

12 *Mândruţ S.:* Mişcarea naţională i.m. 104.

13 Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója VIII. kötet. Budapest. 1907. 92-116.

14 *Mândruţ S.:* Mişcarea naţională i.m. 105.

is beszélt.[15] Bár a román egyházi vezetők a főrendiházban is mindent megtettek a törvény blokkolásának érdekében, erőfeszítéseik itt sem vezettek eredményre. 1907. május 10-én a főrendiház áldását adta az iskolai törvényekre. Az erdélyi románság vezetői nem tudtak belenyugodni a helyzetbe, már csak azért sem, mert a törvény életbe léptetésének időpontját a magyar kormány igen korai időpontra, 1907. július 1-re tervezte.

Ki is volt Vaida-Voevod?

Alexandru Vaida-Voevod a 20. századi román történelem egyik legnagyobb alakja. Mindennek bizonyításaként, említünk néhány olyan meghatározó eseményt, melyben jelentős szerepet játszott: 1918. október 18-án a Román Nemzeti Párt Végrehajtó Bizottságának képviselőjeként a budapesti parlamentben ő fejtette ki a románok álláspontját (vagyis felolvasta az október 12-ei nagyváradi nyilatkozatot), jogot követelve a román nemzetnek ahhoz, hogy maga döntsön sorsáról;[16] a versailles-i békekonferencia román küldöttségének egyik tagja, egy ideig a párizsi román delegáció elnöke; Besszarábia és Románia 1920. október 28-ai egyesülését megelőzően Csicserin szovjet külügyi népbiztossal román részről ő egyeztetett; több alkalommal is Románia miniszterelnöke, összesen 18 hónapig (1919-1920, 1932, 1933). Voevod nem csak Nagy-Románia létrehozásában vállalt komoly szerepet, heves küzdelmet folytatott – olykor „olcsó parlamenti heccelődéssel" – az erdélyi románok jogaiért már akkor, amikor Erdély Romániával történő egyesítésének gondolata Bukarest részéről még hivatalosan nem fogalmazódott meg.[17] 1906-tól lett tagja és 1918-ig végig képviselője is maradt a magyar parlamentnek.

Az elemit és a gimnázium első évét a kolozsvári unitáriusoknál végezte, így magyarul anyanyelvi szinten beszélt.[18] A magyar iskolából végül egy

15 uo.

16 *Ştefan Pascu:* Mit jelent Erdély? Az erdélyi civilizáció a román civilizáció keretében. Bukarest. 1984. 214., 244.

17 *L. Balogh Béni:* Alexandru Vaida-Voevod és a magyarok (http://itthon.transindex.ro/?cikk=15626, letöltés: 2019. dec. 27.)

18 uo.
Visszaemlékezéseiben – mely, több okból kifolyólag, csak a rendszerváltás után jelenhetett meg – írt arról, hogy Kolozsváron több osztálytársa is szidalmazta őt románsága miatt, amit ő nem volt rest viszonozni. Kissebségben lévén, származása felsőbbrendűségével és a dákoromán kontinuitás elméletével vigasztalta magát.
Vaida visszaemlékezéseit lásd: *Alexandru Vaida Voevod:* Memorii vol I-IV. Cluj-Napoca. 1994.; *Alexandru Vaida Voevod:* Memorii, prefaţă, ediţie îngrijită, note şi comentarii de Alexandru Şerban, I–IV. Cluj-Napoca. 2006.

Benedek nevű matematikatanár „sovinizmusa” miatt a besztercei szász, majd a brassói román gimnáziumba iratkozott át.[19] Bécsben az Orvostudományi Egyetemen végzett tanulmányainak ideje alatt ismerkedett meg az osztrák keresztényszocialista nézetekkel és került az antiszemita nézeteket valló, magyarellenes Karl Lueger bécsi polgármester hatása alá. Politikai pályájának legelején – saját bevallása szerint is – Aurel C. Popovici[20] barátjához és képviselőtársához hasonlóan, a megreformált Nagy-Ausztria keretén belül látta biztosíthatónak az erdélyi románság jövőjét.[21] Tisza Istvánt tartotta a legnagyobb ellenségének, mivel úgy gondolta, hogy ő az, aki a monarchián belül a magyar érdekeket a legelszántabban védelmezi.[22] Az általa szidalmazott magyar oligarchia „mintapéldányaként” emlegette Tiszát.[23]

Alexandru Vaida-Voevod életéről és nem mindennapi politikai pályafutásáról több monográfia is született. Ezek a munkák többségében a román politikus világháború végén játszott szerepére, a békeszerződések kapcsán véghezvitt diplomáciai tevékenységére helyezik a hangsúlyt, de akadnak olyanok is, melyek politikai pályafutásának, a magyar parlamentbe kerülésének első éveit is bemutatják.[24] Már csak azért sem elhanyagolhatóak politikai pályájának első évei, mert ekkor mondta el a budapesti képviselő-házban a magyar parlamentarizmus egyik legnagyobb botrányát okozó beszédét.[25] Az 1907. április 8-án, a Lex Apponyi kapcsán

19 uo.

20 Popovici volt az, aki részletesen kidolgozta a föderalizált, etnikai régiókra osztott Nagy-Ausztria tervét.

21 *L. Balogh Béni:* Alexandru Vaida-Voevod és a magyarok i. m.

22 uo.

23 A Tisza iránti gyűlöletét fokozta az is, hogy a magyar politikus református volt. Voevod kálvinistaellenessége minden valószínűséggel a szülői házból „származott”, apja ugyanis előítéleteket táplált és rossz véleménnyel volt irántuk. Lásd: L. Balogh Béni: Alexandru Vaida Voevod és a magyar-román együttélés. In: Horváth Jenő és Pritz Pál szerk.: Emlékirat és történelem. A VII. Hungarológiai Kongresszus (Kolozsvár, Cluj-Napoca, 2011. augusztus 22-27.) azonos című paneljének anyaga. Budapest. 2012. 65.

24 Lásd: *Liviu Maior:* Alexandru Vaida Voevod. Putere şi defăimare (Studii). Bucureşti. 2010.; Liviu Maior: Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere şi Versailles (însemnări, memorii, scrisori). H. n. 1993.; *L. Balogh Béni:* A föderalizmustól az egyesülésig. Alexandru Vaida Voevod és Nagy-Románia megteremtése (https://prominoritate.hu/wp-content/uploads/2019/05/ProMino-1802-02-LBalogh-1.pdf, letöltés: 2020. jan. 2.); *Koszta István:* Nem (csak) Erdély volt a tét. Csíkszereda-Budapest. 2010.; Horia Salcă – Florin Salvan: Dr. Alexandru Vaida-Voevod, europeanul, 1872-1920. Braşov. 2002.; *Liviu Maior:* Un părinte fondator al României Mari. Alexandru Vaida Voevod. Cluj-Napoca. 2018.

25 Ő maga írja visszaemlékezéseiben, hogy akkora botrányt idézett elő ezzel a beszéddel, „amelynél nagyobbat nem látott a magyar képviselőház”. Lásd: https://epa.oszk.hu/00400/00458/00004/oldala4f6.html, letöltés: 2020. feb. 18.

kialakult parlamenti vita részét képező Voevod-beszéd nem csak a kortársakat háborította fel, de vita tárgyát képezi ma is.[26] Tanulmányunk célja bemutatni az országos visszhangot kiváltó felszólalás előzményeit, tartalmát, és azt is vizsgálat tárgyává tesszük, hogy volt-e következménye a magyarságot sértő soroknak.

A beszéd előzményei

Visszaemlékezésében maga Voevod írt arról, hogy az ember viselkedését és cselekedeteit sok esetben a lelki tényezők határozzák meg, s annak érdekében, hogy megértsük miért idézett elő botrányt 1907. április 8-án a parlamentben, ismernünk kell a „kiváltó lelki indítékok létrejöttét, valamint a belőlük fakadó következményeket”.[27] A román politikus esetében a „lelki indíték” az elemi iskolában, a gimnázium első éveiben, valamint az egyetemi évek ideje alatt alakult ki. A magyar gyerekek szájából ekkor oly sokszor hallott „Húzd meg magad a mămăliga[28] mellett/ S nu face larmă măi[29] Mokány!” rigmus meghatározó volt a későbbiekre nézve, mint ahogy azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy verekedésektől sem visszariadó Voevod kénytelen volt a dákoromán kontinuitás elmélete mögé „bújni” és azzal védekezni. A besztercei szász gimnáziumba való átiratkozása is – bevallása szerint – egy Benedek nevű matematikatanár „sovinizmusa” miatt következett be. Az egyetemi évek alatt Bécsben (ahol az Orvostudományi Egyetemet látogatta) csak fokozódott a magyarok elleni ellenszenve, melyben nagy szerepet játszott Karl Lueger bécsi polgármester. A rasszista jelszavakkal tarkított Millennium-ellenes bécsi tüntetéseken Voevod szemtanúja lehetett a magyar zászlók égetésének.[30]

Másod vagy harmadéves lehetett az egyetemen (valamikor 1893-1895 környékén), amikor testvérével együtt odahaza Alparéten töltötte a vakációt. Apja özvegyember volt, aki bivalyokat és teheneket is tartott, így tejtermékekkel bőven el volt látva. Talán ez is – mindamellett, hogy szívesen

26 2009-ben éles vita bontakozott ki két publicista között azzal kapcsolatban, hogy pontosan hogyan, milyen körülmények között hangzott el az ominózus beszéd, s volt e következménye a „magyargyalázásnak”. Lásd: http://www.urbanlegends.hu/2009/08/egy-magyargyalazas-legendaja/, letöltés: 2020. jan. 2.

27 *Alexandru Vaida Voevod:* „Gézengúz nép valátok kezdet óta…”. Korunk 3./9. (1998), 4. sz. 38.

28 puliszka

29 s ne zajongj

30 *L. Balogh Béni:* Alexandru Vaida-Voevod és a magyarok i.m.

beszélgetett és cserélt eszmét vendégeivel – szerepet játszott abban, hogy sűrűn megfordultak nála diákok és átutazók is egyaránt. A vakáció ideje alatt éppen egy ilyen valamikori vendég postázott könyvet, nevezetesen Győrffy József frissen megjelent politikai szatíráit küldte meg a családfőnek.[31] Alexandru Vaida-Voevod beleolvasva a könyvbe azt tapasztalta, hogy abban sem versek, sem szatírák nincsenek, csupán „durva pocskondiázása és sértegetése a Magyarországon élő nem magyar nemzeteknek".[32] A román népnek szánt „politikai szatíra" – melynek címe A Mokányok volt – első versszaka a következő sorokból állt: Gézengúz nép valátok kezdet óta/ Az sem tudtátok, honnan jöttetek,/ Csak annyi áll, hogy ennek a hazának/ Egy ellenséggel több lett veletek./ Befogadott, de meg is jegyzett népünk,/ Mert írva áll vajdátok homlokán:/ Húzd meg magad a mamaliga mellett/ S nu face lárma, moi mokány.[33] A könyvet kezébe vette Voevod öccse, Ioan is, aki úgyszintén Bécsben tanult a konzuli Keleti Akadémián. Tanulmányai miatt Ioannak különösen figyelni kellett arra, hogy mit tesz és mit mond, nehogy fegyelmi eljárást indítsanak ellene, így testvérével és román diáktársaival folytatott beszélgetéseiben, valamint verseiben adott hangot a magyar politikai „módszerekkel" szembeni felháborodásának.[34] Győrffy kötetével Ioan a kertbe vonult és egy olyan „válaszköltményt" írt, mely – testvére szerint – „a nyelv, a gondolatok és a verselés művészete tekintetében" túltett az eredeti versen.[35] Iancu és Alexandru édesapjának is tetszett a kertben költött mű, mely a „Magyarok" címet viselte és a következőképpen sorokat tartalmazta: „Gézengúz nép valátok kezdet óta/ Azt sem tudjátok, honnan jöttetek,/De annyi áll, hogy ennek a hazának/ Ádáz ördögeivé lettetek./ Tíz átkos század óta élősködtök/ Mint vérszomjas poloskák e hazán,/

31 *Győrffy József:* Politikai szatírák. Budapest. 1893.

32 *Alexandru Vaida Voevod:* Gézengúz nép i. m. 40.

33 uo.

34 A nagyszebeni Tribuna címet viselő román sajtóorgánumban Nucleolus álnév alatt versei rendszeresen megjelentek. Őkegyelmessége I., Őkegyelmessége II., Őkegyelmessége III. címmel írt verseiben a magyar miniszterekneket a memorandisták, valamint a Román Nemzeti Párt tevékenysége ellen hozott intézkedéseit ostorozta. A Mihai Viteazul című verséért, mivel nem volt ismert a szerző kiléte, a felelős szerkesztőt ítélték három hónapos államfogságra. A Tribunaban Alexandru Vaida-Voevod is jelentetett meg írásokat. Ő a Nucleus álnevet használta.

35 *Alexandru Vaida Voevod:* Gézengúz nép i. m. 41.
Voevod szerint azért is volt mindez nagy teljesítmény, mert testvérének az elemi iskola elvégzését követően a kötelezően előírt magyar órákon kívül nem volt más kapcsolata az államnyelvvel.

És sokat tűrt, de semmit sem felejtett/ Mert czinye mintye[36] a Román./ Hiába hős honvédek Iancu ellen,/ Hiába hős tyúkászok vittanak,/ Turini szent Kossuth s Hatvani végre/ Esküszegéshez folyamodtanak./ Esküszegést bosszult meg Iancu népe,/ Esküszegést bosszult meg a Mokány,/ Mert békés nép, de védelmezi jogát."[37] A megírt válaszvers minekután a román család minden tagjának elnyerte tetszését, a ház könyvtárának polcaira került. Akkor még senki sem gondolta, hogy ezek a sorok 1907-ben az egész ország előtt ismertté válnak.

A botrányt okozó beszéd

1907 márciusának elején román képviselőtársaihoz hasonlóan Alexandru Vaida-Voevod is támadta az előterjesztett törvényeket, melyekről úgy vélekedtek, hogy az elemi iskolákon keresztüli magyarosítás eszközei. Az elsőként tárgyalt, állami iskolákra vonatkozó törvény[38] vitájára így emlékszik vissza Voevod: „Szót kértem és négy órán át tartó, vagyis az ülés egész idejét kitöltő beszédet tartottam, amelyet sértő, ám szellemtelen közbeszólások egész zuhatagával tiszteltek meg. Örömöm telt abban, hogy egy-egy utalás, vagy találó szó formájában a soviniszták darázsfészke felé az irónia füstjét eregettem. […] Amikor az alelnök Stefan Rakovszky, a szabályoknak megfelelő, ismételt figyelmeztetéseket követően, hogy tudniillik lejárt a vitának szánt idő, megvonta tőlem a szót, és az ülést bezártnak nyilvánította, én alighogy bejelentettem: »Tisztelt képviselőház, beszédem bevezető része után most rátérek a törvénytervezet érdemi vonatkozásaira«"[39]

Április elején került sor „A nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és felekezeti néptanítók járandóságairól" szóló törvényjavaslat tárgyalására. Vasile Goldiş egyik felszólalása – melyben, mint tanárember, pedagógiai érveket hozott fel és elemzett hosszan és részletesen – után jutott Voevod arra a következtetésre, hogy a hagyományos, megszokott tiltakozásnak semmi értelme. A Ház ugyanis egykedvűen hallgatta a

36 megőrzi emlékezetében, nem felejti

37 *Alexandru Vaida Voevod:* Gézengúz nép i. m. 41.
Vannak sorai a versnek, melyek talán még sértőbbek: És czinye mintye a Román./ Hiába minden, minden, elveszesz te,/ Jogtipró ázsiai söpredék,/ Hiába alkudozol Isteneddel,/ Hogy őseid jövőd megbűnhödék,/ Ők saját vétkükért bűnhődtek akkor,/ Te vétkezel e század alkonyán, És feltámasztod botorul a bosszút,/ Mert czinye mintye a Román.

38 „Az állami népiskolai tanítók illetményeinek szabályozásáról és az állami népiskolák helyi felügyeletéről" szóló törvényjavaslat.

39 *Alexandru Vaida Voevod:* Gézengúz nép i. m. 42.

román képviselőt, majd többen távoztak is a teremből, ráadásul a hét végén megjelent sajtótermékek pedig csupán ennyit írtak: „Felszólalásában Goldiş képviselő (román nacionalista) a törvény ellen foglalt állást.”[40] Vaida-Voevod úgy döntött román képviselőtársaival ellentétben ő más taktikával próbálkozik. Április 8-án, hétfőn az ő felszólalása következett. Vasárnap délután írógépéhez ült, beszéde vázlatának elkészítésé közben jutott arra az elhatározásra, hogy felolvassa Győrffy Mokányok és testvére, Iancu Magyarok című versét. Úgy döntött nem mondja meg ki írta ez utóbbi verset, de azt hangsúlyozza: csakis olyan romántól származhat, aki a magyar iskolának köszönhetően tökéletesen ismeri a magyar nyelvet. Felesége, Lenica óvva intette az agresszív hangvételtől, de Voevod hajthatatlan volt. Április 8-án majdnem két órás beszédet mondott a román képviselő, igaz tíz perces szünetre is sor került közben. A kormány részéről jelen volt Wekerle Sándor, Apponyi Albert, Günther Antal is. Vaida-Voevod felszólalásában részletesen elemezte „A nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól s a községi és felekezeti néptanítók járandóságairól szóló törvényjavaslat” paragrafusait, melyet több képviselőtársa is (Szász József, Török Ferencz, Simkó József, Ugron Gábor, Bakonyi Samu, Posgay Miklós, Förster Ottó, Keszits Antal, Weresmarthy Miklós, Szmrecsányi György stb.) közbeszólással, bekiabálással zavart meg. Több tényező is feszültté tette a légkört. Az elnöknek többször is figyelmeztetnie kellett a Román Nemzeti Párt képviselőjét, hogy beszéljen hangosabban, mert sem a jelen lévő képviselők, sem pedig a gyorsírók nem hallják, amit mond. Nagy felháborodást eredményezett Voevod azon mondata, mely szerint, ha bevezetésre kerülnek a tárgyalt paragrafusok „elkezdődik az egész vonalon a guerilla-harcz, s akkor minden egyes iskolában, melynek ügyeibe a vallás- és közoktatásügyi miniszter ur be fog avatkozni, harcz lesz a végletekig”.[41] Szász József „Már megint gyilkolni akarnak?” bekiabálását hiába kísérte az elnök csengőjének hangja, a hátsó padban így is felhangzott egy „Ki gyilkolt?” és egy „Negyvennyolcban nem gyilkoltak?” kérdés. Mindezek ellent mondanak a román képviselő visszaemlékezésében leírtaknak, mely szerint „másfél óra után a terem szinte teljesen kiürült”.[42] Vaida-Voevod

40 uo.

41 Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója VIII. kötet. Budapest. 1907. 106-107.

42 uo. 107.
Az is cáfolja a román nemzetiségi képviselő által leírtakat, hogy a felszólalását követően tovább folyt a Ház munkája. Szkicsák Ferencz, Sümegi Vilmos, Hock János, Endrey Gyula, Förster Ottó, Ugron Gábor képviselők Voevod beszéde után is vitáztak.

beszédének vége felé magyar, hazafias érzelmű verseket hozott fel példaként, melyet hiába tanítanak meg román gyerekeknek a többségében románok által lakott vidékek iskoláiban, azután „mikor kilép az életbe, úgy fog tenni, a hogy azt Rákosi említett regényében klasszikusan leírja”.[43] Miután elmondta, hogy szerinte „eljön az az idő majd, amikor a magyarság és románság békésen fog élni egymással”, beszédének utolsó gondolataként megpróbált rávilágítani két verssel arra, hogy amennyiben így magyarosít az iskola a továbbiakban is, akkor megtanul ugyan a román tanuló magyarul, de nyelvtudását nem megfelelően, hanem éppen a magyarság ellen használja majd.[44] Halkan elmondta Győrffy József és testvérének válaszversét is, de ez utóbbiról csupán annyit mondott, hogy szerzőjét nem ismeri, valaki – aki bizonyára csak román ember lehet – küldte neki névtelenül. A házelnök csengetéssel is figyelmeztette a román képviselőt, hogy a felolvasott sorokat nem lehet hallani, beszéljen hangosabban. Voevod még öt perc türelmet kért, Vertán Endre pedig megjegyezte: „Olyan vakmerőség, hogy nem meri hangosan olvasni.”[45] Az elnök a következőket mondta a Román nemzeti Párt képviselőjének: „Bocsánatot kérek, de ez már semmiféle összefüggésben nincs a javaslattal és az nem is lehet valami különösen érdekes, mert olyan hangon tetszik olvasni, hogy senki sem érti meg. Ez csak időtöltési passzió, a mit nem engedhetek meg. Szíveskedjék beszédét tárgyilagosan folytatni, én türelmesen meghallgatom.”[46]A politikus eleget is tett a kérésnek. Néhány mondattal – melyben közölte, ha törvény lesz a javaslatból, amíg egy önérzetes román lesz Magyarországon küzdeni fog ellene – befejezte felszólalását. Alexandru Vaida-Voevod így emlékezett vissza ezekre a percekre: „Az elnök felszólított, hogy hagyjam abba, én pedig hadarva igyekeztem a szöveg végére érni. Bevett szokás volt a Házban, hogy a gyorsírók abbahagyják a jegyzetelést, amikor a szónok idézetet olvas föl, mert a kérdéses szöveget elkérik tőle, és a megfelelő helyre bemásolják. Mihelyt befejeztem, most is elkérték az idézett szövegeket, így a két verset is.”[47]

43 uo. 110.
Rákosi Viktor Elnémult harangok című regényéről van szó, melyben rámutat a szerző arra, hogy az ortodox egyház rítusa és nyelve, a román egyházi tradíciók miképpen mentik meg az erdélyi románságot az asszimilációtól, s miképpen veszélyezteti a falvak magyar lakosságát az „elrománosodás”.

44 uo. 110.

45 uo.

46 uo.

47 *Alexandru Vaida Voevod:* Gézengúz nép i. m. 42-43.

Az elhangzott beszéd következményei

Az ülés után a román, a szerb és szlovák nemzetiségi képviselők Vaida-Voevod lakására mentek, mely a Király Pálné utca és a Váci körút sarkán volt. Musitzky Döme[48] és Manojlovics János[49] kifejtették véleményüket és aggodalmuknak adtak hangot. Azt tanácsolták Voevodnak, hogy másnap a képviselőházban fejezze ki sajnálatát[50] és kérje a magyarokra nézve sértő verssorok jegyzőkönyvből történő kihagyását. A román és szlovák képviselőtársak is hasonló véleményen voltak. Voevodot azonban nem különösen hatotta meg a kollégák aggodalma: „Hagytam, hogy beszéljenek, nem vitatkoztam velük." – emlékezett később vissza.[51] Manojlovics már el is kezdte tollba mondani Voevod másnapi beszédét, Maniu pedig írni kezdte azt. A társainak komoly fejtörést okozó román politikus figyelmeztette társait, hogy felesleges előre megírt szöveget összeállítani neki, ugyanis ő rövid vázlatokat szokott készíteni és annak a segítségével szokott beszélni, ha szükséges improvizál. „Úgy képzelitek, azzal fogom tölteni az éjszakát, hogy bemagolom ezeket az elmés stílusgyakorlatokat, amelyeket Maniu útján a szájamba kívántok adni?" – tette fel képviselőtársainak a kérdést.[52] A további faggatásokra – melyek arra lettek volna hivatottak, hogy kiderítsék, mit mond majd másnap az országgyűlésben – azt válaszolta: az hangzik majd el, amit a helyzet éppen megkíván.

A korszak parlamentjében a szónok beszédének elmondása után legépelve megkapta az elhangzottakat, melyet a gépírónők készítettek a gyorsírásos jegyzőkönyv alapján. A gépiratot az átadás előtt átnézték, kijavították benne a szórendi, nyelvi hibákat, de ha az adott képviselő kivetnivalót, ferdítést, elírást talált benne, jogában állt javíttatni, módosíttatni azt. Ha az adott politikus nem volt hajlandó vesződni az átolvasással, akkor a gyorsírói iroda nézte még egyszer át a szöveget, de az ülésnap estéjéig le kellett ezt adni, ugyanis az ülés egész jegyzőkönyvét éjszaka kinyomtatták és a reggeli első vonatok a Hivatalos Közlöny mellékleteként már szállították az

48 Szerb nemzetiségi képviselő. Első ízben 1905-ben, időközi választáson lett Titelen képviselő szerb nemzetiségi programmal. Tagja volt a verseci egyházmegyei iskolai bizottságnak.

49 Szerb nemzetiségi képviselő. Az 1906. évi általános választásokon választották képviselővé az ozorai választókerületben szerb nemzetiségi programmal.

50 Ez mást jelentett, mint a bocsánatkérés! A házszabály szerint lehetett arra ítélni egy képviselőt, hogy fejezze ki „sajnálatát" a plénum előtt.

51 *Alexandru Vaida Voevod:* Gézengúz nép i. m. 43.

52 uo.

ország minden pontjára. Abból a megfontolásból történt mindez, hogy a Ház vitái nem csak a jelenlévőkre tartoznak, hanem az egész közvéleménynek tudomást kell erről szerezni.[53] Így fordulhatott elő, hogy megtörtént az, amitől Alexandru Vaida-Voevod nemzetiségi képviselőtársai ott abban a Király Pálné utca és a Váci körút sarkán lévő lakásban annyira tartottak és féltek. Másnap délelőtt tíz órakor, amikor beléptek az ülésterembe – tekintettel arra, hogy reggel már az ország közvéleménye tudomást szerzett a felolvasott verssorokról – nemcsak a terem, de a páholyok és a karzat is zsúfolásig megtelt. Az 1907. április 9-ei, keddi ülésnap Justh Gyula elnöklete alatt zajlott. A téma továbbra is az Apponyi-féle törvényjavaslat volt. Az ülés Ştefan Cicio-Pop román képviselő felszólalásával kezdődött, majd a Ház elnöke ismertette a kialakult, nem szokványos helyzetet. Elmondása szerint előző nap Voevod felszólalása során többször olvasott fel idézeteket, de ez olyan hangerővel tette, hogy azt sem a képviselőtársai, sem a levezető elnök, sem a gyorsírok nem hallották. Az Országgyűlési Értesítőbe azonban ezek a felolvasott versidézetek olyanok, amelyek a parlamenti illemet és a „nemzeti önérzetet a legdurvábban" sértik.[54] Miközben Voevodot magyar képviselőtársai kemény szavakkal illették,[55] az elnök elmondta, hogy véleménye szerint a gyorsiroda kettős mulasztást is elkövetett: egyrészt jegyzetelniük kellett volna a felolvasott idézeteket, másrészt – amennyiben az nem volt hallható – nem lett volna szabad utólag a naplóba beírni a verseket, csupán azért, mert a román képviselő ezt kérte.[56] A gyorsiroda főnöke azzal védekezett, hogy ők pontosan megkérdezték a román képviselőt, hogy valóban teljes egészében elhangzott-e a vers felszólalásakor, ő pedig azt állította, hogy igen. Justh Gyula elmondta, hogy mivel az előző napon ő is arra kérte Voevodot, hogy beszéljen érthetően és Návay Lajos is – kinek elnöklése alatt a napló szerint a vers elhangzott – erre

53 Voevod a következőképpen vélekedett erről: „A magyar parlamentnek ez az irodája még az angol törvényhozásénál is hibátlanabbul működött. (Ily módon is őrizte a demokratikus alkotmányosság megtévesztő látszatát, hogy elfedje a feudális szervezet lényegét, amelyet felfele a koronázás alkalmával tett királyi eskü, lefele a választási törvény és annak előírásai biztosítottak. A parlamenti viták szövegének széles körben való terjesztése a magyarok között igazából azt a célt szolgálta, hogy szüntelenül szítsa az ellenkezés sovén szellemét Bécs és a nem-magyar lakosság iránt.)" Lásd: *Alexandru Vaida Voevod:* Gézengúz nép i. m. 43.

54 Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója VIII. kötet. Budapest. 1907. 133-134.

55 Sümegi Vilmos képviselő „hitvány hazaárulónak" nevezte a román képviselőt.

56 Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója VIII. kötet. Budapest. 1907. 134. o.

figyelmeztette és kijelentette, hogy semmit nem hall a versből, így szükséges a napló javítása. A Házelnök beszédét Markos Gyula képviselő „A fületeknél húzgálunk ki titeket!" bekiabálása szakította meg.[57] Justh folytatva beszédét ezt követően azt a kérdést tette föl, hogy a házszabályok 221. §-a értelmében nem kívánja e az országgyűlés Alexandru Vaida-Voevodot (magyarosítva Vajda Sándor) megróni. Mivel joga volt a megróni kívánt képviselőnek mentségére valamit felhozni, így a Házelnök felkérte a román képviselőt arra, hogy éljen ezzel a lehetőséggel. Csakhogy Voevod ezen a napon – a visszaemlékezéseiben leírtakkal ellentétben – vagy nem jelent meg, vagy, ha igen, akkor nagyon rövid ideig tartózkodhatott az épületben, így Justh Gyula elnök kénytelen volt felhívni a jelenlévők figyelmét, hogy amennyiben másnap tíz órakor sem lesz jelen Vajda képviselő úr, abban az esetben muszáj lesz akképpen értékelni a helyzetet, hogy a román képviselő nem kíván semmilyen mentséget felhozni saját védelmére. Továbbá utasította a gyorsirodát, hogy a jövőben – esküjüket megtartva – csak azokat a beszédeket és idézetek vegyék fel a naplóba, amelyeket tisztán hallottak.[58] Ezt követően Ugron Gábor képviselő kapott szót, aki sajnálatát fejezte ki, hogy van a törvényhozásban olyan képviselő, aki „ilyen aljas, alávaló verset magára vállalt".[59] Ugron szerint azért is megbotránkoztató mindez, mert a nemzetiségi képviselők parlamenti felszólalásaikor a magyar képviselők „mindenkor a türelem mértékét" tanúsítják.[60] Okát a történteknek abban látta, hogy a képviselőknek joguk van „szabadon beszélni" mindenféle következmény nélkül és a sajtó is szabadon közölheti az elhangzottakat. Így nem lehet „inkriminálni, nem lehet az esküdtszék előtt felelősségre vonni senkit".[61] Ştefan Cicio-Pop képviselő arra kérte a képviselőházat, hogy addig ne ítélkezzen képviselőtársa felett, amíg az meg nem jelenik és magyarázatot nem ad. Véleménye szerint román képviselőtársa csak illusztrálni akarta a versekkel azt, hogy milyen, amikor gyűlöletre gyűlölet a válasz, ugyanakkor – bármi is legyen az igazság – a román nemzetiségi képviselők csoportjának az az álláspontja, hogy mindaz, ami történt helytelen. Cicio-Pop elmondta azt is, hogy a történtekhez

57 uo.

58 uo. 135.

59 uo.

60 Nyilvánvaló a képviselőházi napló olvasásakor, hogy Ugron szavai messze nem tükrözik a valóságot.

61 Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója VIII. kötet. Budapest. 1907. 135.

való viszonyulásukat Voevoddal már a vers elhangzása után közölték, aki beszédét követően rögtön járt „mindenfelé, és kért mindenkit, hogy ez a naplóból kitöröltessék, de azt megtenni senki sem akarta".[62] Minden valószínűséggel vád alá helyezett képviselőtársának szeretett volna Iuliu Maniu is segíteni, amikor arra hívta fel a figyelmet, hogy Alexandru Vaida-Voevodnak „súlyos családi bajai vannak" és ennek ellenére az „ülés elején mégis megjelent".[63] A román nemzetiségi képviselők közül még Aurel Vlad szólalt fel, ezt követően az elnök javaslatára a törvényhozó gyűlés úgy határozott, hogy másnap, 1907. április 10-én délelőtt 10 órakor folytatja munkáját, s az első pontok egyike lesz: „határozat Vajda Sándor ügyében".[64]

Másnap a korábbi ülés jegyzőkönyvének hitelesítése, valamint az indítvány- és interpellációs könyvek felolvasása után sor került Voevod ügyének további „tárgyalására". A román képviselőnek a hátsó padok egyikében volt az állandó helye, ám amikor Justh Gyula elnök arra kérte, hogy „mentségét adja elő", hatalmas zaj támadt és bekiabálások hangzottak el. Emlékirataiban így írt ezekről a percekről: „Amikor felálltam, a szónoklataimat kísérő szabályos közbeszólásoknál százszorta hangosabb kiáltásokkal fogadtak. Szerencsére én már annyira hozzá voltam ehhez szokva, nem mint kezdetben, amikor zavarba ejtett, hogy egyfajta szadizmussal elégtételül szolgált és fokozta harci kedvemet. Egyenesen jól fogott, hogy az egyöntetű többségi botrány időt adott, hogy visszanyerjem teljes nyugalmamat. Ismeretlen helyzet előtt ugyanis agyamban túlságos gyorsasággal váltják egymást a képek, ha ellenben tisztán látom a veszedelmes vagy kellemetlen valóságot, a kényszerképzet szertefoszlik."[65] A nem megszokott moraj állandósága miatt, Alexandru Vaida-Voevod székét elhagyva – a széksorok közötti folyósón keresztül – az első padokhoz sétált és itt kezdte el beszédét. Mindenekelőtt sajnálatát fejezte ki, hogy a felolvasott versek sértették a Házat.[66] Arról beszélt, hogy sosem gondolta, hogy fenyegetéssel bármit is elérhet, mindig az érvelésnek volt a híve, így a felolvasott versek előtt is elmondta, hogy

62 uo. 136.
Hogy ez így történt volna, semmi sem támasztja alá. Vélhetően ezekkel a szavakkal Cicio-Pop Voevod helyzetén szeretett volna javítani.

63 uo.

64 uo. 137.

65 *Alexandru Vaida Voevod:* Gézengúz nép i. m. 44.

66 A képviselőtársak bekiabálásokkal jelezték számára, hogy a „magyar nemzetet" sértették azok a bizonyos sorok, nem a „Házat". Lásd: Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója VIII. kötet. Budapest. 1907. 138.

csak példát hoz arra, hova vezet a kölcsönös (magyar-román) ellenszenv. Azt állította, hogy nem volt semmi tudatosság abban, hogy halkan olvasta fel a költeményeket, mondott ő már sokkal „keményebb dolgokat, mint ezek a versek”.[67] Ez a kijelentés csak olaj volt a tűzre. Eitner Zsigmond képviselő rögtön hangot is adott nemtetszésének a következő mondatokkal: „A helyett, hogy bocsánatot kérne, még tovább henczeg! Disznóság!”[68] A Ház elnökének ismét rendet kellett tennie és csak ezt követően folytathatta Voevod. Kijelentette, hogy a verssorokat elítéli és kárhoztatja, ám a jelen lévő képviselők megkérdőjelezték ennek igazságtartalmát és arra kérték, hogy amennyiben ezt tényleg így gondolja, akkor nevezze meg a román szerzőt, különben kénytelenek arra gondolni, hogy e verset maga Vajda Sándor írta. Mentségként hozta fel, hogy elhangzott beszéde után rögtön lépéseket tett annak érdekében, hogy ezek a verssorok ne kerüljenek román lapok hasábjaira. A képviselőtársak azonban más, meggyőzőbb mentséget kértek a „vád alá helyezettől”. Voevod továbbra is arról beszélt, hogy az Athenaeum nyomdában is járt este kilenc és tizenegy között, annak érdekében, hogy a Hivatalos Közlöny mellékletébe ne kerüljenek a felolvasott sorok, de célt nem ért.[69] Amikor kérdőre vontál, hogy miért nem kereste meg a Ház elnökét, akkor arra hivatkozott, hogy felszólalása kimerítő volt és elfáradt. Ez a magyarázat arra sarkallta Luby Géza képviselőt, hogy bekiabálással követelje a román képviselőtárs „lámpavasra húzását”.[70] A román képviselő továbbra is próbálta bizonygatni, hogy a verset megfelelő hangerővel olvasta fel és azt követően mindent megtett annak érdekében, hogy ne kerüljön az a jegyzőkönyvbe. Alexandru Vaida-Voevod felszólalását a következő mondatokkal zárta: „Tisztelt Ház! Az én intencióm jó volt, de vétkeztem és sértettem, elismerem és megkövetem a házat; alávetem magam természetesen mindenben a ház határozatának.”[71] Az elnök tájékoztatta a jelen lévő képviselőket, hogy a Vajda Sándorral kapcsolatos „határozathozatal” fog következni és elmondta, egyeztetett már az Athenaeum nyomda igazgatójával arról, hogy többé – mert már

67 uo. 139.

68 uo.
Voevod maga írja, hogy ekkor „bekiáltások és sértő megjegyzések olyan hangorkánja támadt, amely minden eddigit felülmúlt”. *Alexandru Vaida Voevod:* Gézengúz nép i. m. 44.

69 Visszaemlékezésében ilyenről nincs szó, nem tudjuk pontosan, hogy járt-e felszólalása után a nyomdában.

70 Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója VIII. kötet. Budapest. 1907. 140.

71 uo.

más képviselő is próbálkozott ilyennel – ne lehessen elhangzott beszédeket a nyomdában módosíttatni. A jelenlévők többsége amellett szavazott, hogy Voevodot a házszabály 221. §-a alapján jegyzőkönyvi megrovásban részesítsék. Még következett néhány bekiabálás – Pap Zoltán képviselő „kutyakorbácsolást” és felpofozást követelt –, majd az élénk helyeslést tíz perces szünet követte.[72]

A botrányt okozó beszéd utóélete. Egy újabb „Vajda-ügy”

Vaida-Voevod visszaemlékezésében azt írta, hogy azon az estén, amikor a Ház „egyhangúlag elmarasztalta” őt, a klubban úgy döntöttek képviselőtársaival, hogy egy ideig ő távol marad az ülésektől, lehetővé téve ezzel a nemzetiségi – és főleg román – képviselők további zavartalan munkáját.[73] A megbeszéltekhez igazodva a nagy botrányt okozó hosszú heteken keresztül nem vett részt az országgyűlés munkájában, ugyanakkor nevét (az ominózus esetet újból és újból felemlegetve) a magyar képviselőtársak sokszor szóba hozták. 1907 májusának végén a Román Nemzeti Párt képviselője ismét munkához látott és interpellációt nyújtott be „a nagysomkúti, szilágycsehi és krassói választásokon elkövetett visszaélések és törvénytelenségek” tárgyában. Május 24-én, pénteken, amikor ígéretet tett a Ház elnöke arra vonatkozóan, hogy másnap válaszol az interpellációra, Somogyi Aladár képviselő megjegyezte, hogy reméli, hogy a válasz meghallgatására el is jön majd Vajda Sándor. Voevod csak június elején jelent meg ismét a parlamentben, de ellentétben azzal, amit áprilisi távozásakor reméltek – tudniillik, hogy a kedélyek csillapodnak majd a hetek teltével – emlékezetes eseményekkel párosult a visszatérés.[74] Iuliu Maniu 1907. június 7-ei felszólalásából lehet rekonstruálni a történteket. Maniu – állítása szerint – a parlamentarizmus és a házszabályok védelmében kellett fellépjen, melyeket „múlt ülésen” Vajda Sándor személyén keresztül ért támadás.[75] A román képviselőtárs beszámolója szerint a nevezett

72 Voevod állítása szerint nemzetiségi képviselőtársaival abban állapodtak meg, hogy a szavazásnál tartózkodnak. Maniu és Jaso Marksic (szerb nemzetiségi képviselő) így is tettek, ám Marksicot Nagy Györffy „Állj fel, te disznó szerb, mert ha nem, a lábammal állítalak fel!” mondattal bírta rá, hogy megszavazza az elmarasztalást, Maniunak pedig Voevod románul mondta, hogy álljon fel, ezzel is elérve, hogy „érjen már véget ez a színjáték”. Lásd: *Alexandru Vaida Voevod:* Gézengúz nép i. m. 44.

73 uo.

74 Lásd: Az Újság, 1907. június 8.

75 Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója X. kötet. Budapest. 1907. 113.

időpontban Voevodot inzultálta az ülés megnyitása előtt Horváth József nagyvázsonyi képviselő. Horváth a következőket kiáltotta Vajda felé fordulva: „Ezt a gazembert ki kell dobni!”.[76] A magyar képviselő azt is kijelentette, hogy amíg román képviselőtársa jelen van, addig nem szabad az üléseknek elkezdődniük, s ebben Maniu a képviselői mentelmi jog megsértését vélte felfedezni. Ugyanis e kijelentés eredményezte azt, hogy később, az ülés szünetében[77] Somogyi Aladár képviselő Voevod felé rohant és az ülésterem elhagyására akarta kényszeríteni, azaz képviselői kötelességnek teljesítésében akadályozta ezzel meg.[78] Somogyit több képviselőtársa is követte[79] és a „támadók”, valamint a „védők” (a román nemzetiségi képviselők) között dulakodás támadt. A „megtámadott” román képviselőt – miután kézen fogták és eltávolították a teremből – a parlament folyosóján Ráth Endre képviselőházi jegyző, függetlenségi párti képviselői segítséggel, az épület elhagyására kényszerítette.[80] Leszkay Gyula háznagy is mindeközben arra szólította fel a folyosón a Ráth-féle csoportosulást, hogy fizikailag ne bántalmazzák Voevodot.[81] Vajda Sándor „halálsápadtan sietett le a hátsó lépcsőn”.[82] Maniu a történtek felelevenítése közben arra is rámutatott, hogy – bár ő az esetnél nem volt jelen – több hazai és külföldi lap is írt arról, hogy mindezt az eljárást a Ház elnöke nyíltan jónak nevezte, ezzel pedig nem tett mást, mint arra bátorított, hogy

76 uo. 114.

77 Maniu felszólalásában azt állította, hogy mindez a „ház színe előtt” történt. Az elnök rögtön megjegyezte, hogy a történtekre az ülés szünetében került sor.

78 Somogyi Aladárt Suciu román képviselő próbálta lefogni, aki „előrehajtott fejjel próbált utat törni”. Amikor sikerült megakadályozni, hogy Vaida közelébe kerüljön, Somogyi felugrott egy padra és padról-padra ugrálva próbált a román képviselő közelébe férkőzni. Már majdnem célt ért Somogyi, amikor Kóbor Dezső terembiztos derékon ragadta a képviselőt, megakadályozva, hogy megfogja Voevod torkát. Lásd: Népszava, 1907. június 8.
Somogyinak a Népszava azt is „felrótta”, hogy zsidó származásúként (eredeti neve Krausz Ármin) így próbál „alkalmazkodni a magyarsághoz”. uo.

79 Szentiványi Árpád, Hentaller Lajos, Horváth Gyula és Markos Gyula, a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt képviselői vettek részt Somogyi „akciójában”.

80 Ráth és Markos megállásra szólította a támadókat, mondván: „Senki se kísérje tovább! Most már hadd kotródjék a kutya!” Népszava, 1907. június 8.

81 Maniu felszólalásában kritizálta Leszkayt azért, mert nem tett többet Vajda Sándor eltávolítása ellen, pedig funkciójából adódóan illett volna. Lásd: Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója X. kötet. Budapest. 1907. 114.

82 Népszava, 1907. június 8.

a történtek megismétlődjenek.[83] A felszólaló román képviselő olyan súlyos és példátlan esetnek tartotta a Voevoddal szemben elkövetetteket, amelyre „sem Európában, sem Amerikában” nem volt még példa és arra kérte az országgyűlést, hogy az ügyet vizsgálásra küldjék a mentelmi bizottsághoz.[84] Szerinte az újabb Voevod-ügy során egyes képviselők megsértették a házszabály 221. és 253. §-ait,[85] a Ház elnöke pedig több ízben is mulasztott, feladatának nem tett eleget. Ezt támasztja alá az is – érvelt Maniu –, hogy Polit Mihály képviselőnek nem adott szót, pedig jelezte azon szándékát, hogy a tárgyalandó témára vonatkozóan fejtené ki álláspontját.[86] Miután még néhány példát hozott a Ház elnöke által elkövetett hibákra és mulasztásokra, kijelentette: „Éppen azért a mi részünkről kijelentjük, hogy alakilag véve, a parlament határozatai addig, a míg minden egyes tagjának nincs megadva a lehetőség arra, hogy a parlamentben megjelenjék és tanácskozásaiban részt vegyen, a parlament határozatai formailag nem kötelezők.”[87] Azt is elmondta Iuliu Maniu, hogy a magatartásukat a jövőre nézve attól teszik függővé, hogy a parlament milyen álláspontot foglal majd el ebben a

83 Nem elhanyagolható adalék, hogy miután a megtámadott román képviselő elhagyta az épületet, a folyósokon a képviselők csoportokban tárgyalták a történteket, s mivel többen „az oláh képviselők tervszerüleg előkészített” akciójáról beszéltek, ezért a megvádoltak együtt keresték fel Justh Gyula elnököt és elégtételt követeltek. Justh figyelmeztette őket, hogy az „első Vajda-botrány” alkalmakor ő azt tanácsolta, hogy a képviselő őszig ne mutatkozzon a parlamentben, amit akkor a román képviselők megfogadtak és megígértek, de ígéretüket nem tartották be. A házelnök szavai után Vlad Aurel és képviselőtársai sértődötten távoztak. Pesti Hírlap, 1907. június 8.

84 Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója X. kötet. Budapest, 1907. 115.
A házszabály 188.§-a értelmében – amennyiben több képviselői is sürgősen tárgyalandónak tartotta a vizsgálat lefolytatását – a bizottság munkáját meg lehetett sürgetni, így az esetről hamar elemzés születhetett volna.

85 A házszabály 221. §-a következőképpen szólt: „Ha szóló a közerkölcsiséget és illemet sértő, vagy egyébként a ház tekintélyével össze nem férő kifejezést használ, vagy ha valamely osztály, nemzetiség vagy hitfelekezet ellen gyűlöletre izgat, avagy a háznak valamely tagja ellen durva sértést követ el, az elnök őt rendreutasítja, sőt tőle a szót már az első alkalommal is megvonhatja; ha pedig szóló az elnök rendreutasítása után ugyanazon beszéd folyamában a fentebbi hibát ismétli, a szó tőle okvetlenül megvonandó.” A 253. §. pedig ekképpen rendelkezett: „Az elnök a tanácskozási rend érdekében mindig szólhat, sőt ha a tagok attól eltérnének, köteles szólni, őt ezen beleszólásban gátolni nem szabad”.

86 Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója X. kötet. Budapest, 1907. 115.

87 uo. 116.

kérdésben.[88] Az elnök ezt követően megszavaztatta az országgyűléssel, hogy – Maniu kérésének megfelelően – vizsgálja-e a mentelmi bizottság az ügyet sürgősséggel, vagy sem. Igennel szavazott 54 képviselő, nemmel pedig 99. A szavazást követően a Ház elnöke válaszolt az őt ért vádakra és tovább folyt a vita a román nemzeti képviselő és magyar képviselőtársai között, melyben Iuliu Maniu hangsúlyozta azt, hogy kérését továbbra is fenntartja és az elnök a jövőben gondoskodjon Vajda Sándor zavartalan munkavégzése felől. Fontos adalék, hogy a román képviselő parlamentből történő eltávolítása miatt nem csak képviselőtársai tiltakoztak, de tiltakozó gyűlést szerveztek a bukaresti diákok is. A június közepére tervezett demonstráció azonban elmaradt. Szapáry Lőrinc követségi tanácsos 1907. június 17-én arról tájékoztatta Aehrenthal császári-királyi külügyminisztert, hogy a június 16-ára tervezett tűntetést nem tartották meg még sem. Ennek oka az volt, hogy a szervező bizottság egy körlevelet hozott nyilvánosságra, melyben tudatták, hogy Vajda ügyében Budapesten tanácskozások folynak. Ezzel arra késztették a diákokat, hogy türelemmel várjanak. A Császári és Királyi Külügyminisztérium a jelentést június 22-én továbbította Wekerle Sándor miniszterelnöknek megtekintésre és „a maga idejében történő következtetés levonására”.[89] Bár a tűntetést elnapolták, a bukaresti román egyetemisták nem tétlenkedtek. Memorandumot szerkesztettek, melyet eljuttattak a külföldi sajtónak.[90]

Vajda mentelmi ügyében a bizottság jelentését 1907. november 18-án szándékozott az országgyűlésben felolvasni, de ténylegesen – más ügyek elhúzódó megtárgyalása miatt – csak november 26-án került erre sor.[91] Hédervári Lehel előadó jelentését nagy várakozás és kíváncsiság előzte meg. A bizottság jelentése értelmében az országgyűlés elnöke 1907. április 8-án az Országgyűlési Értesítőben egy olyan verset „fedezett fel”, ami állítólag az április 8-i ülésen hangzott el, bár azt senki (sem a képviselők, sem az elnök, sem a gyorsírók) nem hallotta.[92] A vers naplóba való bekerülése

88 Az országgyűlési nemzetiségi párt tagjai értekezlet keretén belül döntöttek arról, hogy Vajda Sándor ügyében milyen álláspontot képviseljenek. Lásd: Népszava, 1907. június 8.

89 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, ME K26, 725. cs., 1907-XLI-3146, 1907-XLI-3207.

90 Népszava, 1907. június 15.

91 Magyarország, 1907.november 19.

92 Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója XIII. kötet. Budapest. 1907. 357.
A fentiekben láthattuk, hogy április 9-én értesült az elnök az április 8-án Voevod által halkan felolvasott vers sorainak tartalmáról.

nem tisztázott. Vajda Sándor 1907. április 11-én – mielőtt „a házszabályok értelmében jegyzőkönyvi megrovásban részesítetett volna” – fel lett szólítva arra, hogy adjon magyarázatot tettére.[93] Vajda elégtételt adott a Háznak, kijelentette, hogy „intenciói[94] helyesek voltak, de a kivitel módja helytelen volt” és ezzel az országgyűlést megkövette.[95] A képviselők azonban nem tudtak napirendre térni Vajda esete fölött és a képviselőház elhatározta, hogy a román képviselőt „jegyzőkönyvileg megróják”.[96] Mindezek után történ az, hogy június 7-én a képviselőház termébe lépve Vajda Sándort inzultálták. A mentelmi bizottság szerint – a kihallgatott tanúk vallomását figyelembe véve – ott a következő történt: Horváth József képviselő gazembernek nevezte román képviselőtársát és a kidobására szólított fel. Somogyi Aladár képviselő ezt megpróbálta megtenni, de ebben megakadályozták. Dulakodás támadt, melyben részt vettek Szentiványi Árpád, Hentaller Lajos, Horváth Gyula és Markos Gyula. Fizikai bántalmazás nem történt, de a fenyegető magatartást látva Vajda Sándor önként távozott, tehát a történtek „pszichikai kényszerhatással” voltak a képviselőre és ezért tett így.[97] Azt azonban nem lehetett megállapítani, hogy pontosan kinek a megnyilvánulása volt hatással Vajdára. Függetlenül ettől a ténytől a bizottság úgy döntött, hogy a képviselő mentelmi joga sérült, mert „a törvényhozás tagjának nemcsak joga, de kötelessége a képviselőház üléseiben való részvétel” és „ettől a jogtól csak tételes törvényen alapuló ítélet és a házszabályok útján keletkezett házhatározat foszthatja meg őt, nem pedig egyes képviselők és nem a képviselőknek csoportja”.[98] A vizsgálat eredménye ellen a felolvasást követően Nagy György képviselő tiltakozott, szerinte a történtekért nem más a felelős, mint Vajda Sándor, aki „nem vonta le eljárásának következményeit” és „dacolva a felkorbácsolt nemzeti indulattal” részt akart venni az országgyűlés munkájában.[99]

93 uo. 358.
Voevod beszédére – mint láttuk – április 10-én került sor.

94 szándék, törekvés

95 Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója XIII. kötet. Budapest. 1907. 358.

96 uo.

97 uo.

98 uo.

99 uo. 359.
Nagy György képviselő mondatai azért érdekesek, mert Voevod hosszú hetek után akart ismét bekapcsolódni az országgyűlés munkájába.

A képviselő szerint senki nem bántotta fizikailag társát, így joga nem sérült, s mivel azt állította, hogy a Román Nemzeti Párt tagja gyávaságból hagyta el a termet, az elnök rendre utasította. Ugyanezt kellett az elnöknek tennie Kecskeméti Ferenccel is, aki éljenezte Nagyot. A Vajda-kérdést a bizottság elé vivő Maniu is felszólalt, aki úgyszintén intésben részesült, mivel azt állította nem gondolta volna, hogy ilyen döntés esetében az érintett magyar képviselők tagadni fogják tettüket. Sérelmezte azt, hogy amiért nem lehet tudni pontosan, hogy a dulakodásban ki mit követett el, ezért nem lehet egyik érintett személlyel kapcsolatban sem kijelenteni, hogy mentelmi jogot sértett. Arra szólította fel a törvényhozást, hogy a bizottság javaslatát fogadja el. Lorkovits Iván horvát képviselő is szót kért, de beszédére csak a szünet után kínálkozott mód, ugyanis – tekintettel arra, hogy horvátul szeretett volna megnyilvánulni a kérdésben[100] – Olay Lajos bekiabálásokkal megakadályozta, hogy felszólaljon.[101] A szünet után Lorkovits jelezte, hogy még sem kíván beszélni, így Ştefan Ciceo-Pop kapott szót. Felolvasta indítványát, de sem az ő javaslatát, sem pedig Nagy Györgyét nem fogadta el Hédervári Lehel előadó. Az elnök ezután a tanácskozást befejezettnek tekintette és következett a szavazás, melyen a képviselőház a bizottság jelentését elfogadta.

Összegzés

A románok vallási és politikai vezetői – szinte kivétel nélkül – 1907 tavaszán tiltakoztak az Apponyi-féle törvényjavaslat ellen, megragadva minden lehetséges eszközt, kihasználva minden lehetséges fórumot. Hatalmas közfelháborodást eredményezett Alexandru Vaida-Voevod román nemzetiségi képviselő április 8-án elmondott beszéde az országgyűlésben, melynek részét képezte egy alig hallhatóan elmondott, a magyarokat gyalázó vers. Abban, hogy a vers nyomtatott formában, s úgy jelenhetett meg, mintha „szabályos” körülmények között hangzott volna el az ülésteremben, többen is hibáztak. Voevod akciója megosztotta a románságot. Aradról például üdvözlő táviratot írtak neki, melyben a következő állt:

100 Az 1868: XXX. törvénycikk értelmében joga volt horvátul beszélni az országgyűlésben.

101 Olay „Nem engedem beszélni horvátul!” és a „Nem tűrjük! Beszéljen magyarul!” közbekiáltásaival nagy zajt váltott ki, többen egyet értettek kérésével. Lásd: Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója XIII. kötet. Budapest. 1907. 361.

„Rajongásunkat fejezzük ki a kimagasló harcos iránt. Férfias és bátor vagy, mi követünk.”[102] Az üzenetet küldők között említhetjük többek között Sever Bocut, Papp Vazult, Nita Popescut. Román ügyvédjelöltek, hivatalnokok és polgárok. Ugyanakkor Kolozsvárról két olyan távirat is érkezett, melyek elítélték Vaida-Voevod tettét. Dr. Amos Frâncu, a memorandum-per vádlottjainak ügyvédje a következőket írta: „Vajda úr politikai tevékenységének eddig is nyílt ellenfele voltam. Utolsó parlamenti szereplését pedig elítélem.”[103] Elie Dăianu román görög-katolikus főesperes – aki szintén írt a román képviselőnek – véleménye a következő volt: „Mint román görög-katolikus lelkész, magam is meggyőződésből ellenzem a közjó magasabb szempontjából az Apponyi-féle iskolajavaslatot, de különben semmi közöm Vajda képviselőhöz, akinek politikai taktikáját a románság jól felfogott érdekében eddig sem helyeseltem. Az ő utolsó parlamenti kárhozatos szereplését pedig egészében elítélem emberi, keresztény és román szempontból egyaránt.”[104] Voevod a felháborodás mértékét látva másnap vagy csak rövid ideig tartózkodott a parlament épületében, vagy be sem ment. Csupán április 10-én próbált a Ház előtt magyarázatot adni arra, miért is olvasta fel az országos felháborodást kiváltó verset, ennek ellenére az országgyűlés jegyzőkönyvi megrovásban részesítette a román képviselőt. Az eset után a román nemzetiségi képviselők úgy döntöttek, munkájuk eredményesebb lesz a közeljövőben, ha Vajda Sándor képviselőtársuk nem mutatkozik a parlament épületében.

Alexandru Vaida-Voevod az áprilisi eseményeket követően először 1907. június elején jelent meg ismét a parlamentben, azonban nemes egyszerűséggel kidobták. A román képviselők értetlenül álltak az eset előtt és Vajda képviselői jogainak megsértését vélték felfedezni. Voevod egy újságíróval történt interjú során arról beszélt, hogy nem számított ilyen mértékű ellenséges fogadtatásra, mivel előtte pártja több meghatározó magyar politikussal is egyeztetett a visszatéréséről, többek között Wekerle Sándor miniszterelnökkel is. Wekerle ellentmondásosan nyilatkozott – mondta Vajda az újságírónak – ugyanis azt mondta, hogy semmi nem

102 Pesti Napló, 1907. április 13.

103 uo.

104 uo., Tribuna, 1907. április 20.
Érdekesség, hogy éppen egy Voevodnak küldött üdvözlő távirat miatt lépett ki két román, Ioan Sevici és Petru Truţa az aradi atlétikai klubból, miután kiderült, hogy az eset miatt vizsgálatot indít ellenük a sportegyesület. Mint látjuk a Vajda-ügy a sportéletre is hatással volt, oda is begyűrűzött. Lásd: Tribuna, 1907. április 24.

tiltja a visszatérést, joga van a képviselőnek bejönni, hisz elintézett ügyről van szó, ugyanakkor azt tanácsolta inkább őszig várjanak.[105] Arra is hivatkozott, hogy a megjelenésre az is kötelezte, hogy pár héttel korábban a nemzetiségi választókerületek polgárai felszólították őket, román nemzetiségi képviselőket, hogy olyan működést fejtsenek ki a parlamentben, amely működés megfelel az általuk proklamált aktivitás programjának.[106] Hogy pontosan mi motiválta a Román Nemzeti Pártot arra, hogy pont június elején állítsa ismét „csatasorba" Vajdát nehéz rekonstruálni. Nem tartható kizártnak, hogy Ferencz József Budapesten tartózkodása (ekkor volt a fővárosban a király koronázásának jubileumi ünnepsége) miatt döntöttek így. Egy esetleges botrány a király „előtt" – ami be is következett – javít(hat) ott a Bécsben komoly érdekérvényesítő munkát folytató román politikai körök esélyeit illetően.[107] Az azonban tény, hogy eltávolítását követően Vaida-Voevod kapott egy olyan táviratot, melyben ez állt: „Az ázsiai vandalizmus az egész civilizált világot undorral fogja eltölteni. Büszkék vagyunk reád. Szívünk és gondolatunk veled van. Gratulálunk és arra kérünk, hogy folytasd a nemes küzdelmet népünk szent szabadságáért."[108] Nem véletlen talán, hogy ezt követően a Magyar Posta a román képviselő címére küldött üdvözlő táviratokat nem volt hajlandó kézbesíteni a címzettnek.[109] A második „Vajda-ügy" súlyát mutatja az is, hogy nem csak belpolitikai visszhangja volt az esetnek, a bukaresti diákok tűntetési szándéka, valamint a tűntetés szervezésének megkezdése azt mutatja, hogy külpolitikai vonatkozásai is vannak az esetnek. Megállapítható az is, hogy a felolvasott versért Voevodnak komolyabb szankcióval nem kellett számolnia, mint ahogy nem részesültek büntetésben azok a parlamenti képviselők sem, akik román társukat törvénytelenül távolították el a parlamentből. Továbbá tény az is, hogy a román történetírás csupán említés szintjén foglalkozik Alexandru Vaida-Voevod azon tevékenységével, mely az 1907-es Apponyi-féle törvényjavaslathoz köthető.

105 Pesti Hírlap, 1907. június 8.

106 uo.

107 uo.

108 Népszava, 1907. június 8.

109 Népszava, 1907. június 15.

Tartalmi összefoglaló

Az Apponyi Albert vallás-és közoktatási miniszter által 1907-ben beterjesztett oktatásügyi törvényjavaslat óriási felháborodást váltott ki a Magyar Királyság nemzetiségeinek körében. A román egyházi elöljárók és politikai vezetők egyaránt tiltakoztak és próbálták megakadályozni a törvény elfogadását. Alexandru Vaida-Voevod román nemzetiségi képviselő április eleji parlamenti felszólalása óriási közfelháborodást eredményezett. A „magyargyalázó" beszéd előzményeiről, elhangzásának körülményeiről és utóéletéről számtalan téves információ látott napvilágot. A tanulmány célja, hogy hiteles magyar és román forrásokat felhasználva választ adjon arra a kérdésre: Mi az igazság a Lex Apponyi kapcsán „végrehajtott" Voevod-akciót illetően?

Majoros Judit

Országzászlókat ábrázoló képes levelezőlapok a szerencsi Zempléni Múzeum gyűjteményében

„Az országzászló-mozgalom mélységes erkölcsi értéke az, hogy magától terjed. Nem nógatta senki. A központból sehova sem küldtek ki felhívást, hogy állítsanak országzászlót. Városok, községek maguk indították meg a helyi mozgalmat. Ha kisember, hatóság, társadalmi szervezet, iskola, vagy asztaltársaság kezdeményezte a mozgalmat, a megvalósításban összefogott az egész város, az egész község népe. (...)

Büszkék és boldogok, amikor elkészül a mű. Érzik, hogy hazafias kötelességet teljesítettek. A hazához való ragaszkodás szent jelét állították fel." – írta Urmánczy Nándor, erdélyi politikus, országgyűlési képviselő az országzászló mozgalom elindítója 1934-ben.

Ekkor már Magyarország sok településén álltak az emlékművek, amelyek a trianoni fájdalomra emlékeztették az ország lakóit, és az igazságtalan békediktátum elleni tiltakozás szimbólumává váltak. A mozgalom rövid életű volt, hiszen a kezdeményezéstől az emlékművek lerombolásáig mindössze 20 esztendő telt el. Hiába állítottak fel közel ezer országzászlót,[1] a háború után bekövetkezett politikai fordulat és szemléletváltás hatására mindet eltávolították, jobb esetben átalakították, de többségüket elpusztították.

Az országzászló mozgalom története az írásos források és a helyi sajtó segítségével jól feldolgozható, főként a trianoni Magyarországra vonatkozóan.

Mivel az Ereklyés Országzászló Nagybizottságának hivatalos nyilvántartása nem maradt fenn[2], azt viszont nagyon nehéz nyomon követni, hogy pontosan hol, mely településeken avattak zászlót. Különösen nehéz a kutatás a visszacsatolt területek országzászlóinak tekintetében. Szerencsére van egy dokumentumtípus, amely megkönnyítheti a kutatók munkáját, amely a saját korában nagy példányszámban jelent meg, és könnyen elérhető volt, és ez nem más, mint a postai képes levelezőlap.

1 Az Ereklyés országzászló Nagybizottsága 1943 március havában írt adata: „Az országzászló mozgalom immár közel ezer Országzászlót foglal magában." Csongrád Megyei Levéltárak Szentesi Levéltára. Iratszám: 2567/42- 2063/43.

2 KOCSIS 153.

A magyar képeslapkiadók mindig igyekeztek megörökíteni a változásokat, az újdonságokat, így az 1930-as évek elejétől kiadott képeslapokon rendre feltűnik az országzászló és a világháborús emlékmű, mint az adott kor jellegzetessége, legfontosabb szimbóluma.

Az ország legnagyobb képeslapgyűjteményében, a szerencsi Zempléni Múzeumban közel 500 olyan fénykép alapján készült tájképi lapot őrzünk, amelyen országzászló látható. A nemzeti jelkép mint fontos motívum megjelent azokon a grafikus propagandalapokon is, amelyeket a szakirodalom összefoglalóan „irredenta" lapoknak nevez.

A trianoni döntés ellen tiltakozó propaganda lapok
(Kiadó: Az Ereklyés Országzászló Nagybizottsága)
Forrás ZM 30317, ZM30322

Jelen tanulmányban azonban csak a fotódokumentumnak is tekinthető városképi lapokkal foglalkozunk, az irredenta lapok témája külön feldolgozást igényel. Célunk, hogy a szerencsi gyűjtemény darabjainak ismertetése által is bizonyítsuk, mennyire értékes forrása a 20. századi magyar történelemnek a képes levelezőlap.

A képeslap mint kordokumentum

A 20. század történetét feltáró források között kiemelkedő szerepe van a fényképnek. Míg a technikai lehetőségek nem álltak rendelkezésre a kép csak művészi alkotásként jöhetett létre, s alkotója bármennyire is törekedett a valósághű ábrázolásra, a kép mindig magában hordozta készítőjének szubjektív látásmódját. A 19. században a technikai fejlődés által létrejött fotográfia kétség kívül egy új dimenziót nyitott meg a valóságábrázolásban, és az ebben a korban készült fényképek dokumentumértéke nem vitatható. A 19. század végén feltűnő képes levelezőlapok többsége már a kezdetektől fénykép alapján készült, a grafikai úton előállított kép csak kicsiny részét képezte a megjelentett képeslapoknak, így a képeslapok többsége nem más, mint egy sokszorosított fénykép. A legfontosabb megőrzött információk a lapok „képes" jellegéhez kötődnek, az illusztrált oldalt nyomdai vagy fototechnikai eljárásokkal készítik, a lap képes oldala tehát fotódokumentumnak tekinthető.

A lapok által megőrzött képi tartalom értelmezését és felhasználhatóságát elősegíti, hogy többségében a képeslapon az is rajta szerepel, hogy mit ábrázol az adott kép, míg a fotók esetében gyakran problémát okoz az azonosítás. A kiadók fontosnak tartották ráírni a képeslapokra a település nevét, és megnevezték az ábrázolt épületeket. Mivel nagyon sok épület már új funkciót kapott, gyakran a képeslapok által őrződik meg, hogy mi volt az eredeti funkció, vagy a képeslap készítésének idején hogyan nevezték az utcát, intézményt, milyen célra használták az adott épületet.

A fotográfiáról is elmondható, hogy egyszerre tekinthető tárgyi és írásos forrásnak[3], de a képes levelezőlapra ez még inkább jellemző. A képes levelezőlap ugyanis egy olyan nyomdatermék, amelynek az elsődleges funkciója az üzenetközvetítés: arra szolgál, hogy a feladó által elküldött üzenetet a posta eljuttassa a címzetthez. Ez a dokumentum funkcionalitása által tárgyi, az üzenetek szövegei révén írott forrásnak tekinthető. Az is fontos tényező, hogy mivel a képeslap nem egyedi, hanem nagy példányszámú sokszorosítvány, így nagyobb eséllyel marad fenn, mint az egyedi készítésű fotók. Egy fotó többféle kiadásban, több variációban is megjelenhetett, különböző kiadók használhatták ugyanazt a fotót, ezáltal a megmaradás, a megőrzés esélye jóval nagyobb. Míg a fotó jobban kötődik az egyénhez, a készítőhöz, vagy ahhoz, akit ábrázol, a képeslap

3 STEMLERNÉ 1993. 15.

egy népszerű tömegtermék, amelynek megjelenésének kezdetétől lelkes gyűjtői tábora van.

Kijelenthető tehát, hogy a képeslapok által megőrzött vizuális információhalmaz része a történeti ikonográfiának, amely magába foglal minden olyan képet, amely a különböző korokban keletkezett. A hitelesség és azonosíthatóság kritériumát is figyelembe véve a képeslap sokszor jelentősebb kordokumentum, mint számos más vele azonos korban készült tárgy, hiszen nemcsak megörökíti a képi valóság egy részét, de szöveges információt is nyújt róla.

A 19. század végi és a teljes 20. századi történelemnek egyik legfontosabb vizuális forrása, melynek jelentőségét egyre inkább felismeri a tudományos kutatás is. [4]

A képeslap rövid története

A képes levelezőlap a nyílt postai levelezőlap és a borítékban elküldött illusztrált kártyák újszerű, egyszerűsített változata, amely a megjelenése után rendkívül hamar népszerűvé vált. Az 1870-es évek elején tűnt fel először, s a találmány magalkotását több nemzet (francia, német, angol, szerb) is magának tulajdonítja. Az első, képes levelezőlapnak tekinthető kiadványok a porosz-francia háború idején tűntek fel. Tömegével 1880-as években kezdték el gyártani a lapokat, ekkor a fejlett nyomdaiparral rendelkező Németország látta el a világot ezzel a termékkel.[5]

A magyar képeslapkiadás 1896-ban a millenniumi sorozattal indult el. Bár a kiadvány a posta által forgalmazott és szállított termék volt, a kiadás monopóliumáról a posta lemondott, így 1898-tól már vállalkozók is jelentethettek képeslapot, és kereskedések, boltok is forgalmazhatták azt. Ekkor még elég kevés magyar nyomda rendelkezett a képeslapok nyomtatására alkalmas gépekkel, kezdetben nagyon sok magyar kiadó külföldi, többségében bécsi és németországi nyomdáktól rendelte meg a lapokat. A későbbiekben azonban – jelentős állami segítséggel – a magyar nyomdaipar is felzárkózott, s két világháború között már legnagyobb számban magyar gyártású termékekkel látták el az egyre bővülő piacot.

A képes levelezőlap kiadásnak nagy korszakai természetesen egybeesnek a 20. századi magyar történet szakaszaival.[6]

4 FAZEKASNÉ MAJOROS 2010 264.

5 PETERCSÁK 1994.

6 FAZEKASNÉ MAJOROS 2005.

A kezdetektől 1920-ig. – Ez a hazai képeslapkiadás első, és kétségkívül legjelentősebb korszaka. Kezdetben kisvállalkozók adnak ki lapokat, többnyire alacsony, kb. 1000 darabos példányszámmal, de nagyon változatos tematikával és nyomdatechnikával (pl. litográfia, fénynyomatok, magas- és mélynyomás). A korszak végén már országos jelentőségű kiadói vállalkozások is feltűntek (W. L., Magyar Fénynyomdai Rt.).

1920-1948 – Az ofszetnyomás kiszorítja a korábbi nyomda-technikákat. Nagyobb vállalatok (Monostory, Barasits, Weinstock) nagy példányszámban adnak ki lapokat az ország szinte minden településéről, nagyon divatosak az ún. mozaiklapok, amelyek több kisebb fotó felhasználásval szerkesztettek.

1948-től 1990-ig – A képeslapkiadás is állami monopóliummá válik. Előbb Művészeti Alkotások, illetve Képzőművészeti Alap Képcsarnokai Vállalat 5. sz. fiókja, majd 1954-től a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata jelentethet meg képeslapokat, kezdetben fekete-fehér fotó, majd színes ofszet technikával.

1990-től napjainkig – A kiadást liberalizálják. Nagy kiadói vállalkozások uralják a piacot, de bárki jelentethet meg képeslapot.

A magyar képeslapkiadás az 1930-as évektől a II. világháború végéig

Az első világháború után a nyomdaipar teljes válságba került. Súlyos papírhiány nehezítette a vállalkozások tevékenységét, hiszen a történeti Magyarország több mint 20 gyára közül csak egyetlen egy, a diósgyőri működött tovább az új határok között. A nyomdaipar válságát a képeslapkiadók is megérezték, hiszen a költségek emelkedése őket is sújtotta. A költséghatékonyságnak és a takarékosságnak az lett következménye, hogy a szép, művészi kivitelű, de az alacsony példányszám miatt nagy költséggel előállítható kő- és fénynyomatokat felváltották az ofszet technikával vagy a rotációs sokszorosítással készített lapok. A technikai újítás olcsóbbá tette ugyan az előállítást, de a képek minősége meg sem közelítette a korábbiak színvonalát. Az ofszetnyomással ugyanis eleinte nem tudtak színes nyomatokat készíteni, jellemzővé vált a fekete-fehér, vagy a szürkeárnyalatos képek kiadása. A példányszámok viszont jelentősen megemelkedtek, mert az ofszet technika épp azért olcsó és gazdaságos, mert szinte korlátlan mennyiségű, akár tízezres nagyságrendű készülhet egy nyomdai előkészítési folyamat után. A kiadók legyárttatták a lapokat, majd több kereskedőnek, „helyi kiadónak” továbbértékesítették azokat. Míg korábban nagyrészt egyéni vállalkozók adtak ki helyi nyomdában előállított képeslapokat, és csak kevés országos szintű

terjesztő volt, a két világháború közötti időszakban már az volt a jellemző, hogy nagy budapesti cégek látták képeslapjaikkal a helyi forgalmazókat. Az országzászlókat ábrázoló képeslapok többségét is ezek az országos terjesztéssel foglalkozó vállalkozások készíttették.

Országzászlókat ábrázoló képes levelezőlapok

Az egyik legjelentősebb Budapesten működő vállalkozás a Barasits kiadó volt, amely már 1900 előtt megkezdte tevékenységét, de a legnagyobb felfutása a harmincas évekre tehető. A tulajdonos Barasits János halála után a felesége, Puchler Kornélia is folytatta a cég tevékenységét, egészen az 1948-as államosításig. A szerencsi gyűjteményben őrzött „országzászlós” képeslapok között legnagyobb számban a Barasits kiadásokat találhatunk meg, a lapok mintegy 30 %-a, (140 db képeslap) tőlük származik. Az általuk megjelentetett kiadványok többsége szürkeárnyalatos, ofszetnyomású mozaiklap, szinte csak elvétve találhatunk, néhány olyat, amelyen teljes kép van.

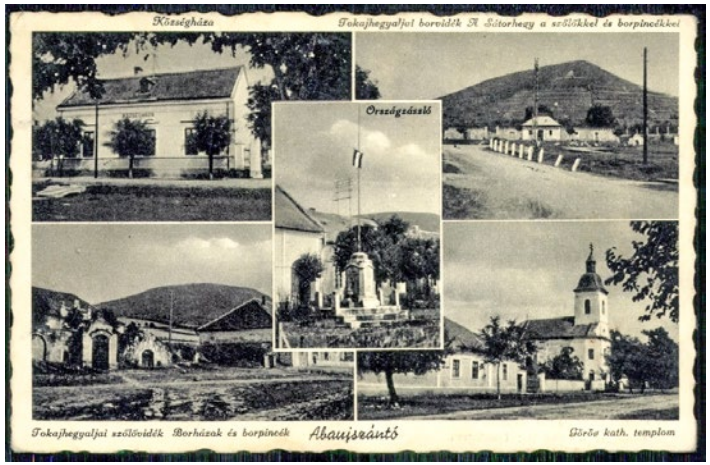

Abaújszántó az 1930-as években (Kiadó: Barasits)
Forrás: ZM 75400

Az abaújszántói országzászlót (is) ábrázoló képeslap egy tipikus példa a Barasits lapokra. Az beazonosítható a segítségével, hogy az országzászló a posta előtti kis téren állt. Sajnos ahhoz már nem elég éles a kép, hogy a talpazaton szereplő szöveget is elolvashassuk.

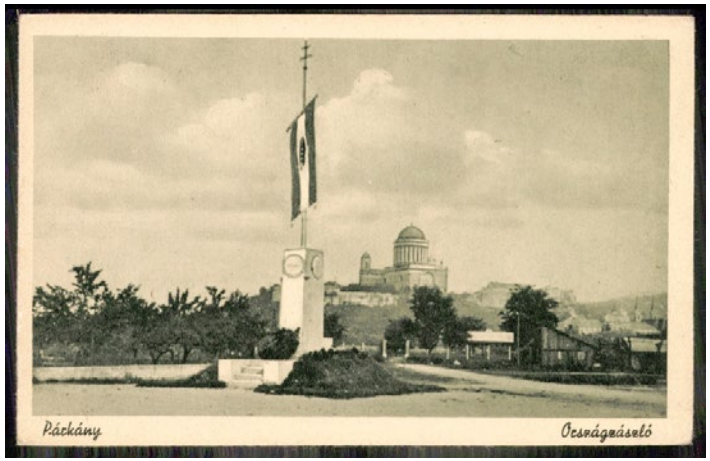

A Párkányban felállított országzászló (Kiadó: Barasits)
Forrás: ZM 170269

Egy ritka kivétel a Barasits kiadások közül az a lap, amelyen a párkányi országzászlót láthatjuk. Természetes azok a képeslapok, amelyek nem osztottak, hanem a teljes képen jelenik meg az ábrázolt tartalom, jóval informatívabbak, a kutatók jobban értékelik, mint a mozaikos, apró képeket mutató kiadványokat.

A gyűjtemény legrégibb országzászlót bemutató darabját 1929-ben adták ki, amely a budapesti Szabadság téren 1928. augusztus 20-án ún. Ereklyés Országzászlót ábrázolja. Ez volt az első országzászló, a mozgalom ennek felállítása nyomán indult el. A képeslapot 1930-ban adták postára, Szerencsre vitéz Szegedi Istvánnak, aki a későbbiekben maga is foglalkozott képeslapkiadással és forgalmazással.

Az Ereklyés Országzászló Budapest, Szabadság tér (Kiadó: Divald)
Forrás: ZM 114950

A hátoldalon szereplő logó tanúsága szerint a képeslap a Divald kiadásában jelent meg

A kiadó logója a képeslap hátoldán

A híres Divald család kiemelkedő szerepet játszott a magyar fotográfia történetében. A vállalkozást id. Divald Károly kezdte el működtetni, aki a fényképészet mellett a lapok sokszorosításával is foglalkozni kezdett, ő volt az egyik első magyar képeslapkiadó. Fiai továbbvitték és kiterjesztették a

tevékenységet, Adolf Bártfán, az ifjabb Károly pedig Budapesten dolgozott. Az utóbbi olyannyira sikeres volt, hogy cége az ország egyik legjelentősebb kiadójává vált. Üzlettársával, Monostory Györggyel 1909-től 1920-ig dolgoztak együtt. Előbb Divald és Monostory, majd Magyar Sokszorosító Műipari Rt. néven működtették a hatalmassá nőtt vállalkozásukat. 1920 után Monostory György önállóan vitte tovább a céget, ifj. Divald Károly 1924-ben bekövetkezett halála után Monostory megszerezte korábbi üzlettársa részét is.

Monostory György, majd annak jogutóda a „Monostory utóda Kalántay" nevű cég volt az országzászlókat bemutató képeslapok másik nagy kiadója. A szerencsi gyűjteményben 37 db Monostory, és 21 Kalántay lapot őrzünk, ez együttesen az anyag 10 %-át teszi ki. Ezek kizárólag ofszetnyomással készültek, és a ritka kivételtől eltekintve mozaikos elrendezésűek. A néhány teljes képes lap az 1940-es évek elejéről származik.

Az egyik legszebb Monostory kiadás az ipolyszalkai országzászlót ábrázoló képes levelezőlap.

Az ipolyszalkai országzászló (Kiadó: Barasits)
Forrás: ZM 124878

Az előbbiekben említett Barasits, és Monostory kiadó lapjaihoz nagyon hasonló stílusúak a Gárdonyi és Fenyvesi Képeslapkiadó Vállalat, valamint Karinger Károly cégének kiadványai, akinek lapjait az országos hálózattal rendelkező Hangya Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet forgalmazta.

Országzászló a felvidéki Abaújszepsiben (Kiadó: Karinger Károly)
Forrás: ZM 92880

Gyűjteményünkben 33 darab lap található a Gárdonyi és Fenyvesi Kiadótól, Karinger Károly lapjainak a száma 31. A képeslapok többnyire szürkeárnyalatos ofszetnyomással készült mozaiklapok.

Kisvárda, mozaikos képeslap, a középső kis képen az országzászló (Kiadó: Gárdonyi és Fenyvesi)
Forrás: ZM (151374)

Merőben más stílusúak azonban a Magyar Filmiroda, és a Kolozsváron működő Fotofilm fényképes sorozatai. A fekete-fehér fotólapokból álló szériák teljes képes kiadványai jóval informatívabbak, dokumentumértékük is sokkal jelentősebb. A Magyar Filmiroda kiadásában 15 lap található a Zempléni Múzeum kollekciójában.

Margitta, országzászló a református templom előtt (Kiadó: MFI, Magyar Filmiroda)
Forrás: ZM 161305

A kolozsvári cég kiadásai elsősorban Észak-Erdély városait és tájait ábrázolták, gyakran feltűntek rajtuk a visszacsatolás után felállított országzászlók. A sorozat darabjait sorszámmal is ellátták.

Nagybánya – Országzászló a Rákóczi téren (Kiadó: FOTOFILM, Kolozsvár)
Forrás: ZM 156614

Dr. Sárai Imre képeslapgyártó vállalkozása is fotólapokat adott ki, aki rotációs fénykép sokszorosító üzemében gyártotta ezeket. A nyomda a kereskedőkön kívül magánszemélyektől is elfogadott kis szériás megrendeléseket. A kis példányszám lehetővé tette, hogy egészen kicsi településekről is kiadjon lapokat. Eltérően a többi fényképlapos kiadótól azonban Sárai gyakran mozaikos elrendezésű fotólapot is megjelentetett.

Avasfelsőfalu, mozaikos fotólap (Kiadó: Dr. Sárai Imre)
Forrás: ZM 94306

Dr. Sárai Imre kiadásában jelent meg a szerencsi gyűjtemény egyik legszebb darabja. A kép a göböli járás ajándékát, Ipolyság országzászlóját vivő tűzharcosokat ábrázolja. A képeslap hátoldalán feltűnik a pecsét, amely az „IPOLYSÁG - AZ ELSŐ VISSZATÉRT MAGYAR VÁROS” feliratot tartalmazza.

Nagyon ritkán fordul elő, hogy a nyílt formában elküldött képeslapra írt üzenet valamilyen összefüggést mutat az ábrázolt képpel, de ez esetben a szöveg is fontos, informatív:

„Tisztelt Igazgató Úr! Drága Barátom!

Innen a szép Ipolyságról üdvözöllek benneteket, lehet, hogy a következő levelemet |: Adja Isten! :| már Léváról küldöm. Tudom, nehéz a helyzetetek. Kitartás! „A magyar Igazság győzni fog!” Kedves kartársaimat, valamint a gyerekeket üdvözlöm. (...)”

A felszabadított Ipolyság országzászlója (Kiadó: Dr. Sárai Imre)
Forrás: ZM 75582

Különleges a ma Horvátországhoz tartozó délvidéki Baranyavár képeslapja is, amely ugyancsak Sárai kiadásában jelent meg, mert a kép az országzászló avatási ünnepségét ábrázolja.

Az országzászló avatása a Baranyavári Cukorgyár udvarán
Kiadó: Dr. Sárai Imre
Forrás: ZM 97351

A neves kiadók között ugyan utolsóként említjük, de a korszakban vezérszerepet játszott Weinstock Ernő, akit találóan „képeslap-király-„ként emlegettek. Mivel a fényképész-képeslapkiadó szinte teljes tárgyi-szellemi hagyatéka fennmaradt, és közgyűjteménybe került, [7] példája által kirajzolódik egy sikeresen működő képeslapkiadó vállalkozás modellje.

Weinstock Ernő egy budapesti fotóáruház utazó ügynökeként kezdte meg pályafutását. A különböző fényképezőgépeket nemcsak árusította, hanem nagy örömmel, és különös tehetséggel használta is. Családja Nagyváradon élt, már a felmenői is fényképezéssel foglalkoztak.

A képeslapkiadás ötletét egy véletlennek köszönhette. 1930 táján minőségi fotóit meglátva egy orosházi kereskedő rábeszélte, hogy készíttessen a fénykép alapján képeslapokat a szövetkezeti tanyáról, majd azokat egy tételben megvette. A sikeren felbuzdulva Weinstock más kereskedőktől is gyűjtött megrendeléseket, így megindította önálló kiadói vállalkozását. Sikerének titka az volt, hogy a fényképeket ő maga készítette el, mindig a legkorszerűbb gépeket és technikát alkalmazva. Saját laboratóriumában hívta elő a fotókat, majd a legszebbeket kiválogatva nyomdai mutatványpéldányokat készíttetett. Ezek jutottak el a kereskedőkhöz, akik a már kész lapok alapján rendelték meg tételeiket.

Hajdúböszörmény osztott mozaikos lapon (Kiadó: Weinstock Ernő)
Forrás: ZM 131681

7 Jelenleg a Szentendrei Néprajzi Múzeum őrzi Weinstock (Nagyváradi) Ernő hagyatékát: fényképezőgépeit, az fotólaboratóriumának tárgyait, fotóarchívumát, mutatványpéldányait, el nem adott képeslapjait, üzleti vállalkozásának dokumentációját és személyes tárgyait.

Utazó fotósfelszerelésével bejárta az egész országot, és megörökítette mindazt, amit arra érdemesnek tartott. Képeslapjai a kor divatjának megfelelőek voltak, ofszetnyomással készültek. Minden településről, ahol járt 10-12 lapos sorozatokat készített, voltak közöttük teljes képes és „összegző", sok képes mozaiklapok is. Az már a település kereskedőitől függött, hogy melyikből rendeltek nagyobb mennyiséget. [8]

Amikor Weinstock Ernő a piacra lépett, már sok vetélytársa akadt, köztük olyanok is, akik több évtizedes tapasztalattal rendelkeztek. Tudta, hogy csak akkor kerülhet előnybe a versenyben, ha megfelel a kor divatjának és elvárásainak, de jobb minőséget nyújt. Ezért gondosan ügyelt a teljes gyártási folyamatra. Az első lapjait még Németországban sokszorosították, később a Tolnai Nyomdával dolgoztatott. Sikerének titka a nagy példányszám mellett a jó minőség volt: szép felvételeit igényes nyomdai kivitelezésben jelentette meg.

A Weinstock Ernő által kiadott lapok között is szép számmal találhatunk olyat, amely az országzászlót ábrázol, a szerencsi gyűjteményben 56 darabot számlálhatunk, ez kb. 12 %-a a kollekciónak.

Balassagyarmat – Országzászló a múzeummal (Kiadó: Weinstock Ernő)
Forrás: ZM 89283

8 FAZEKASNÉ MAJOROS 2011.

Az országzászlót ábrázoló képeslapok többségét nagy országos kiadók adták ki, csak elvétve fordul elő, hogy kisebb helyi kiadó vagy szervezet jelentetett meg ilyen tematikájú képeslapot. A dokumentumértéke azonban nagyon magas a kis példányszámban megjelent képeknek, hiszen általában nagyon kis településről készültek. Az is előfordult, hogy társadalmi szervezetek adtak ki lapot meghatározott céllal.

Az egyik szép példája a ritka egyedi lapoknak az érmihályfalvai országzászlót ábrázoló fotólap.

Országzászló és virágokból készített magyar címer Érmihályfalván
Forrás: ZM (89920) Kiadó: ismeretelen

Hasonlóan különleges az Algyő községben felállított országzászlót ábrázoló képeslap.

Algyő, országzászló a református templom előtt (Kiadó: Turul)
Forrás: ZM 93278

A kecskeméti Kovács Endre kiadásban megjelentetett képeslap szintén a ritkaságok közé tartozik, Prónayfalva[9] (Tázlár) országzászlóját mutatja be.

Az egykori Prónayfalva (ma Tázlár) országzászlója (Kiadó: Kovács Endre, Kecskemét)
Forrás: ZM 168526

Gyűjteményünk egyik új szerzeménye a dunántúli Hetes községről készült mozaikos lap, amely bizonyítja, hogy a községben is felállították az országzászlót.

A hetesi református egyházközség képeslapja (Kiadó: ismeretlen)
Forrás: ZM 232123 A Zempléni Múzeum képeslapgyűjteménye

9 Az alföldi Tázlár községnek 1907 és 1947 között volt ez a neve.

Az 1968-ban alapított Zempléni Múzeum több nagy gyűjteménnyel rendelkezik. Területi múzeum jellegéből fakadóan a dél-zempléni térség, a Taktaköz és a Harangod vidékének néprajzi tárgyi emlékei alkotják az egyik gyűjteményi egységet. A kevésbé ismert, de viszonylag jelentős nagyságrendű kisgrafikai kollekció: a 36 ezer darabból álló exlibris gyűjtemény is a szerencsi múzeum gondozásában van. A legnagyobb és legismertebb azonban az 1millió darabból álló képeslevelezőlap-gyűjtemény.

A kollekció eredeti tulajdonosa dr. Petrikovits László, szerencsi orvos-fogorvos, műgyűjtő volt, aki az 50-es évek elejétől kezdte gyűjteni a régi képeslapokat. Korát jóval megelőzve felismerte, hogy e lapok milyen jelentős értéket képviselnek, ezért elhatározta, hogy megalapítja hazánk első képeslapmúzeumát. 1967-ben felajánlotta 400 ezer darabos gyűjteményét és egyéb műtárgyait, ezzel letette egy Szerencsen működő múzeum alapjait.

A múzeum 1969-től működik, és a képeslapgyűjtemény azóta is évről évre jelentősen gyarapszik − elsősorban az adományozók jóvoltából, de az utóbbi években már a vásárlás is elengedhetetlen a minőségi gyarapítás céljából.

A kollekció jelentős része digitalizálva van, és a Hungaricana.hu közgyűjteményi portál által az interneten is elérhető. Jelenleg a gyűjteményben kb. 320 000 külföldi táj- és városképi lapot őrzünk, a magyar vonatkozású földrajzi lapjaink száma kb. 280 000-re tehető.

„Országzászlós” képeslapok a Zempléni Múzeum gyűjteményében

Az országzászlókat bemutató lapok a Zempléni Múzeum gyűjteményében földrajzi lapok között találhatóak, nincsenek külön gyűjteményi egységbe rendezve. Felkutatásukat nagyban segíti a digitális adatbázis, amelynek használata azonban helyettesíti a kutatók munkáját, ugyanis számos esetben a kép szöveges felirata, amely alapján az adatrögzítés történt, nem tartalmazza az „országzászló” kifejezést.

Az országzászlót ábrázoló képeslapok pontos száma a kiadvány megjelentetésének idején: 492 darab. Ez a darabszám folyamatosan gyarapszik, hiszen a múzeum fontosnak tartja, hogy ezek a lapok megkülönböztetett figyelmet kapjanak. A gyűjteménygyarapítási stratégiába is bekerült, hogy az országzászlót ábrázoló lapokat minden lehetőséget megragadva nemcsak adományozás, hanem vásárlás útján is gyűjtsük.

Például említhetjük, hogy a 2021. január 18-án megrendezett „Száz év szétszakíttatásban” - A Trianoni Békediktátum máig tartó hatásai

elnevezésű konferencián még arról kellett beszámolnunk, hogy pl. a tokaji országzászlóról csak egy olyan mozaiklapot őrzünk, amelyen 6 másik kisebb kép is van. Azóta azonban sikerült megszereznünk egy olyan képeslapot is, amelynek teljes képes oldalán az országzászló látható. Különlegessége az új szerzeménynek, hogy ún. leporellós lap, tehát a nagy kép alá egy 8 kisebb képből álló sorozatot illesztettek.

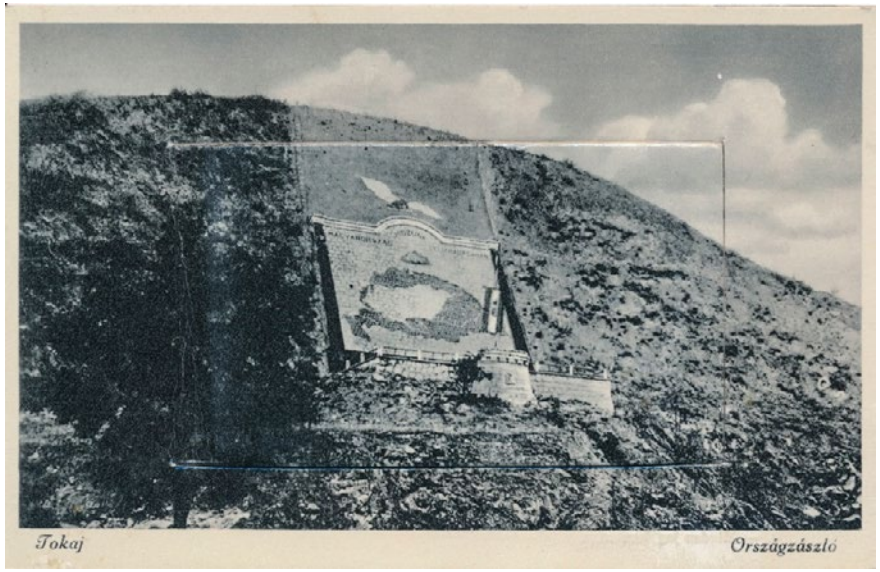

A tokaji országzászló leporellós képes levelezőlapon (Kiadó: ismeretlen)
Forrás: ZM 232122

A múzeumban őrzött lapok kutatása alapján megállapítottuk, hogy jelenleg a gyűjteményben a történelmi Magyarország 211 olyan településéről rendelkezünk képanyaggal, ahol valaha állt országzászló. Ez természetesen nem esik egybe a képeslapok darabszámával, hiszen sok olyan helység van, amelynek több ábrázoláson is feltűnik, és vannak olyan települések is, ahol több zászlót is avattak. Összeállítottuk a települések listáját, és összevetettük a Kocsis Lajos által szerkesztett adatokkal, természetesen az összehasonlítás csak a trianoni Magyarország esetében releváns. A kötet által felsorolt 319 országzászló közül 106-ról van kép a szerencsi gyűjteményben. Van azonban 38 darab képünk, amin olyan település országzászlója látható, amely nem szerepel a másik adatbázisban. Ennek az az oka, hogy ezeket az emlékműveket valószínűleg 1938 után avatták.

Ezeken kívül a visszatért területekről Észak- Erdély és Székelyföld 25, Felvidék 24, Délvidék 11, Kárpátalja 7 országzászlójáról van lapunk. Ez is jól mutatja, hogy a különböző források hogyan egészíthetik ki egymást a kutatás során.

Összességében elmondható, hogy a képes levelezőlapok segítségével megőrződnek, és örök mementóul szolgálnak azon országzászlók képi ábrázolásai, amelyek az óta már mind elpusztultak. Egyéb dokumentumok hiányában a képeslapok sokszor egyedüli bizonyítékai annak, hogy ezek az emlékművek léteztek, így a képeslapok pótolhatatlan forrásai az országos mozgalom történetének, ezáltal a 20. századi magyar történelemnek.

IRODALOM

Balázs Károly: Képes levelezőlap lexikon. Somorja. 2005.

Bodor Mária: Az ünnepi képes levelezőlapok történetéről. In: Barna Gábor - Halász Tamás: Egyházi ünnepek régi képeslapokon. Makó. 2017. 3-7.

Fazekasné Majoros Judit: Első világháborús képeslapok a szerencsi Zempléni Múzeum gyűjteményében. Történelmi Szemle 5. 2005.

Fazekasné Majoros Judit: A képeslap mint történeti dokumentum. In: Történet-muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Veres László tiszteletére. (Szerk: Gyulai Éva - Viga Gyula) 2010. 264-274

Fazekasné Majoros Judit: Képekben őrzött múlt. A képeslap világa. Vezető a Zempléni Múzeum állandó kiállításához. Szerencs-Miskolc. 2011.

Fejős Imre: A fényképezés magyar úttörői: A szakfényképészek. Fotó. 1958.

Kocsis Lajos: Országzászlók a trianoni Magyarországon (1928-1938) Tokaj, 2020.

Kőszegfalviné Pajor Klára: Több mint történelemkönyv. A Képeslevelezőlap-gyűjtők Egyesülete 30 éve. Szombathely. 2019.

Kreilisheim György: Régi magyar fényképezés. Budapest. 1941.

Pandula Attila: Társadalomtudományok. In: Kollega Tars István (szerk.): Magyarország a XX. században V. kötet. Tudomány 2. Bp. 2000. Babits Kiadó 313-338.

Pákozdi László: Az első postai levelezőlap. Élet és Tudomány 1978. 1185.

Petercsák Tivadar: Honismeret a képes levelezőlapokon Honismeret 1981/2. 27-33.

Petercsák Tivadar: Történelem, politikai propaganda, helyi események a képes levelezőlapokon. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXVII. 1989. 297-320.

Petercsák Tivadar: A képes levelezőlap története. Miskolc, 1994.

Petercsák Tivadar: Városok és falvak a képes levelezőlapokon. Széphalom 25. 2015. 497-506

Pethő Tibor: Anzix és cukorminta. egyedülálló múzeum Szerencsen. Magyar Nemzet. 2014. október 4. 40.

Rappai Zsuzsa (szerk): Széttépett évszázad. Két világháború képeslapjai. Budapest. 1995.

Stemlerné Balog Ilona: Történelem és fotográfia. Bp. 2009. Osiris Kiadó

Stemlerné Balog Ilona: A fénykép mint történeti emlék és forrás. In: Fűrészné Molnár Anikó (szerk.): Érték a fotóban. Országos fotótörténeti konferencia, Tata, 1994.

Szarka Anita: Kép – üzenet – képeslap. In: A Nemzeti Könyvtár Kisnyomtatványtára. (Szerk: Cseh Mária) Budapest. 2002. 93-109.

Szenteczki Csaba: A nymntatott grafika története és technikái Bp. 2003.

Szigeti András: A képes levelezőlap története. Képes levelezőlap. 2007. április. 1-3.

Vajda Endre dr.: A posta története. Budapest.1967.

Kocsis Lajos

A tokaji országzászló története

„A magyar országzászló a Trianon utáni idők legkifejezőbb szimbóluma, mert a gyász mellett a nemzeti erőnek és öntudatnak is hirdetője.”

(Liber Endre, 1935)

A trianoni békediktátumot követően a történelmi Magyarország visszaállításáért küzdők táborának egyik legelszántabb és leghangosabb harcosa Urmánczy Nándor[1] volt. Nemcsak a nagyobb revíziós megmozdulások, programok szervezésébe, lebonyolításába vállalt aktív szerepet, de ő kezdeményezte a budapesti Ereklyés Országzászló (1928) felállítását is. Elképzeléseinek megfelelően Szabadság téri Ereklyés Országzászló a magyar irredenta törekvések központjává, a Trianon elleni nemzeti küzdelem országos szimbólumává vált. Annak ellenére, hogy felállítása egyáltalán nem azzal a céllal történt, hogy újabbak kövessék, több mint két év után a félárbocon lengő lobogó hódító útra indult. Az országzászlók sorában elsőként beiktatott vidéki országzászló avatására 1931. március 15-én, a Csanád, Arad és Torontál k.e.e. vármegyei, Battonyán került sor.[2] A kibontakozó mozgalmat az Urmánczy elnökletével működő Ereklyés Országzászló Nagybizottsága fogta össze és lelkes ténykedésének köszönhetően egyre több „nemzeti érzést ébren tartó, erősítő” lobogót állítottak az egész országban. A mozgalom tehát már az első időszakban igazolta az előzetes elvárásokat, hiszen a „magyar

1 **Urmánczy Nándor** (1868-1940) a Maros-Torda vármegyei Toplicán (ma Maroshévíz) született. 1902-1918 között országgyűlési képviselő volt, majd a katonai vereséget követően, tevékenysége szinte kizárólag az ország területi épségének megvédésére, visszaállítására irányult. A kül- és belpolitikai változásoknak köszönhetően erősödő revíziós légkör hatására az 1920-as évek második felében, Urmánczy az eddigieknél is nagyobb szerepet vállalt a békediktátum elleni mozgalomban (az egyik legnagyobb sikere az ő ötlete alapján megvalósított Ereklyés Országzászló felállítása volt). A békeszerződés ellenes hangulatban, a revízió haladéktalan megvalósítását követelő – írásban a Pesti Hírlap hasábjain megjelenő – programja, kétségkívül nemcsak népszerű volt, de jelentős hatással volt az erősödő irredenta közvéleményre is. A második bécsi döntést (1940. augusztus 30.) követően 22 év kényszertávollét után haza látogatott szülőföldjére, ahol október 31-én, 72 éves korában váratlanul elhunyt.

2 *Magyarság,* 1935. október 6.

feltámadást hirdető kereszteknek" a lakosság hangulatára, nemzeti érzésére gyakorolt pozitív hatásai egyértelműen érzékelhetőek voltak. 1940 végéig az országos mozgalom rendjébe beiktatott 605 országzászló közül 147 a felvidéki és kárpátalji területeken, míg 33 Erdélyben állt[3]. A egyre jobban az egységes magyar nemzetet jelképező országzászlók száma a világháború végéig folyamatosan gyarapodott. Bár pontos adatok egyelőre nem állnak rendelkezésünkre, 1944-ig minden bizonnyal több, mint ezer félárbócra eresztett lobogó hirdette a történelmi Magyarország megvalósulásába vetett hitet.

Az irredenta közhangulat erősödése és Urmánczy Nándor buzdító cikkeinek hatására, 1933 végén a félárbócra eresztett lobogók már 20 vármegyében hirdették a lakosságnak a történelmi Magyarországhoz való ragaszkodását. Az országossá szélesedő mozgalomhoz természetesen nagy lelkesedéssel csatlakoztak a trianoni békediktátum által jelentősen megcsonkított Zemplén vármegye[4] települései is: a „magyar feltámadást hirdető" első két félárbócos emlékművet 1933 májusában (Szerencs és Ricse) állították, majd a jubileumi, századik Országzászlót is itt avatták fel (Sátoraljaújhely, 1934. július 1.).

A környékbeli falvakhoz képest jelentősebb iparral és kereskedelemmel rendelkező – 1930-ban 5844 lakosú[5] – Tokajban, a tisztviselő-értelmiségi réteg lakosságon belüli aránya jóval magasabb volt az átlagnál: a járási székhely szerepét betöltő nagyközségben működő hivataloknál (főszolgabírói hivatal, adóhivatal, közjegyzőség, postahivatal, sóhivatal, továbbá csendőrőrs és pénzügyőri szakasz) dolgozók mellet, jelentős volt a szellemi pályán tevékenykedők (orvosok, lelkészek, segédlelkészek, hitoktatók, gyógyszerészek, ügyvédek, tanítók, tanárok) száma is. Mivel Tokajban e réteghez sorolták a szőlőbirtokosok, illetve a régi patrícius családok utódait is, így – ahogyan a település monográfusa megállapította – tulajdonképpen itt „szoros értelemben vett paraszt" nem

3 *Országzászlók száma* = Országzászló, 1941. 6.

4 A békediktátum értelmében Csehszlovákiához került Zemplén vármegye területének 71,1 %-a (4.507 km2), lakosságának 61,1%-a (209.763 fő). Az 1920. évi népszámlálás. Első rész. A népesség főbb demográfiai adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Szerkeszti és kiadja a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Magyar statisztikai közlemények. Új sorozat. 69. köt. Budapest, 1923. I. Általános jelentés 1. táblázat: A megmaradt és elveszett területet és lélekszám; népsűrűség az eredeti és a jelenlegi területen az 1910. évi népszámlálási adatok alapján. 21.

5 *1930. évi népszámlálás 1. Demográfiai adatok községek és külterületi lakotthelyek szerint.* Budapest, 1932. 71.

is volt.[6] A tisztviselők és értelmiségiek jelentős számának és befolyásának köszönhetően, a településen mozgalmas egyleti élet folyt, hiszen ebben az időben több mint tíz egyesület működött (az itteni pezsgő kulturális életet jól példázza, a négy Kaszinó, illetve a hét nyilvános könyvtár).[7] Akárcsak az ország más településein, ezek a többnyire a dualizmus korában alapított gazdasági és társadalmi egyesületek (Nőegyletek, Tűzoltótestület, Polgári Kör, Általános Ipartestület stb.) azonban működési sajátosságaiknál fogva nem tartoztak az országzászló állításokat kezdeményező szervezetek közé. Az országos tapasztalatokat figyelembe véve, 1932-1933-ban Tokajban tulajdonképpen ezzel kapcsolatos javaslat csak két helyről érkezhetett (az e téren aktívabb MOVE például csak 1935-ben alakult meg). Az emlékmű létesítésének gondolata azonban, a vármegyei példák ellenére (a hivatalosan be nem iktatott hernádkaki országzászló állítását a helyi leventék, a szerencsit és a sátoraljaújhelyit pedig a település vezetői szorgalmazták), sem a helyi Levente Egyesület, sem a községi elöljáróság körében nem merült fel.

Bár erre vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésünkre, ez alig-hanem a hősi emlékmű kérdésével függött össze. Más magyarországi településhez hasonlóan ugyanis Tokaj is, méltó módon szeretett volna emléket állítani a világháborúban elesett 170 hősi halottjának, ezért a képviselő testület már 1923-ban egy emlékoszlop állításáról döntött, és 1928-ban a beérkező 8 pályázat közül a már több ismert emlékművet készítő, Horváth Géza szobrászművész pályázatát fogadta el.[8] Bár következő évben a szobor már elkészült, felállítására egyelőre, sőt néhány évig még hazahozására sem került sor. Ennek elhúzódását érdekes módon azonban elsősorban nem anyagi természetű gondok okozták. Kezdetben ugyanis nem sikerült megegyezésre jutni az emlékmű helyét illetően. A három lehetséges helyszín (a sóház mellett, a Tisza parton, a polgári iskolával szemben, és a római katolikus templom mellett) közül végül több fellebbezés és kiadott szakvélemény után a testület az első mellett döntött.[9] Ennek ellenére az avatás továbbra is késett (erre csak 1937. május 30-án került sor), amiért

6 *MOSOLYGÓ József: Tokaj és vidéke*. Budapest, 1930. 55.

7 *MOSOLYGÓ József: Tokaj és vidéke*. Budapest, 1930. 64.

8 Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár. Tokaj nagyközség iratai 1595-1950. V. 277 Tokaj nagyközség közgyűlési jegyzőkönyvei 1926–1928. (1928. szeptember 4-i rendkívüli közgyűlés)

9 Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár. Tokaj nagyközség iratai 1595-1950. V. 277. Tokaj nagyközség közgyűlési jegyzőkönyvei 1928–1932. (1930. július 23-i képviselőtestületi közgyűlés)

a helyiek természetesen a község vezetését tették felelőssé. „Van és volt mindig a múltban is lehetősége annak, hogy a szobrot tényleg fel is állítsák” – vélekedett a szerencsi hetilap tokaji tudósítója.[10] Ennek fényében nem meglepő, hogy amíg a szobor ügye „teljes nyugalomban szendergett”, egy másik emlékmű létesítésének tervét az elöljáróság egyelőre fel sem vetette. Ez annál is inkább érthető, mert a szobor árának (12000 pengő) két harmadát a község fizette ki, így újabb anyagi áldozatot nehezen tudott volna hozni. Bár annak ellenére, hogy más települések mintájára a Levente Egyesület itt is indítványozhatta volna országzászló állítását, a helyi körülményeket figyelembe véve ennek igazán nem volt realitása. Az Egyesület és a hősi emlékmű elhúzódó felállításának terhét maga előtt görgető község vezetés szintjén ugyanis összefonódott: a Levente Egyesület elnöke Hartvogel Ferenc vezető jegyző, alelnöke pedig Kossuth István közigazgatási jegyző volt.

Mindezek ellenére Tokaj, az ország városainak többségét is megelőzve[11], már 1934-ben országzászlóval büszkélkedhetett. A Trianon okozta gyászra emlékeztető, félárbocra bocsátott nemzeti lobogó felállításának gondolata Balázs János állomásfőnöktől indult, akit 1933 nyarán helyeztek ide (korábban Sápon, majd 1929-től Törökszentmiklóson volt állomásfőnök). Balázs János elszántsága, a Trianon elleni hazafias propaganda érdekében kifejtett kitartó tevékenysége elsősorban azzal magyarázható, hogy „trianoni árva” lévén (Erdélyből menekült a csonka hazába), érthetően erőteljesebben támogatott a békediktátum igazságtalanságát hirdető minden megmozdulást, illetve hogy MÁV alkalmazottként akár közelebbről is megismerkedhetett az országzászló mozgalommal, és ennek a revíziós törekvésekben betöltött szerepével.[12] Viszont természetesen egyáltalán nem volt törvényszerű, hogy új állomáshelyén – főleg néhány hét után – Országszászló állítását fogja kezdeményezni.

Bár ezzel kapcsolatos pontos adatokkal nem rendelkezünk, Balázs János döntésében komoly szerepet játszhatott, hogy a M.Á.V. sátoraljaújhelyi osztálymérnökség IV. számú pályamesteri szakaszának személyzete

10 *Lesz-e hősi emlékmű Tokajban? = Hegyalja*, 1934. március 15.

11 A tokaji Országzászló felavatásáig a 10 törvényhatósági jogú város közül csak háromban, a 45 megyei város közül csak 11-ben állítottak Országzászlót.

12 Jó eséllyel részt vehetett például az Ereklyés Országzászlónál 1932. október 30-án tartott „vasutasok Országzászló ünnepségén”, ahol a M.Á.V. tiszti századai, a korábbi évek tiszti tanfolyamainak volt hallgatói mellett, mintegy 300 különböző állomás képviselői is jelen voltak.

a mezőzombori állomással szemben egy kis országzászlót emelt.[13] Az Ereklyés Országzászló Nagybizottsága által hivatalosan be nem iktatott országzászló 1933. augusztus 20-i „fényes külsőségek” közötti felszentelése, illetve a hazafias cselekedet által kiváltott lelkesedés és elismerés arra ösztönözhette[14], hogy Tokajban ő is egy hasonló jellegű emlékmű megépítésére vállalkozzon.

De Balázs Jánosnak a mozgalom iránti elkötelezettségét mutatja az is, hogy kezdettől fogva nem egy szokványos, a települések többségén létesített alkotás megteremtésében gondolkodott. Bár a vasútállomás közvetlen közelében több kisebb terület is rendelkezésre állt (mivel vasúti tisztviselő indítványozta, szóba sem került, hogy a község központjába emeljék), az állomás épületével szemben álló, mintegy 70 méter magas hegyoldalra esett a választása: a kivitelezés egyértelműen nehezebbnek, az eredmény azonban annál látványosabbnak ígérkezett. A tervek szerint a hegyoldal felső részének lefaragása után, egy – színes kőkockák segítségével Nagy-Magyarországot és benne a csonkaországot ábrázoló – térkép biztosította a csodás hátteret az alatta kialakított teraszból kiugró bástya közepében felállított árbócnak.

Az országzászló állítás anyagi fedezetének előteremtése – különösen a gazdasági válság okozta nehézségek miatt – egyáltalán nem tűnt könnyű feladatnak. Balázs János, az illetékes felsőbb hatóságok engedélyével, a vasutasok körében közadakozást hirdetett, de természetesen számított a település lakosságának segítségére is. „Az állomás – szólt erre vonatkozó hírlapi felhívása – ezúton kéri hazafias üdvözlettel Tokaj polgárait, hogy jótékonyságukkal járuljanak a költségekhez hozzá…”[15] A szerény emberként ismert állomásfőnök „halk szava” azonban kezdetben nem sok helyihez jutott el: az „ólomlábakkal járó” gyűjtőíveken nemcsak kevés összeget jegyeztek, de mindenki be sem fizette őket. Pontosan nem tudjuk, mikor fogtak hozzá, de 1933 szeptemberében, Kalocsay Imre pályamester irányítása alatt, már javában zajlottak a munkálatok.[16] (A felhasznált kő a M.Á.V.

13 *Hegyalja*, 1933. augusztus 17.

14 „Magyar vasutasok! Felétek száll egy »odaátról« jött ember hálás köszönete. Hozzátok száll könnyes, mosolygó kérése: tovább! Terjesszétek, csináljátok tovább a nagy, a gyönyörű, a Bábelből feltámadó egység Országzászlóját. … Építsétek a várat, melyből… szórjátok szerte a lelkek között a nemfelejtés, a remény, az akarat zúgó kiáltását: Nem, nem, soha!” – biztatta például újabb Országzászlók állítására a vasutasokat a Hegyalja vezércikk írója. Magyar vasutasok = Hegyalja, 1933. augusztus 3.

15 *Hegyalja*, 1933. november 2.

16 A szerencsi Hegyalja először 1933. október 12-én számolt be a „tokaji irredenta emlékmű” építéséről.

szerződéses szállítója, Führer Mihály bányatulajdonos bodrogkeresztúri kőbányájából származott.) Érdekes módon a pénzügyi okok mellett, az építkezést az is nagymértékben hátráltatta, hogy a tokaji kőművesek, a helyi vállalkozók fenyegetése miatt (azt nehezményezték, hogy a kivitelezést nem rájuk bízták), nem mertek bekapcsolódni a munkálatokba.[17] A „páratlanul egyedülálló bojkott" ellenére a vasutasok „csendben, reklám nélkül" dolgoztak[18], és úgy tűnt, hogy még 1933 végén végeznek az emlékmű megépítésével. Bár nagy részével elkészültek, elegendő fedezet hiányában azonban a munkálatok novemberben megakadtak, és tavaszig szüneteltek.

Mivel a községi pénztár „rossz helyzete" miatt a képviselőtestület anyagi segítségében nem reménykedtek, a befejezéshez szükséges pénz előteremtése érdekében, minél eredményesebben megpróbálták mozgósítani a tokaji lakosokat is. Ebben döntő szerepe volt a Balázs János elnöklete alatt működő Országzászló Bizottságnak (nem tudjuk, hogy ez már a munkálatok elkezdése előtt vagy csak az év őszén alakult), melynek tagjai aktív, köztiszteletben álló, népszerű személyiségek voltak: Karniss István[19], Horváth János[20], Cziffer Jenő[21] és dr. Varga Lajos.[22] (Érdekes módon

17 A Hegyalja tokaji levelezője egyenesen „országos botrányként" emlegeti a vállalkozók magatartását. *A tokaji irredenta emlékmű = Hegyalja*, 1933. október 12.

18 Erőfeszítéseiket természetesen a kortársak is nagyra értékelték. „Isten áldása rajtatok vasutasok! Isten áldása azokon, akik filléreikkel, munkájukkal zord emlékeztetőt vésnek az aranyat termő Kopasz hegy tomporába!" *Uo.*

19 **Karniss István** (1865–1941) római katolikus plébános 1889 óta teljesített szolgálatot a településen. Eredményekben gazdag munkásságából kiemelkedik a helyi templom és az iskola építése. A tokaji templom felszentelése (1913. július 8.) alkalmából Fischer Colbrie Ágoston kassai megyéspüspök „sok évi sikerdús munkálkodása érdeméül és elismeréséül a szent széki tanácsos rangot adományozta" neki. *Tokaj és Vidéke*, 1913. június 12.

20 **Horváth János** (1857–1944) nyugalmazott református lelkész 41 éves tokaji működése (1890-1931) során kifejtett sokoldalú és hasznos tevékenységének köszönhetően nagy tiszteletnek örvendett a településen. 1908-tól egyházmegyei tanácsbíró volt. Eredményes egyházi és társadalmi tevékenységéért 1934-ben kormányzói elismerésben részesült.

21 A debreceni **Cziffer Jenő** (1880–1941) az Alsószabolcsi Ármentesítő Társulat töltésfelügyelőjeként 1921-ben került a településre és a tokaji társadalmi élet egyik legtevékenyebb tagjává vált (pl. Kaszinó igazgatója, Strandtársaság elnöke, MOVE elnöke, a Tokaji Idegenforgalmi Iroda megalapítója, a Tokaji Szüreti Napoknak hat éven át volt a főrendezője, stb.) 1940-ben „közhasznú érdemes tevékenysége elismeréséül" Horthy a magyar királyi kormánytanácsosi címet adományozta neki (*Budapesti Közlöny,* 1940. április 3.).

22 Az erdélyi származású **dr. Varga Lajos** (1894–1935) ügyvéd Tokaj társadalmi, kulturális életének önzetlen és fáradhatatlan szervezője volt. Többek között az alsózempléni egyházmegye világi főjegyzője, tiszteletbeli vármegyei tiszti ügyész, a Faluszövetség

közülük egyik sem volt tokaji születésű.) Akárcsak az ország sok más településén, a Bizottság jelentős anyagi segítséget remélt egy jótékonysági rendezvénytől, ezért 1934. április 12-én, szombaton az Aranysasban színvonalas „műsoros táncmulatságot" szervezett. A műsorban, amelyben operarészlet, paródia, több szavalat és egy egyfelvonásos vígjáték is helyet kapott, elsősorban helyi értelmiségiek szerepeltek, mint például Hallay János állami elemi iskolai igazgató, Balogh Ambrus római katolikus igazgató tanító, Bobik Andor görög katolikus kántortanító, Rónai Gyula római katolikus kántortanító, Ungvárhy Gyula református kántortanító, dr. Nagy Ferenc községi orvos.[23] A műkedvelő előadás, amelynek Cziffer Jenő volt a főrendezője, teljes mértékben elérte célját: nemcsak a nagyszámú résztvevő számára nyújtott tartalmas kikapcsolódást, de a rendezőség is „úgy erkölcsileg, mint anyagilag fényes sikert könyvelhetett el." Ennek megfelelően valószínűleg tényleg elégedettek voltak a belépődíjakból (1 pengő) és 25 személy felülfizetéséből (a legtöbbet dr. báji Patay József földbirtokos és neje adott, 20-20 pengőt) befolyt pénzösszeggel, amelyet Lázár Miklós országgyűlési képviselő 50 pengős felajánlása is tovább gyarapított.[24]

Miután rendelkezésére állt az emlékmű befejezéséhez szükséges összeg, a Bizottság nem tétlenkedett, és a következő két hónapban teljesen elkészült az „önzetlen hazafias munka egyik legszebb és kiviteleszempontjából is egyik, legérdekesebb alkotása."[25] A fővárosi napilap nem túlzott, hiszen az ide látogatókat ezután valóban impozáns látvány fogadta. A hegyoldal közepén kialakított 70 m2-es terasz mögötti hegyoldalt ferde síkra lefaragták és egyrészét, egy 13x13 méteres felületet kővel kiraktak (a támfal két szélét faragott kőkockákkal erősítették meg). Erre a falra, habarcsba fektetett sötétlilás színű kőkockák segítségével Nagy-Magyarország térképét rakták ki, olyan formában, hogy a csonka ország területe jól elkülönüljön (ezt a részt tulajdonképpen üresen hagyták). Az ország egységét volt hívatva bizonyítani a Kárpát-medence öt nagy folyójának (Duna, Tisza, Dráva, Száva, Maros) feltüntetése is, amelyek színes üvegből voltak kirakva. A kőtérkép fölött középen a hármashalmon egy kettőskereszt kapott helyet,

tokaji fiókjának elnöke volt. A tokajiak úgy emlékeztek az ereje teljében elhunyt Vargára, mint a „magyar földnek utolsó leheletéig hű harcosára", illetve a magyar feltámadásnak egyik „leglelkesebb apostolára."

23 *Hegyalja*, 1934. április 12.

24 *Hegyalja*, 1934. május 3.

25 *Pesti Hírlap*, 1934. szeptember 6.

míg a támfal tetején a Magyar Hiszekegy utolsó sora (Hiszek Magyarország feltámadásában) volt olvasható, amely a nemzetnek a revízióban való törhetetlen hitét fejezte ki. Az emlékmű szerves részét képezte – akárcsak sok más országzászló esetében – a támfal fölött kőből kirakott turulmadár is. Az árbóc az országzászlóval a teraszból előugró, magyar címerrel díszített bástya közepén volt elhelyezve.

Az emlékmű záró munkálataival egy időben, a helyi Bizottság intézkedett az avatás időpontjáról is, amelyet végül szeptember 8-ára, szombatra tűztek ki. Bár ezzel kapcsolatban nem rendelkezünk semmiféle információval, elképzelhető, hogy kényszerűségből esett a választás szombatra: Urmánczy Nándor naptárában ekkor már a vasárnapi időpontok feltehetően foglaltak lehettek (a Tokajin kívül augusztusban és szeptemberben hét avatáson vett részt, 9-én például Szombathelyen avatott). Az Ereklyés Országzászló Nagybizottság elnöke mellett, József királyi főherceg díszelnököt is felkérték az avató ünnepségen való részvételre, aki ugyan elsőre elfogadta a meghívást (előzetes hírek szerint a fiával érkezett volna), de szeptember első napjaiban táviratban értesítette Fejér Andor járási főszolgabírót, hogy „közbejött akadályok miatt" nem jöhet el az ünnepségre.[26] Mivel az országzászló az állomásfőnök kezdeményezéséből, elsősorban a vasútállomás tisztikarának és személyzetének anyagi áldozatából, illetve két kezi munkájából épült, az emlékmű a M.Á.V. „tulajdona" is maradt (ez nem volt egyedi eset, hiszen a három hónappal korábban felavatott gyékényesi országzászlót például szintén a M.Á.V. tisztikar és a vasutasság emelte). Ennek meg-felelően az avatási ünnepség szervezésében fő szerepe volt a M.Á.V. debreceni üzletvezetőségének, amelyhez a tokaji állomás is tartozott. Ezzel kapcsolatban augusztus folyamán dr. Újhelyi Sándor üzletigazgató tárgyalt dr. Senn Ottóval, a M.Á.V. igazgatójával, akinek szintén szándékában állt megjelenni ezen a jeles eseményen (végül azonban nem vett részt).[27]

A tokaji Ereklyés Országzászló avatására, az egész község lakosságát megmozgató, több órás, erőteljes Trianon ellenes hangulatú ünnepség keretében került sor. A „sokáig emlékezetes" esemény már reggel 6-kor kezdetét vette a debreceni M.Á.V. Fúvószenekarának zenés ébresztőjével. A különböző felekezetek templomaiban tartott ünnepi istentiszteleteket követően, a résztvevők fél 11-kor gyülekeztek a római katolikus templom előtti téren, ahonnan előre meghatározott rendben vonultak az

26 *Hegyalja*, 1934. szeptember 6.

27 *Hegyalja*, 1934. augusztus 23.

Tokaji Ereklyés Országzászló felavatása.

A Magyar Államvasutak és Tokaj közönsége tiltakozásul az Ország igazságtalan területi megcsonkítása ellen és figyelmeztetésül arra a nagy és szent kötelességre, ami minden becsületes magyar emberre vár

Ereklyés Országzászló emlékművet

emelt és azt Tokajban 1934. szeptember 8-án fogja ünnepélyesen felavatni.

Az ünnepség sorrendje:

6 órakor zenés ébresztő: (Debreceni MÁV. fúvós zenekar.)
9 óra 45-kor József Főherceg tábornagy ur Ő kir. Fensége ünnepélyes fogadtatása a templom téren. Fogadja leveldi Kozma György főispán.
10 órakor Ünnepi Istentiszteletek minden templomban.
10 óra 30-kor Ünnepélyes felvonulás az emlékműhöz.
11 órakor Magyar Hiszekegy. Énekli az ünneplő közönség.
Bernátfalvi Bernáth Aladár Zemplén vármegye alispánja felkéri József Főherceg Ő kir. Fenségét az emlékmű felavatására.
József főherceg tábornagy ur Ő kir. Fensége avató beszéde.
Urmánczy Nándor dr. ünnepi beszéde.
Dr. Ujhelyi Sándor a MÁV. debreceni üzletigazgatója az emlékművet gondozásba veszi.
Lázár Miklós országgyülési képviselő ünnepi beszéde.
A „Tokaji Országzászló" ünnepi óda, irta Barcsi Fehér Géza, előadja: Unghváry Gyula.
Koszoruk elhelyezése. — Hymnus. énekli az ünneplő közönség.
12 óra 30-kor Díszebéd az „Aranysas" nagytermében. (A jelentkezést kérjük a tokaji MÁV állomás főnökével 6-ig közölni.)

Az országzászló avatóünnepségének programja
Forrás: Hegyalja, 1934. szeptember 6.

Országzászlóhoz. A Hegyalja tokaji levelezőjének helyszíni tudósítása szerint „a debreceni M.Á.V. fúvószenekara után a környék rokkantjainak küldöttsége nyitotta meg a mintegy 3000 főből álló díszfelvonulást. ... A rokkantak után a vitézek, majd a frontharcosok következtek. Különösen kivált a szerencsi frontharcos küldöttség, amely 32 főből állott, nagy részük frontharcos egyenruhában. A leventeszázad után az iskolás gyermekek gyönyörű magyar ruhás csoportja s növendékei, majd a küldöttségek következtek."[28] A 11 órakor kezdődő ünnepség első szónoka Urmánczy Nándor volt, aki a tőle megszokott határozott, buzdító stílusban elmondott avató beszédében természetesen az igazságtalanul elcsatolt területek minél hamarabbi visszaszerzését sürgette, illetve az országzászlóknak a revízióban betöltött szerepét, jelentőségét emelte ki. „Vedd le a kalapod ez előtt a félárbócra vont lobogó előtt, – mondta a jelenlévő mintegy 5000 embernek – mert ez az új magyar kereszt, a magyar nemzet kálváriás öt sebből vérző keresztje! A csodálatos varázs, amely egy táborba

28 *A hazaszeretet oltára = Hegyalja*, 1934. szeptember 13.

vonz, mely alatt érezzük, hogy egy nemzet egyformán szenvedő, de egyformán bűnös fiai vagyunk!”[29] A nagyhatású, „felejthetetlen szép” beszédet követően, Zemplén vármegye nevében Bernáth Aladár alispán szólalt fel, rámutatva az országzászló szimbolikus jelentőségére.[30] Urmánczytól dr. Újhelyi Sándor a M.Á.V. debreceni üzletvezetőségének üzletigazgatója vette gondozásba az emlékművet, aki rövid beszédében fontosnak tartotta kiemelni Balázs János állomásfőnöknek és Kalocsai Imre pályamesternek az országzászló állításában játszott elvitathatatlan érdemeit is. Ezután – a tokaji választókerület lakói nevében – Lázár Miklós országgyűlési képviselő mondott „hatásában megrázó” beszédet, majd Unghváry Gyula református kántortanító szavalta el Barcsi Fehér Géza tokaji postamester erre az alkalomra írt ünnepi ódáját (Tokaji Országzászló). Bár az eredeti programban nem szerepelt, a végén Hadzsi Muszics Hasszán herceg, a magyar mohamedán hitközség és a magyarországi Bosnyák Frontkomité elnöke is szólt az ünneplő tömeghez: a tört magyarsággal elmondott, „gyújtó hatású” beszédében a bosnyákok „soha el nem múló szeretetét, becsülését és együttérzését” tolmácsolta.[31] A Himnusz eléneklése és az emlékmű megkoszorúzása után, az ünnepség az Aranysas nagytermében megtartott díszebéddel ért véget.

Akárcsak a legtöbb országzászló esetében, a nagyobb fővárosi újságok (Pesti Hírlap, Magyarország, Pesti Napló, Kis Ujság, Nemzeti Ujság, Magyarság, Ujság) a tokaji avatásáról is beszámoltak.[32] A jól sikerült, nem mindennapi látványt nyújtó emlékműnek köszönhetően azonban a felavatása az átlagosnál nagyobb nyilvánosságot kapott, hiszen a Képes Pesti Hírlap (1934. szeptember 16.) és a Magyarság képes melléklete (1934. október 6.) fotót is közölt, Urmánczy Nándor és Grill Lóránt pedig elismerő szavakkal emlékeztek meg az országzászlóról és építőiről.[33]

29 *Uo.*

30 Érdekes módon az eseményről részletesen beszámoló Hegyalja nem tesz említést az alispán beszédéről, amelyről csak a Sátoraljaújhelyen megjelenő Zemplén politikai hetilapból értesülünk. Zemplén, 1934. szeptember 16.

31 *A hazaszeretet oltára = Hegyalja*, 1934. szeptember 13.

32 A legrészletesebb beszámolót természetesen a Pesti Hírlapban lehetett olvasni, ebbe azonban hibák is csúsztak: Kalocsai Imre pályamester helyett, „Komáromi Imre polgármestert” írtak. Pesti Hírlap, 1934. szeptember 12.

33 Urmánczy „megkapónak” (URMÁNCZY Nándor: Országzászló-mozgalom = Pesti Hirlap, 1934. november 21.), Grill Lóránt pedig az országzászlók közül az „egyik legszebb alkotásnak” nevezi a tokaji országzászlót (Magyarország, 1935. január 4.).

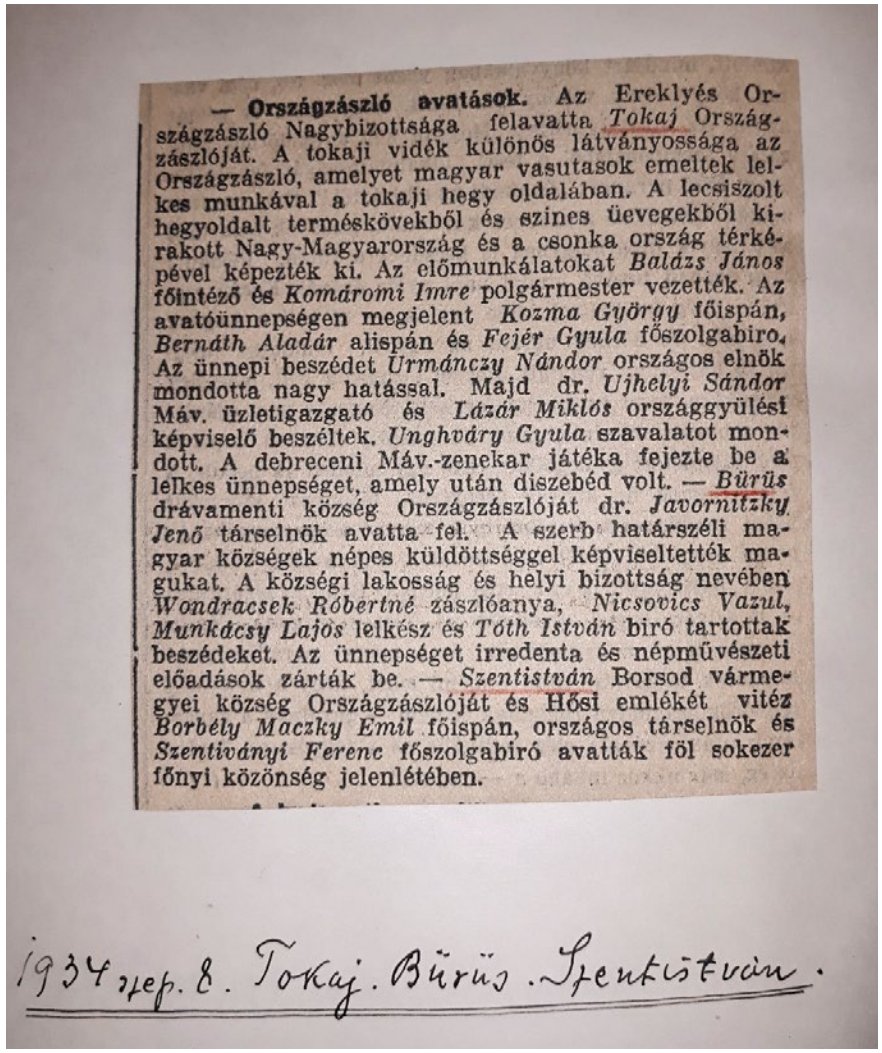

— **Országzászló avatások.** Az Ereklyés Országzászló Nagybizottsága felavatta *Tokaj* Országzászlóját. A tokaji vidék különös látványossága az Országzászló, amelyet magyar vasutasok emeltek lelkes munkával a tokaji hegy oldalában. A lecsiszolt hegyoldalt terméskövekből és szines üvegekből kirakott Nagy-Magyarország és a csonka ország térképével képezték ki. Az előmunkálatokat *Balázs János* főintéző és *Komáromi Imre* polgármester vezették. Az avatóünnepségen megjelent *Kozma György* főispán, *Bernáth Aladár* alispán és *Fejér Gyula* főszolgabiró. Az ünnepi beszédet *Urmánczy Nándor* országos elnök mondotta nagy hatással. Majd dr. *Ujhelyi Sándor* Máv. üzletigazgató és *Lázár Miklós* országgyülési képviselő beszéltek. *Unghváry Gyula* szavalatot mondott. A debreceni Máv.-zenekar játéka fejezte be a lelkes ünnepséget, amely után díszebéd volt. — *Bürüs* drávamenti község Országzászlóját dr. *Javornitzky Jenő* társelnök avatta fel. A szerb határszéli magyar községek népes küldöttséggel képviseltették magukat. A községi lakosság és helyi bizottság nevében *Wondracsek Róbertné* zászlóanya, *Nicsovics Vazul*, *Munkácsy Lajos* lelkész és *Tóth István* biró tartottak beszédeket. Az ünnepséget irredenta és népművészeti előadások zárták be. — *Szentistván* Borsod vármegyei község Országzászlóját és Hősi emlékét vitéz *Borbély Maczky Emil* főispán, országos társelnök és *Szentiványi Ferenc* főszolgabiró avatták föl sokezer főnyi közönség jelenlétében.

1934 szep. 8. Tokaj. Bürüs. Szentistván.

A tokaji országzászló avatásáról beszámoló rövid újságcikk Urmánczy Nándor naplójában.

Forrás: Urmánczy Nándor levelesládája 66. kötet. Országzászló mozgalom I. (Országgyűlési Könyvtár gyűjteménye)

A tokaji valóban az ország egyik leglátványosabb ilyen jellegű emlékműve volt, amelynek ismertebbé válásához hozzájárult, hogy a

Az újonnan felavatott tokaji országzászló.
Forrás: Magyarság (az 1934. október 6-i szám melléklete)

vasút mellett épült, így a vonattal utazók elbeszéléséből is sokan értesültek létezéséről. Az átutazókon kívül a vidéki országzászlókhoz képest ugyanakkor az is ismertebbé tette, hogy helyszínen is igen magas volt a látogatottsága. Ez természetesen a település turisztikai vonzerejének volt köszönhető, ami az ősz legnagyobb idegenforgalmi látványossága, a szüreti ünnepségek idején csúcsosodott ki. Majdnem napra pontosan egy hónappal az avatás után, az október 7-én kezdődő Szüreti Hét alkalmából – a városok ünnepi heteiről szóló kimutatás szerint – 65 ezren látogattak el Tokajba.[34]

34 *Városok Lapja,* 1934. október 15. 548.

Figyelembe véve, hogy a vonattal ide érkezőket az emlékmű lenyűgöző látványa fogadta, minden évben (1935-től már csak Szüreti Napot rendeztek) több ezren csodálták meg azt (1934-ben a Szüreti Héten az ország különböző városaiból indított filléres gyorsokon, csak az első nap több mint 17 ezer utas érkezett az állomásra, így ha rövid ideig is, de mindenki megtekintette az országzászlót).

Ez természetesen nem azt jelentette, hogy a szüreti ünnepségen kívül, kizárólag csak a helyiek látogattak volna el az emlékműhöz. Az év során a településre érkező vendégek, kirándulók ugyanis többnyire nem mulasztották el, hogy tiszteletüket tegyék az ország egyik legszebb országzászlójánál. A látogatók érdeklődését jól mutatja, hogy 1936 májusában, egy napos tokaji kirándulásuk alkalmával, a debreceni római katolikus leánylíceum növendékeinek az első útja is az országzászlóhoz vezetett, ahol elénekelték a Himnuszt és a „Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország."[35]

A tokaji országzászló 1935-ben
Forrás: Deákné Bobok Katalin magángyűjteménye

35 *Magyarok Nagyasszonyáról nevezett debreceni római katolikus leánylíceum X. értesítője 1935-1936 iskolai évről.* Debrecen, 1936. 16.

Tokaj esetében is az országzászló a Trianon elleni hazafias mozgalmak központjává vált, ahol az Ereklyés Országzászló Nagybizottsága kéréseinek megfelelően szervezték meg az ünnepségeket és az őrségváltásokat.

Az avatás utáni első ünnepséget 1935. március 15-én tartották, amelyet április 7-én a Rákóczi emlékünnep követett. Az 1935-ben megrendezett színvonalas ünnepségeket a Nagybizottság hivatalos értesítője is külön megemlítette, kiemelve a „hegyoldalban felállított Országzászló és irredenta kőtérkép előtt megtartott megnyilatkozásokat."[36] A március 15-i szabadságünnep mellett, a helybéli elemi iskolák – a miniszteri rendeletnek megfelelően – minden évben itt tartották tanévnyitó ünnepségüket. (Valószínű, hogy akárcsak az országzászlók többségénél, október 6-ról és Szent István napjáról is az esetek többségében megemlékeztek, de sajnos hiányos forrásaink erről csak az utóbbi esetében tesznek egy alkalommal említést). Az állandó, évenként ugyanabban az időszakban szervezett ünnepségek mellett, az országzászlónál természetesen különböző más ünnepi megmozdulás is volt, amelyekre egy-egy jelentős aktuális eseménnyel kapcsolatban, a Nagybizottság által kiadott központi intézkedés alapján került sor. Az első ilyen az előbb említett Rákóczi emlékünnep volt, majd a kormányzó római útja alkalmával 1936. november 29-én megrendezett „országos tisztelgő őrségnap", amelyen az ünnepi beszédet Varga János református hitoktató mondta.[37] Szintén ide sorolható a Felvidék visszacsatolása alkalmából megtartott megmozdulás is (1938. november 6.). A Hegyalja hírei között napvilágot látott beszámoló szerint (a tokaji országzászlónál tartott megemlékezések közül részletesebb tudósítás sajnos csak erről maradt fenn), a község „sok száz főnyi közönségének" részvételével megtartott „impozáns ünnepség" nyitányaként az ünneplő tömeg először elénekelte a Magyar Hiszekegyet, majd a polgári iskola tanára Palotai Ferenc méltatta a történelmi esemény jelentőségét, és felolvasta az Ereklyés Országzászló Nagybizottsága által kiadott Országzászló parancsot. (Ennek megfelelően egy hétig az ország valamennyi

36 *A nemzeti ünnepek megtartása vidéken = Országzászló*, 1936. 6. oldal

37 Ereklyés Országzászló Nagybizottsága „a lelkes munka legmagasabb elismeréseként" emléklapon köszönte meg minden résztvevő településnek, hogy „nemes lelkesedéssel vett részt Magyarország főméltóságú Kormányzójának a baráti olasz nemzet meglátogatására 1936. november havában Rómába utazása idején rendezett országos őrségnap tisztelgésén." A Nagybizottság által Tokaj közönségének küldött Emléklap szövegét az 1937. május 8-i közgyűlésen a képviselőtestület „tudomásul vette" és elrendelte annak berámáztatását. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár. Tokaj nagyközség iratai 1595-1950. V. 277. Tokaj nagyközség közgyűlési jegyzőkönyvei 1937–1938. (1937. május 8-i rendkívüli közgyűlés)

Országzászlóján a nemzetiszínű lobogót az árbócrúd csúcsán kellett tartani, hogy „hirdesse a magyar feltámadás örömteli kezdetét"). A hangulatra és a tokajiak lelkesedésére jellemző, hogy Palotai felolvasta a község által a különböző politikusoknak (Horthy Miklós, Hitler, Mussolini, Imrédy Béla, Kánya Kálmán, Teleki Pál) ebből az alkalomból küldött köszönő táviratok szövegét is. Ezután a magyar ifjúság nevében Junghans István, a polgári iskola IV. osztályos tanulója mondott „mély tartalmú" beszédet, majd az ünnepség a Himnusz eléneklésével ért véget.[38]

A tokaji országzászló (korabeli képeslap)
Forrás: Dr. Simon Csaba magángyűjteménye

Akárcsak a Felvidék esetében, Kárpátalja egy részének visszacsatolása, majd a második bécsi döntést követően is, az Ereklyés Országzászló Nagybizottsága ismét elrendelte az országzászlók árbóccsúcsra való felvonását (a felvont lobogók 1939-ben a húsvéti ünnepek idején, április 9-10-én, 1940-ben pedig szeptember 15-22 között hirdették a nemzet örömét). Ennek végrehajtásáról azonban nem találunk semmilyen adatot. Az eseményekről nemcsak a Hegyalja nem közöl beszámolót, de a helyi országzászló bizottság munkájáról és az ünnepi megnyilatkozásokról a Nagybizottságot mindig az elvárások szerint lelkesen értesítő Balázs János sem tesz említést (csak a Felvidék visszatérése alkalmából és Szent István

38 *Hegyalja,* 1938. november 18.

napján rendezett ünnepségről számolt be).[39] Igen nehéz azonban elképzelni, hogy Tokaj ne tett volna eleget a Nagybizottság kérésének, valószínű azonban, hogy egyik esetben sem került sor nagyobb ünnepségre. (Balázs János munkáját nehezíthette, hogy gyakorlatilag továbbra is egyedül intézte az országzászló ügyeit.)

Az ünnepségeken kívül a tokaji országzászló munkakörének szerves részét képezte az őrségmozgalom, amely itt is a Trianon elleni propaganda egyik fontos eleme volt. A helyi bizottság már kezdetben megszervezte a rendszeres őrszolgálatot: vasárnapokon és az ünnepségek alkalmával került sor őrségváltásra. Míg az ünnepségek idején valószínű, hogy a levente egyesület teljesített őrszolgálatot, vasárnaponként az őrségmunkát felváltva látták el különböző csapatok. A leventék mellett (akik természetesen legalább egy vasárnap álltak őrséget), az őrségmozgalomban részt vett a fiúiskola 754. számú I. Rákóczi Ferenc cserkészcsapata, amelynek tagjai minden hónap első vasárnapján tartottak őrséget az országzászlónál.[40] Sajnos a rendelkezésünkre álló forrásokból nem derül ki, hogy évente hány őrségnapot tartottak (elképzelhető, hogy a hideg téli időszak kivételével, minden vasárnap volt őrségváltás), mint ahogy arról sincs információnk, hogy tartottak-e néha zenés őrségváltást.

A tokaji országzászló, mint láttuk, a környék egyik látványos emlékműve volt és összeségében az országzászlók közül is az egyik legismertebbek közé tartozott. Az egyedi helyszínnek azonban árnyoldalai is voltak: amellett, hogy távolabb esett a település központjától, nem állt nagyobb tömeg befogadására alkalmas téren sem. Ez volt az oka, hogy Tokajban csak az Ereklyés Országzászló Nagybizottsága által az év eleji értesítésekben megjelölt és a helyi bizottság által rendezett megemlékezések, ünnepségek zajlottak le itt. Az országzászlók többségével ellentétben így a többi hazafias társadalmi megmozdulást máshol bonyolították le. A nagyobb tömegeket megmozgató eseményeket – kedvező adottságainak köszönhetően – a katolikus templom előtti téren tartották. 1938. szeptember 4-én például itt ismertette programját a tokaji választókerület országgyűlési

39 Az Ereklyés Országzászló Nagybizottsága értesítőjének 1941. évfolyama több mint 100 helyi vezetőt sorolt fel név szerint, akik „figyelemre méltóbb átiratokban, … több beszámolóban szónoki szavakkal tanúságot tevő jelentésekben ismertetik a végzett munkát.” Balázs János lelkesedését, elszántságát jól mutatja, hogy a cikkben az ő neve is szerepelt. Az országos szervezet munkája = Országzászló, 1941. 38-39.

40 *A tokaji magyar királyi állami polgári fiú- és leányiskola értesítője az 1935-1936. tanévről*. Tokaj, 1935. 12.

képviselőjelöltje, gróf Teleki Pál vallás- és közoktatási miniszter,[41] 1938. szeptember 25-én pedig szintén itt gyűltek össze közel 3000-en a tokaji MOVE által, a Felvidék „feltétel nélküli azonnali visszacsatolásáért” rendezett tüntetésen.[42] (A hasonló jellegű eseményeket Szerencsen például mindig az országzászló előtti téren rendezték.) Mivel a tokaji sportpályán már korábban is számos rendezvényt szerveztek (például Szüreti Napok alkalmával), ez megfelelő helyszínnek bizonyult egy-egy hazafias ünnepség esetében is. Nagyszabású ünnepség keretében például itt vette át az ukrajnai harcokban résztvevő, helyben állomásozó utászzászlóalj a Tokaj társadalma által neki ajándékozott „díszes csapatzászlót” (1942. március 29.).[43] A tokaji tehát azon kevés országzászlók közé tartozott, amelynek mérsékeltebb szerepe volt a helyi irredenta propagandában, hiszen nem vált a hazafias megmozdulások állandó helyszínévé. A fent említett okok mellett ebben minden valószínűség szerint jelentős szerepe van annak is, hogy Balázs János nem volt tokaji származású és a helyi országzászló bizottságok vezetőinek többségével ellentétben nem tartozott a helyi elöljárók vagy a befolyásos értelmiségiek közé.

A többi országzászlóhoz hasonlóan, a második világháború befejezését követően a tokaji sem maradhatott sokáig a helyén. Tokajt már 1944 novemberében megszállták az orosz katonák, majd december 21-én a megszálló hatóságok beleegyezésével egy új összetételű testületet is összehívtak.[44] Ez azonban egyelőre nem befolyásolta az emlékmű sorsának alakulását, hiszen az a többi vidéki országzászlókéhoz hasonlóan alakult: a háború befejezését követően a mondanivalójuk miatt először csak „megtagadott” irredenta emlékműveket, az 1945-ös novemberi nemzetgyűlési választásokat követően kezdték megsemmisíteni (1945-ben csak a Szabadság téri Ereklyés Országzászlót rombolták le). A rendelkezésünkre álló források alapján úgy tűnik, hogy a tokaji elöljárók nagyon fontosnak tartották, hogy minél hamarabb megszabaduljon a település az irredentizmus maradványának tartott emlékműtől. Az 1946. április 3-i rendes községi képviselőtestületi közgyűlésen ugyanis „többek részéről kifogás tárgyává lett téve,” hogy még nem lett lebontva a „revíziós

41 *Hatalmas gazdag beszédben ismertette gróf Teleki Pál programját = Hegyalja*, 1938. szeptember 9.

42 *A tokaji MOVE egyesület = Hegyalja*, 1938. szeptember 30.

43 *Tokaj ünnepe = Új Hegyalja*, 1942. március 31.

44 ZELENÁK István: T*okaj gazdasági-társadalmi helyzete a Horthy-korszakban = Tokaj várostörténeti tanulmányok II*. Tokaj, 1995. 177.

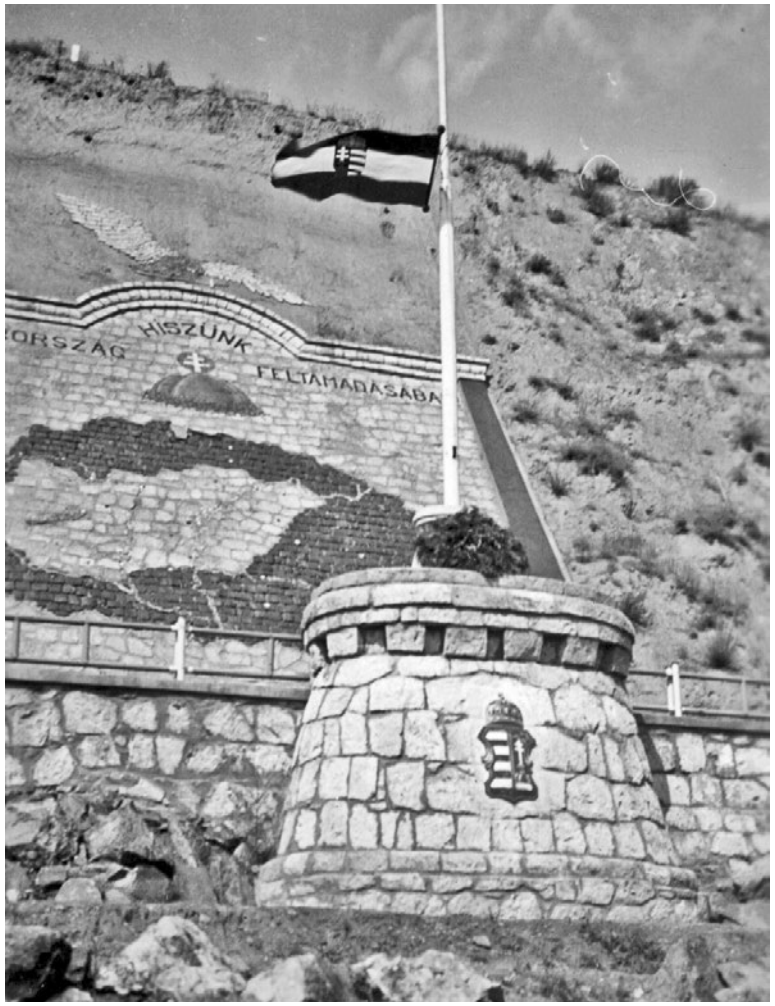

A tokaji országzászló
Forrás: Fortepan/ Ted Grauthoff

országzászlós építmény."[45] A többi település esetében, ha a vezetés ilyen világosan kiállt a lerombolás mellett, rövid időn belül érvényt is szerzett az akaratának. Ebből a szempontból azonban Tokaj kivételt jelentett. Az országzászló ugyanis az állomás területén állt, így a döntésből nem lehetett kihagyni a M.Á.V-ot sem: 1946. május 16-án Bodnár József

45 MÁV Központi Irattára (Budapest) Iktatószám: 9602/1946.

főjegyző azzal a kéréssel fordult a miskolci M.Á.V üzletvezetőség pályafenntartási és építési osztályához, hogy a „lebontás ügyében sürgősen intézkedni szíveskedjen."[46] A miskolci üzletvezetőség azonban nem akart dönteni az országzászló sorsáról, ami valószínűleg azzal magyarázható, hogy ekkor még a lerombolás helyett, a legtöbb helyen egyelőre csak az irredenta jelképek eltávolításában és az emlékműveknek a „kor igényeihez" való átalakításában gondolkodtak.[47] Ennek megfelelően a tokaji elöljáróság kérését felterjesztette a budapesti Igazgatósághoz, amely 1946. május 28-án végül hozzájárult a lebontáshoz.[48]

Az addig még biztosan érintetlenül fennmaradt országzászló emlékmű teljes lerombolása igen kockázatos lett volna, hiszen a támfal szétbontása esetén az esőzések következtében a hegyoldal beomlott volna (a budapesti Igazgatóság által kiadott eredeti dokumentumban ez szerepelt is, de később a kiegészítés során ezt kézzel kihúzták). Mindezt figyelembe véve, így csak az „irredenta jelképeket" (az árbócot a zászlóval, a bástyáról a címert, a támfalról a kőtérképet és a jelmondatot, valamint a turult) távolították el az emlékműről. Ennek végrehajtásának pontos időpontjáról sajnos azonban a források hallgatnak, de minden valószínűség szerint ez még 1946-ban megtörtént. Ebben az évben ugyanis Tokajban két országos mércével is jelentős eseményre került sor, így nehéz elképzelni, hogy az elöljárók nem gondoskodtak volna a Horthy-rendszerre emlékeztető irredenta politikai emlékmű elbontásáról.

Az első esemény a tokaji közúti híd szeptember 1-jei átadása volt, ahol a Gerő Ernő közlekedésügyi minisztert képviselő dr. Varga Lajos államtitkár tartotta az ünnepi beszédet.[49] Kevés a valószínűsége, hogy ekkor még állt volna az országzászló, hiszen a külön vonaton érkező politikusokat és újságírókat az országzászló látványa fogadta volna, ami nyilván nem vetett volna túl jó fényt a településre. Ezt az is bizonyítja, hogy a hídavatással a legnagyobb terjedelemben foglalkozó Zempléni Barátság (Sátoraljaújhely) és a Népszava sem tett említést az emlékműről. Különösen

46 Uo.

47 A szegedi döntéshozóknak is például az volt a véleménye, hogy kár volna lerombolni az emlékművet, ezért a talapzaton levő „Nem, nem soha!" jelmondatot „Felszabadulásunk emlékére 1944. október 11" feliratra cserélték, majd a felszabadítás első évfordulója (1946. április 4.) alkalmából rendezett ünnepség keretében a Felszabadulás Emlékműveként avatták fel. *Szeged ünnepe = Szegedi Népszava*, 1946. április 6. Később azonban az átkeresztelt emlékművet is lerombolták.

48 MÁV Központi Irattára (Budapest) Iktatószám: 9602/1946.

49 *Forgalomba helyezték a Tokaji Tisza-hidat = Zempléni Barátság*, 1946. szeptember 5.

a szociáldemokrata párt központi napilapja nem hagyta volna ezt szó nélkül, hiszen helyszíni tudósításában Andreánszky István elég kritikus hangot ütött meg a tokajiak magatartásával kapcsolatban.[50]

Nem valószínű tehát, hogy a tokaji országzászló túlélte volna a hídavató ünnepséget, de ha valamilyen csoda folytán még is, akkor egészen biztos, hogy az október 13-i Tokaji Szüreti Napot már nem. A kormány által szervezett – mind a mai napig a legnagyobb tokaji – ünnepség jelentőségét és súlyát jól mutatja, hogy ezen megjelent a három legfőbb közjogi méltóság (Tildy Zoltán köztársasági elnök, Nagy Ferenc miniszterelnök és Varga Béla, a képviselőház elnöke) és számos külföldi diplomata és politikus is (többek között itt volt Vlagyimir Szviridov altábornagy, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezetője és a szovjet kormány politikai megbízottja G. M. Puskin is). A „Hegyalja hétországra szóló ünnepének," amelyen a korabeli sajtóhírek szerint százezren vettek részt, belpolitikai jelentőségét tovább növelte Nagy Ferenc miniszterelnöknek az új gazdasági és politikai helyzetet elemző terjedelmes beszéde (itt mondta a sokszor idézett jelmondatot: „Se ellenforradalomra, se forradalomra ne számítson senki.").[51] A több hetes szervezést és alapos előkészületeket (az étkezésről például a budapesti Gundel vendéglő gondoskodott) látva, szinte lehetetlennek tűnik, hogy a minden részletre gondosan ügyelő szervezők figyelme ne terjedt volna ki az országzászló elbontására is (ha ekkor még egyáltalán állt). Ennek megfelelően, bár a rendelkezésünkre álló források nem tesznek erről említést, úgy gondoljuk, hogy a tokaji országzászló emlékmű 1946-ban került lebontásra.

Ezt követően több mind negyedszázadig az egykori országzászlóra csak az sivár támfal és a folyamatosan pusztuló terasz emlékeztetett. Ez a helyzet csak 1973-ban változott meg. A település fennállásának 900 éves évfordulója alkalmából tartott ünnepségsorozat egyik vezérgondolata ugyanis az volt, hogy maradandó képzőművészeti alkotásokkal gazdagítsák Tokajt. Ennek részeként Tenkács Tibor tokaji festőművész tervei alapján egy szüreti jelenetet ábrázoló nagyméretű (7X10 méteres) vasgrafikát helyeztek el a támfalra, amelynek avatására 1973. augusztus 11-én, szombaton került sor.[52]

50 „Akik nem nagy érdeklődést mutatnak – azok a tokaji polgárok. Nagyon kevesen jöttek ki a hídhoz, ide a városszélre. Pedig templom után, ebéd előtt egy kis séta nem szolgált volna ártalmukra." – írta például a tokajiak ünnepségen való részvételéről. ANDREÁNSZKY István: *Tokajnál hidat vernek = Népszava*, 1946. szeptember 3.

51 *Európa első kézfogása Magyarországgal Tokajban = A Reggel*, 1946. október 15.

52 TELEPY Katalin: *Tenkács Tibor*. Miskolc, 1987. 32.

Tenkács Tibor: Szüret c. vasgrafikája (2004)
Forrás: Mankovits Tamás magángyűjteménye

Akárcsak a két világháború között országzászlóval rendelkező települések többségében, Tokajban is a 2000-es években fogalmazódott meg az emlékmű visszaállításának gondolata. Az ehhez vezető út fontos állomása volt, hogy 2003-tól a Tokaji Polgári Körök minden évben megemlékeztek a trianoni békediktátumról az egykori emlékmű előtt kialakított – egyre rosszabb állapotban lévő – teraszon, ugyanakkor az egykori országzászló emlékének ápolására is törekedett (2004-ben például emléktábla elhelyezésével emlékezett annak avatásának 70. évfordulójáról). A visszaállítás érdekében

az első konkrét lépést a helyiek végül 2009-ben tették meg, amikor megalapították a Tokaji Országzászlóért Egyesületet, amely fő feladatának „az Országzászló Emlékmű helyreállítását, gondozását” tekintette.[53] Az Egyesület nem tétlenkedett és már 2010. február 13-án a helyi általános iskolában egy jótékonyságú összejövetelt szervezett, kezdeményezésére pedig még ugyanabban az évben a város eltávolította a támfalról Tenkács Tibor vasgrafikáját (az önkormányzat felújította, majd 2012-ben egy sokkal forgalmasabb helyen, a Hősök tere 1. számú ház északi tűzfalára helyezte el). Ezzel tulajdonképpen elkezdődött a visszaállítás gyakorlati megvalósítása, amelyről kezdetben az „üres” támfal árulkodott, majd a 2011. június 4-én elhelyezett nagyméretű molinó egyértelművé tette mindenki számára, hogy folyamatban van az emlékmű helyreállítása. A Nemzeti Kulturális Alap által nyújtott támogatásnak köszönhetően erre végül 2013-ban került sor, amikor a turul kivételével, helyreállították az eredeti emlékművet (beleértve a korábban elbontott bástyát is). A felújított tokaji országzászló újjá avatására megható ünnepség keretében, 2013. június 4-én került sor. A félárbócos emlékmű közel hét évtized utáni helyreállításával, Tokaj egyik különleges látványossága, a szétszakított nemzet összetartozásának jelképe született újjá, amely méltó helyszínévé vált a különböző megemlékezéseknek. A tokaji országzászló a település életében jelentős szerepet tölt be, ugyanakkor építészetileg is egy fontos emlék, amit az azóta „begyűjtött” két fontos elismerés is jelez: a Tokaji Múzeum felterjesztésére a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Értéktár Bizottság, a 2015. május 11-én megtartott ülésén, a tokaji országzászlót felvette a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Értéktárba, épített környezet és kulturális örökség szakterületi kategóriákba,[54] majd következő évben a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Értéktár Bizottság épített környezet szakterületi kategóriában Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Értékdíjjal tüntetett ki.

53 Tokaji Országzászlóért Egyesület Alapszabálya (2009. december 1.)

54 Kivonat a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Értéktár Bizottság 2015. május 11.-én megtartott ülésének jegyzőkönyvéből. http://www.baz.hu/ertektar/news_files/9_17.pdf (Leöltés ideje: 2019. december 15.)

A helyreállított tokaji országzászló (2013)
Forrás: Tokaji Országzászlóért Egyesület

Godzsák Attila

A Sátoraljaújhelyen épült Magyar Kálvária múltja és jelene

A trianoni diktátum után az országban több helyen igyekeztek megemlékezni emlékművekkel arról, mit is veszített az ország. Az egyik legmonumentálisabb műalkotáscsoport és területileg a legnagyobb, a sátoraljaújhelyi Magyar Kálvária lett. Ennek az emlékműrendszernek a több, mint 80 éves történetét kívánom bemutatni most.

Először Herczeg Ferenc író fejéből pattant ki az ötlete a trianoni tragédiának a krisztusi szenvedéstörténet analógiájára felépítendő emlékművel való megörökítésére 1926-ban. Ő a Gellért-hegy oldalába álmodta meg az emlékművet, mely végül nem valósult meg.[1]

A tervek szerint a kápolna kiképzésű stációk mind az adott tájegység jellegzetességei alapján épültek volna föl:

- 1. Nyugat-magyarországi stáció (biedermeier stílus);
- 2. Pozsonyi stáció (Mária Terézia korabeli barokk stílus);
- 3. Felvidéki stáció (Rákóczi korabeli reneszánsz stílus);
- 4. Munkácsi stáció (rutén fatemplom);
- 5. Nagyváradi stáció (empire stílus);
- 6. Kolozsvári stáció (Mátyás király korabeli reneszánsz stílus);
- 7. Bánáti stáció (Savoyai Eugén korabeli átmeneti barokk stílus);
- 8. Aradi stáció (gót stílus);
- 9. Székely stáció (székely templom);
- 10. Brassói stáció (átmeneti barokk stílus);
- 11. Bácskai stáció (az ott honos építőformákkal);
- 12. Muraközi stáció (román stílus);
- 13. Tengermelléki stáció (olasz reneszánsz stílus);
- 14. Golgota.

Később az ötlet Budapesttől messze, az új határ által kettévágott Sátoraljaújhelyen valósult meg. A sátoraljaújhelyi Magyar Kálvária emlékműegyüttes felállításakor – és talán még napjainkban is – a Kárpát-medence legnagyobb alapterületű trianoni emlékműegyüttese. Három fő

1 A Gellért-hegyi tervekről részletesebben lehet olvasni: Godzsák Attila: A Gellért-hegyi Magyar Kálvária terve. in.: Honismeret 2017/1

részből állt. Egy országzászló, maga a Magyar Kálvária emlékműrendszer és a Szent István Kápolna. Elemei 1934 és 1938 között épültek fel, majd 2020-ban bővült egy új, negyedik elemmel, a trianon 100. évfordulójára elkészült Centenáriumi Turul szoborral.

Az Országzászló

A Budapesten 1928-ban átadott Ereklyés Országzászló felállítása után az 1925-ben zászlót bontott az országzászló mozgalom Urmánczy Nándor vezetésével a vidék településeire is országzászlókat kívánt állítani. A háború végéig több, mint kétezer ilyen országzászló került felállításra. A Sátoraljaújhely fölötti Kis-Szár hegyen 1934. július 1-jén avatták föl a 100. országzászlót a Hegyaljai Hét keretében, zuhogó esőben mintegy 300 ember részvételével.[2]

A város tisztikara 1933 tavaszán levélben kérte Zemplén vármegye főispánját, hogy biztosítson forrást a tervre. *„A magyar revízió gondolatának és e nemzeti törekvésnek, ha valahol, úgy csonka Hazánk e határvárosában nagy Magyarország szimbólumának az „Ereklyés Országzászló”-nak* létesítése iránti törekvés kell, hogy a város vezetőségének első feladata közzé tartozzék. Különösen szükség van erre, most, amikor a revízió gondolata mindinkább tért hódít… és amikor az ifjúság *lelke a napról-napra súlyosbodó viszonyok láttára szinte áhítozik a revízió után, mert ettől várja megélhetését vagy pusztulását. Ennek tudatában tervet dolgoztunk ki a Wekerle téren felállítandó revíziós zászlónak a létesítésére. A város közismert, nagyon súlyos anyagi helyzete miatt azonban ez ideig e hazafias célt szolgáló revíziós-országzászlót létesíteni nem lehetett. A város anyagi helyzetének romlása fokozódott, úgyannyira, hogy ma már a legkisebb anyagi áldozatot sem tudja meghozni. Mély tisztelettel kérem Méltóságodat, méltóztasson a revíziós zászló létesítésének költségére elszámolás kötelezettsége mellett 800 Pengőt a város segélyeként kiutalni.”* A főispán ezután részletes költségvetési tervet kért a várostól.

Ekkor még a város belterületét gondolták volna helyszínül, azonban ezek a tervek nem valósultak meg, egy évnek kellett eltelnie, hogy 1934 tavaszán újra tárgyalják az ügyet, ekkor fogadták el a hegyen való felépítést a város

2 Bár a legtöbb helyütt akkor is és most is 100.-ként emlegették az Országzászlót, maga Urmánczy Nándor is az avató beszédében, a kutatások alapján nem 100.-ként lett felállítva. Talán a bizottság 100. kiadott engedélye szólt a Szár-hegyre, de volt ami gyorsabban megépült.

különleges helyzetére való tekintettel. Mivel a felavatás, mint említettük a Hegyaljai Hét keretében történt, így országos nyilvánosságot kapott, ugyanis a Magyar Film Iroda jelenlévő kiküldöttei filmre vették az avatást, mely filmhíradó formában így megörökítésre került.

„Ez az országzászló szinte új városképet ad az időlegesen határszéli Sátoraljaújhelynek. Kassai szél lobogtatja, soha nem szűnő, talán sóhajokkal duzzadó, türelmetlen lendítéssel. Egy megcsonkított határőrváros, amely nem tud sorsába belenyugodni." – írta dr. Ambrózy Ágoston jogász a felavatott Országzászlóról.

A csúcsdísz egy esküre tartott kezet ábrázol. A zászló monumentális talapzatán egy Kettőskereszt és egy emléktábla is helyet kapott. A Tábla szövege a következő:

„És most, testvérek, boruljunk le imára,
kérjük Istent, nézzen le szegény hazánkra,
óvja, védje az elszakadt magyarságot,
s vegye le rólunk a trianoni átkot!"
Ámen

A Magyar Kálvária

Szepesi Bódog kegyesrendi pap-tanár, a Szepesi Szövetség osztályelnökének kezdeményezésére gyűjtés indult egy közadakozásból felállítandó, Magyar Kálvária emlékműre, mely Jézus szenvedéstörténetének analógiájára vetíti le a trianoni sorstragédiát.

Szepesi Bódog (Gnézda 1883 - 1940 Kecskemét) az emlékmű újraálmodója csak rövid időt töltött Sátoraljaújhelyen, azonban a város számára is jelentős fő művét itt hozta létre. A Csehszlovákiához került Podolin piarista iskolájának utolsó magyar igazgatója volt. Amikor 1919-ben átvették az uralmat a csehek, az iskola tanárai valamennyien Magyarországra távoztak, és egyedül **ő** maradt az ősi rendházban, azonban 1922-ben végül ős is távozott Csehszlovákiából. Előbb a Vácott és Mosonmagyaróváron tanított és fejtett ki nagyobb közéleti tevékenységet. 1932-ben került Sátoraljaújhelyre és élt itt 1939-ig.

A gondolatot helyben először az Országos Szepesi Szövetség Sátoraljaújhelyi Osztályának egyik választmányi tagja, Vilkovszky Kálmán vetette fel egy 1935. novemberében. Az első ötletek még fejfaként kifaragott kövekről vagy kopjafás megoldásról szóltak, végül a „stációk"

bástyaként való megörökítése nyerte el a bizottság tetszését, melyek Harasztos Gyula tanár tervei voltak.

Szepesi Bódog a következőként jellemezte a tervezés során a létrehozandó emlékműrendszert. *„Nemcsak helyi jelentőségű ez az emlékmű: az egész ország élő tiltakozásának szántuk a trianoni békediktátum ellen. De egyúttal magyar hitünknek és a szebb jövőbe vetett reménységünk kifejezője, a nagy magyar fájdalom hirdetője ez, hogy az országon belül testvéri összefogásra tanítson, az elszakított testvéreknek pedig bizonyságul szolgáljon arra, hogy nem felejtettük el őket, hogy még hiszünk és remélünk!"*

Így 14 bástya formájú stáció hirdeti szerpentinen felhaladva a hegy tetején levő országzászlóig az elszakított városok neveit emléktáblák formájában, mely táblákon a városok vagy környékük híres íróinak, költőinek, neves személyiségeinek idézetei vagy népdalok, irredenta költemények idézetei helyezkednek el. A stációkon egy, két vagy három emléktábla található. Ezenfelül mindegyik stáción az út felöli oldalon, egy-egy elszakított vármegyének a címere található.

Maga a „sétány" egy 4 méter magas és 2 méter belső átmérőjű kőkapuval kezdődik. A kapun is márványtáblákat láthatunk: Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely város címerével Borsi és Csonka Sátoraljaújhely táblája – Borsi táblája csak később, 1937-ben került föl. A táblákon fekete betűkkel, a gyászt kifejezve vannak kiírva az idézetek, melyeket, a területvisszacsatolások után arany betűs szövegek egészítettek ki azon táblákon, amely települések visszakerültek hazánkhoz. A Sátoraljaújhely tábla fekete betűs első sora után „Voltam hirdetője elmúlt ragyogásnak…" aranybetűkkel fölvették, hogy „S lettem kezdete Feltámadásnak". Ugyanis, a város levágott része volt az első, mely visszatért 1938. október 11.-én – ezt követte közvetlenül még aznap Ipolyság városa – még az első bécsi döntés előtt.

Ezekhez az eseményekhez kapcsolódik, hogy az 1939-es Munkácsi Véres Vízkereszt áldozatainak táblája is felekerült a 14. stációra a történtek után.

Mint említettük közadakozásból épültek a stációk, a táblákat pedig külön-külön egyes egyesületek, munkaközösségek, intézmények ajánlották föl, akik rá is kerültek a táblákra, mint adományozók. Volt köztük magán személy, pl. Kardos Zsigmond gyógyszerész vagy Dr. báró Waldbott Frigyesné Mária Alice királyi hercegnő, de külön táblát adományozott a Sátoraljaújhelyi Magyar Királyi Rendőrség, A Friss Újság és Zemplén vármegye is, hogy csak néhány példát kiragadjunk.

Sátoraljaújhely táblája a következő szöveget tartalmazta az avatáskor:
„Voltam hirdetője elmúlt ragyogásnak…
Vagyok siratója bús fekete gyásznak…
Leszek harangszava a feltámadásnak!”

Borsié pedig:
„Föl, nemzetem föl! Jussanak eszedbe
Világhódító híres őseid.
Egy ezredév néz le ránk ítélő szemmel
Attilától egész Rákócziig.”

A kálvária következő állomásai sorban:

I. stáció: Kassa, Abaúj vármegye címerével.
Felirata:
„Rákóczi városa, híres, büszke Kassa…
Van-e annyi könny, hogy méltón elsirassa!
Rákóczi csontjai hogy legyenek békén,
Mikor csehek járnak a Hernád vidékén?”

II. stáció: Lőcse, Szepes vármegye címerével.
Felirata:
„Lesz még kikelet
Szepesség felett!„

Késmárk
Felirata:
„Havasfejű Tátra felmutat az égre,
Bosszút kér e földre omlott tenger-vérre!”

Igló – Podolin
Felirata:
„Egymás szíve falán végzetünk éjén,
Egy néma jelszót kikopogtatunk
Mint jeladást a katakombák mélyén:
Magyarok maradunk!”

III. stáció: Krasznahorka, Gömör vármegye címerével.
Felirata:
„Krasznahorka büszke vára,
A miénk lesz nemsokára!”

Besztercebánya – Körmöcbánya – Selmecbánya – Nyitra, Hont vármegye címerével.
Felirata:
„Ne csüggedjetek, ti, rab magyarok,
Szabad lesz hazátok, csak bizzatok!”

Trencsén
Felirata:
„Amerre a Vág fut zúgva, kanyarogva,
Bús keserűséggel néz Csák Máté tornya.”

IV. stáció: Komárom, Komárom vármegye címerével.
Felirata:
„Faladon égnek hálánk csókjai,
Hol első álmát szőtte Jókai.
Faladról a dicsőség lángjai
Éjünkbe is fognak világlani!”

V. stáció: Pozsony, Pozsony vármegye címerével.
Felirata:
„Hiszek Magyarország feltámadásában!”

VI. stáció: Kismarton
„Mikor jöttök már el, szép magyar vitézek?
Hiszen rabságban a percek ezredévek…!”

Csáktornya, Zala vármegye címerével.
Felirata:
„Ne bántsd a magyart!”

VII. stáció: Fiume, Fiume város címerével.
Felirata:
„Tengerre magyar!”

VIII. stáció: Temesvár, Temes vármegye címerével.
Felirata:
„Büszke végvár, Te, török rabja sem maradtál,
Örök hitünk: feltámadsz újra magyar Temesvár!”

Szabadka – Zenta, Bács-Bodrog vármegye címerével.
Felirata:
„Panaszt hozok én is rácok határán át,
Visszasírja Bácska, hazasír a Bánát!”

IX. stáció: Arad, Arad vármegye címerével.
Felirata:
„Magyarok! Testvérek! Esküdjünk
Az aradi tizenháromra!
Nagy-Magyarországról nem mondunk le soha!”

X. stáció: Brassó, Brassó vármegye címerével.
Felirata:
„Erdély s Magyarhon: egy e két haza,
Mint a Három - Egy Istenség maga,
Erdélyi folyók, erdélyi hegyek,
Találkozóra készen legyetek!”

Nagyenyed
Felirata:
„Ez itt magyar föld és az is marad
Tiporhatjátok bár idegen hadak!”

Segesvár
Felirata:
„A hosszú harc csak elpihent.
Kürtszóra vár, hogy harcba szálljon,
Honvisszaszerző hős csatákon,
A vörös sipkás regiment.”

XI. stáció: Gyulafehérvár – Marosvásárhely, Alsó-Fehér vármegye címerével.
Felirata:
„Hargita aljáról Csaba unokái
Ott a hadak útján jönnek bosszút állni!”

XII. stáció: Kolozsvár, Kolozs vármegye címerével.
Felirata:
„Turulmadár szállj, sehol meg ne állj,
Vidd el a mi üzenetünk: lesz még magyar nyár!”

XIII. stáció: Nagyvárad, Bihar vármegye címerével.
Felirata:
„Szent László most is imádkozik:
Én Uram Istenem!
Könyörülj, könyörülj,
Veszendő népeden!”

Szatmárnémeti
Felirata:
„Kikel őslelkünk új bimbója,
S új ezeréves fába hajt,
És zeng a dal, zeng fagyba, hóba:
Isten, áldd meg a magyart!”

Máramarossziget
Felirata:
„Bűn, céda gaztett elnyeri jutalmát,
S felvirrad újra a magyar szabadság!”

XIV. stáció: Ungvár, Ung vármegye címerével.
Felirata:
„Lesz még egyszer ünnep a világon!”

Munkács
Felirata:
„Visszaszáll a Turulmadár a munkácsi várra!”

Eperjes
Felirata:
„Testvérek, ott a sáncokon túl,
Ha egykor majd az óra kondul:
Találkozunk, találkozunk!”

A stációk – egy kivételtől eltekintve, mely „utolsó pillanat béli betoldás” volt – Sátoraljaújhelytől kiindulva az óra járásával ellentétes irányban járják körbe a Kárpát-medencét, hogy visszatérjenek a kiindulóponthoz a várostól 4 km-re keletre levő Borsival. Az említett betoldásra azért volt szükség, mert a bizottság megvizsgálta előzetesen, mely települések alkalmasak arra, hogy a nevük megörökíttessék és melyek érdemtelenek. Ha egy város kulcsát „egyből átadták” a bevonuló megszálló csapatoknak, akkor a bizottság érvelése szerint egy település nem kerülhetett fel a táblákra. Egyetlen esetben fordult elő, hogy már az elfogadott tervek után változtattak, ez az oka ennek a „sorrend hibának”.

A hatodik és hetedik stáció között található az Anyák Tere elnevezésű pihenőhely, mely a magyar édesanyáknak állít emléket. A téren látható kereszt talapzatának táblája a következő szöveget tartalmazza: „Azok a magyar anyák, akik gyermekeiket istenfélelemre tanítják, segítik újraépíteni a magyar hazát”

A Magyar Kálváriát 1936 október 4.-én avatták föl, mely eseményen körülbelül 5000 ember vett részt, helyiek és messzebbről érkezők egyaránt.

A Szent István kápolna

Az emlékműegyüttes harmadik elemként került felállítása a hegy tetején, szemben az országzászlóval 1938-ban a Szent István kápolna, mely teteje a Szent Koronát formázza. A kupolatervnek az is célja volt, hogy ne merüljön feledésbe a tény, hogy a koronát néhány napig a város katolikus templomában őrizték korábban. A létrehozás fő motivációja a kettős szentév megörökítése volt, ugyanis Szent István halálának 900. évfordulóját ülte az ország és ekkor hazánkban rendezték meg a 34. Eucharisztikus Világkongresszust. Az építést szintén Szepesi Bódog koordinálta. A kápolna Petrasovszky Emánuel sátoraljaújhelyi festőművész rajzai alapján, Harasztos Gyula gimnáziumi tanár tervei szerint, közadakozásból épült fel. A benne levő oltárkép azt ábrázolja, amint Szent István felajánlja a koronát Máriának Magyarország patrónájának. A relief oltárkép elkészítését az Országos

Szepesi Szövetség budapesti elnökségének felkérésére Lux Elek budapesti szobrászművész, képzőművészeti iskolai tanár vállalta el önköltségi áron. Ruskicai márványból faragott 120 x 180 cm-es féldombormű készült el.

A relief alatt a következő szöveg kapott helyet:
„Tekints, István király, szomorú hazádra,
Fordítsd szemeidet, régi országodra,
Reménységünk vagyon Benned s Máriában,
Mint magyar hazánknak hív királynéjában.”

A kápolna tervének felmerülésekor motiváció volt az is, hogy a Szent Jobb országjárásakor itt mutathassák be az ereklyét. Az eredeti tervekhez képest csúszott az átadás, de végül a Szent Jobb is csupán 1939-ben jutott el a városba, mikor is csak a vasútállomás közelében levő sportpályára vitték és ott celebráltak misét.

Szepesi Bódog a következőképp vázolta föl a terveit a polgár-mesternek írott levelében *„…ez az Emlékkápolna igen szép elhelyezést nyerne az Országzászló mögött elterülő fennsík végén. A közte elterülő terület képezné az Isten fenséges dómjának a hajóját, még az építendő kápolna volna annak a dómnak a szentélye.”*

A kápolnát szeptemberben szentelték föl, mely eseményen 6-7000 ember vett részt. Ebben az évben átnevezték hivatalosan is a Kis-Szár-hegyet Kálvária-hegynek.

1945 után

1944-45-ben először a háború frontjának ideérkezte okozta óhatatlan – eltévedt lövedékek – és a szándékos pusztítás tette meg a dolgát, majd ’45 után pedig az enyészet volt, ami lassan, de biztosan elpusztította a kálvária stációit. Csupán egyetlen – vérlázító – konkrétumot szeretnék kiemelni. A Szent István Kápolna oltárképét céltáblának használta a várost is elöntő keleti áradat. Talán többen nem is tudják, hogy a mai rekonstruált oltárfestményen látható lyuk, mementóként lett meghagyva – a 2006-os újrafestéskor.

Először az internacionalista rendszer szellemisége miatt, később pedig pénz és ismeretek hiányában egészen a ’80-as évek végéig nem foglalkoztak a felújítással. 1988 végén vetődött föl először a helyreállítás ötlete.

Azonban az eredeti helyreállítás helyett a Városi Tanács – és az általa felkért szűk véleményező gárda – egy „modern” várostörténeti park

létrehozása felé hajlott. De volt többféle terv is, ezek közül talán tematikailag a legkirívóbb egy botanikai zoológiai park létrehozása volt, mely a Zemplén élővilágát mutatta volna be. Más tervek szerint Borsod-Abaúj-Zemplén megye városai szerepeltek volna a stációkon, úgy látszik, csupán az eredeti koncepciót igyekeztek kerülni. A döntésbe az akkori városvezetés a lakosság részéről nem akart beleszólást engedni, sokan sokáig nem is tudtak arról, hogy a téma felvetődött a tanács keretén belül. A tanács kiírt egy pályázatot a Képzőművészeti Főiskola diákjainak 1989 elején, hogy készítsenek különböző terveket a várostörténeti park számára.

Az elkészült tervekből kiállítást is rendeztek, melyen a következő témakörökre születtek alkotások:

- Honfoglalás vidékünkön
- Városalapítás 1261-ben
- A középkori város fejlődése
- Reformáció
- A város részvétele a XVII. sz.-i szabadságküzdelmekben
- Szőlőkultúra
- II. Rákóczi Ferenc szabadságharca
- Borkereskedelem
- XVIII. sz. – a város Zemplén megye gazd.-i és kult. közp.-ja
- Felvilágosodás, nyelvújítás – Kazinczy munkássága
- Kossuth Lajos helyi tevékenysége
- A XIX. sz. végéről városképi montázs
- Az I. világháború, a Tanácsköztársaság leverése, a II. vh.
- A felszabadulás utáni város jellemzői

A kiállítás „Szobortervek a Szárhegyre” címmel voltak megtekinthető 1989. február 2.- és 12.-e között a Kossuth Lajos Művelődési Központ kiállítótermében. A kiállítás tárgyai között, makettek, szobrok és domborművek voltak. A kiállításon névtelen szavazatokat dobhatott bárki egy urnába – 1-től 10-ig lehetett minősíteni a terveket. Azonban egyrészt többnyire iskolás csoportok nézték meg irányítottan a kiállítást, ugyanis névtelen közvélemény kutatás alapján az alig meghirdetett kiállításról a helyiek nagy része még mindig nem tudott. Másrészről pedig a helyi MDF szerint egyébként sem kívánták figyelembe venni a szavazás eredményét, mely körül egyéb „anomáliák” is megfigyelhetőek voltak.

A helyi MDF tagszervezet 1989. február 22.-én írt egy levelet a tanácshoz, melyben leírják, hogy az újjáépítést támogatják, azonban azt

az eredeti állapotában kívánnák visszaállítani. Érvelésük a következőképp hangzott *„1936-ban épület fel a Magyar Kálvária – közadakozásból. Mint ilyen, egyedüli ritkaság volt már akkor is az egész országban és most is az lehetne. Ez az emlékműsorozat nemcsak Trianonnak állított emléket, hanem ezen túlnőve a magyar történelem, a magyar sors, a magyarság kálváriájának szimbólumává is vált. Ezért visszaállítása magyarságtudatunk erősítését és városszépítő, hagyományőrző célokat is szolgálna. „A múltat be kell vallani” – írja József Attila. Miért kellene titkolnunk a „bástyákon” szerepelt hajdani magyar városok nevét? Ezek a városok nemzeti múltunk, magyarságunk részesei voltak és lesznek is.”*

Továbbá az MDF kezdeményezte az országzászló visszaállítását is, melyről korábban nem esett szó.

A kiállított anyagról az MDF-nek az volt a véleménye, hogy azok stílusukban nem egységesek s nem tudják visszaadni a város múltját sem, továbbá túl drágának is gondolták. Egy bástya teljes költségét vállalta az MDF és javasolta ezt minden párt, tömegszervezet és vállalat részére a városban. Továbbá felvetették a közadakozást is a költségek egy részének fedezésére, mint ahogy a ’30-as években épült a Kálvária, illetve most is hasonlóan fog felépülni a Centenáriumi Turul szobor. Ezen kívül az MDF javasolta egy bizottság létrehozását, hogy a tanácson kívül másoknak is legyen beleszólása az ügybe.

A városi műemléki szakbizottság először március 13.-án ült össze „A szárhegyi várostörténeti emlékhely (Kálvária) kialakításának véleményezése” témával. Majd áprilisban döntött a bizottság úgy, hogy egy Előkészítő Bizottságot alakítanak, amibe a politikai és társadalmi szervezetek is bevonták. Az Előkésztő Bizottságba így többek között az MDF is delegált tagot 1989 tavaszán.

A városi tanács végzett egy felmérést mely alapján a lakosság – amit végre megkérdeztek – 80%-a az eredeti visszaállítást támogatta. Ekkor már nyilvános fórumokat is tartottak, hogy a lakosság kifejthesse a véleményét. A beérkezett információk tudatában a tanács nem tudott tovább hátrálni és júliusban úgy határoztak egy újabb Előkészítő Bizottságot hoznak létre, melynek feladata a „Szár-hegyi sétány rendbetételére, kialakítására vonatkozó javaslatok összegyűjtése, a testületi előterjesztés előkészítése” lesz.

Végül kompromisszumos megoldás született, mely alapján mindent régi formájában állítanak vissza, azonban az emléktáblák nélkül. Ez elfogadható volt az ellenzék számára is, hiszen bíztak az egyre inkább érezhető

változásokban, mikor már a táblák is minden további nélkül kihelyezhetők lesznek.

A rendszerváltozás után fokozatosan, lépésről lépésre valósult meg a felújítás. Először kikerültek a táblák, de még nem egységesen – különböző méretek, színek – és nem minden esetben az eredeti szöveget tartalmazva. 2006-ig egy fából faragott oltárkép volt a kápolnában az újraszenteléstől, majd 2006-ban az oltárkép is rekonstruálásra került, miután kiderült, hogy a piaristák elrejtették darabokban 1945 után az eredeti oltárképet. Később újabb művészi javításokat kellett rajta eszközölni, hogy mai állapotába kerülhessen. Közben megindult a táblák egységesítése, pontosítása. 60 év után „szállt" vissza a turul a 14. stációra – mint a Munkács tábla szövege is hirdeti: „Visszaszáll a turulmadár a munkácsi várra" –, ugyanis a stáció tetején állt egy kis méretű turul szobor eredetileg, aminek 1945 után nyoma veszett évtizedekre, míg nem valaki egy magánház udvarán felfedezte színesre festve, hogy aztán az eredeti helyére vissza kerülhessen. Később a világítás felvezetése is megtörtént. 2016-ban pedig még egy, az eredetinek megfelelő tábla felkerült a kőkapuzatra.

A Centenáriumi Turul

A békediktátum 100. évfordulója közeledtével a Patrónus Alapítvány, mely elnöke az újjáépítés kezdeteitől a Kálvária ügyében élen járt, egy olyan ötlettel állt elő, hogy az 1920-ban kettévágott városban méltó lenne a békediktátum centenáriumára egy óriási Turul szobor fölállítása. Az alapítvány által 2018-ban életre hívott Szoborelőkészítő Bizottság Matl Péter Magyar Örökség Díjas kárpátaljai szobrászművész felkérése mellett döntött, aki legismertebb alkotása a Vereckei Honfoglalási emlékmű. Helyszínül pedig a kálvária kapuja és első stációja között eddig is létező „kis kilátó" helyét jelölte ki. A szobrot, mint az emlékműrendszer negyedik elemét 2020 június 4.-én adták át a magyar miniszterelnök jelenlétében. A szobor anyaga lapos terméskő, mely harmonizál a kálvária többi elemével. Magassága előre nem tervezettem, pont 896 cm lett talapzattal együtt, mely a honfoglalás dátuma. A közel 40 millió forintos költségvetést úgy, mint a két világháború között, részben most is közadakozás fedezte.

Így a két világháború között és 1990 után egyaránt kedvelt kirándulóhely, nemzeti zarándokhely mára nem csupán régi fényében tündöklik, hanem immáron egy negyedik nagy elemmel is bővült.

Felhasznált források

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára Sátoraljaújhelyi Fióklevéltár IV. 2419 Zemplén vármegyei titkos letétek levéltári gyűjteménye a./ Letéti okmányok 9. doboz No. 481. A Magyar Kálvária Okmánytára.

Az MDF helyi tagszervezetének vonatkozó iratai, magánkézből.

Godzsák Attila: 30 éve kezdődött el a Magyar Kálvária felújítása. in.: Újhelyi Körkép 2019/10

Godzsák Attila: A Gellért-hegyi Magyar Kálvária terve. in.: Honismeret 2017/1

Godzsák Attila: A sátoraljaújhelyi Magyar Kálvária. in.: Honismeret 2020/6

Kálmán Éva: „Memento Trianon" A 100. országzászló https://mnl.gov.hu/mnl/bazml/hirek/kalman_eva_memento_trianon_a_100_orszagzaszlo

Mizsák Éva: A sátoraljaújhelyi Magyar Kálvária története. Zemplénért Civil Szervezetek Szövetsége, Sátoraljaújhely, 2008

Neves Újhelyiek: Szepesi Bódog. Beszélget Jászter Bettina és Godzsák Attila történész, Európa Rádió 2017. november

Szepesi Bódog: A Sátoraljaújhelyen épült Magyar Kálvária [számos reprint kiadás fellelhető az eredetileg 1936-ban megjelent műről]

Demján Szabolcs

A trianoni békeszerződés néhány hatása Zemplén vármegyére

A nemzetünket és hazánkat tragikus mértékben sújtó trianoni békediktátum rendkívül negatív hatásokat gyakorolt Zemplén vármegye sorsára is, amelyek mind a mai napig nem múltak el. Zemplén egyike lett az igazságtalan parancsszerződés által megcsonkított 25 vármegyének[1]. Az első világháborúban győztes nagyhatalmak által hazánkra kényszerített diktátum értelmében a vármegye elveszítette területének mintegy ¾ részét, népességének 61.1%-át, 450[2] településéből 372-t, ami 82.66%-os veszteségnek volt betudható. Területe 6282 km²-ről 1776 km²-re, pontosan 71.73%-al csökkent.[3] 12 járása közül mindössze három járás maradt Magyarország területén (a tokaji, a szerencsi és a sárospataki), a bodrogközi és a sátoraljaújhelyi kettészakadt, nagyobbik részük Csehszlovákiához került. A gálszécsi, nagymihályi, varannói, sztropkói, homonnai, szinnai, mezőlaborci járás teljes területe szakadt el. A megcsonkított Zemplén vármegye kisebb létszámú hivatali apparátust igényelt, ennek következtében a belügyminiszteri rendeletek sora mondta ki a törvényhatóság alkalmazásában lévő személyek számának szükségszerű csökkentését. Az 1923. október havában végrehajtott létszámcsökkentést megelőzően összesen 124 állás volt rendszeresítve a vármegyénél, miután

1 A trianoni békeszerződés életbe lépését követően a Horvátországhoz tartozó vármegyéket nem számolva 10 vármegye maradt meg Magyarországon csonkítatlanul, 29 vármegye területét teljes egészében elcsatolták, 25 vármegye részben maradt Magyarországon. In: Patkó Máté: Magyarország közigazgatási határainak változása a XX. században. http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/2017-bsc/patko_mate.pdf

2 A szakirodalomban több helyen arról olvashatunk, hogy összesen 449 község tartozott Zemplén vármegyéhez Trianon előtt, ez a szám azonban nem tartalmazza a külön közigazgatási egységet képező, a vármegye egyedüli rendezett tanácsú városát, és székhelyét, Sátoraljaújhelyt. In: Kálmán Éva: Trianon 100: „Hát oly rettenetes a magyarság bűne?" https://mnl.gov.hu/mnl/bazml/hirek/trianon_100_hat_oly_rettenetes_a_magyarsag_bune

3 Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam XXVII., XXVIII., XXIX., XXX., 1919., 1920., 1921., 1922. Bp., 1925. 6.

megszüntettek 24 állást[4], majd 1924. július 1-vel újabb 18 személyt[5] bocsátottak el.[6]

A kiépülő csehszlovák állam egyik legfontosabb törekvését abban találta meg, hogy az ősi, magyar, történelmileg kialakult vármegyerendszert megszüntesse, és új közigazgatási rendszerrel váltsa fel. Ezért a csehszlovák parlament 1920. február 29-én elfogadta a 126. számú törvényt, amely Szlovákia (Felvidék) területén - Kárpátalját nem számítva - 6 új közigazgatási egység, az ún. nagyzsupa (nagymegye) felállításáról rendelkezett. A törvény hatályba lépéséig a megyerendszert meghagyták, azonban elnevezését zsupanátussá változtatták. Ennek a közigazgatási egységnek az élén a zsupán állt. A zempléni zsupanátus székhelye Nagymihályban volt. A magyarság számára nagy nehézséget okozott, hogy a csehszlovák állam a közigazgatás hivatalos nyelveként csak a szlovákot ismerte el. Így ha egy magyar valamilyen ügyével kénytelen volt a helyi igazgatási szervekhez fordulni, csak szlovákul adhatta elő mondanivalóját. A járások rendszerét kezdetben meghagyták, ám azok határain változtatásokat hajtottak végre. A sátoraljaújhelyi csonkajárást összevonták a gálszécsivel, a bodrogközihez pedig hozzátették az Ung vármegyei Csap-Nagykapos vonalat.[7] A járások vezetőit ezentúl nem szolgabírónak, hanem járásfőnöknek nevezték.[8] A közigazgatás magyar származású tisztviselőit leváltották[9], és helyükre cseheket vagy szlovákokat ültettek, de számos más egyéb súlyos jogtipró intézkedéssel és atrocitással kellett szembenéznie a felvidéki és azon belül a zempléni magyarságnak a Trianont követő évtizedekben.[10]

A közigazgatási törvény 1923. január 1-én lépett életbe, és egészen 1928-ig

4 6 fogalmazói, 3 kezelő tisztviselői, 10 díjnoki, és 5 hajdúi állást betöltő személy lett áldozata a létszámcsökkentésnek.

5 1 alügyészi, 6 napidíjasi és 11 tiszti hajdúi állást betöltő személynek szűnt meg a munkahelye.

6 A zemplénvármegyei létszámapasztás. Zemplén Politikai Hirlap, 1924. november 19.

7 Csíkvári Antal (szerk.): Zemplén vármegye-Vármegyei szociográfiák XI. Bp., 1940. 51.

8 Popély Gyula: Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban. (1918-1925.) Pozsony, 1995. 166.

9 Bencsik Bélát, a bodrogközi járás főszolgabíráját azzal az indokkal fosztották meg tisztségétől, hogy nem beszéli a szlovák nyelvet. In: Csíkvári Antal (szerk.) (1940), 51.

10 A csehszlovák hatalomnak a magyarsággal szembeni jogellenes intézkedései hosszasan sorolhatóak. Ezek közül példaként említhetjük Benkő Bertalan újszomotori római katolikus plébános letartóztatását, akinek „bűne" az volt, hogy Szent István király napján, augusztus 20-án ünnepi misét tartott. Hívei felháborodása miatt a csehszlovák hatóságok rövid időn belül szabadon bocsátották. In: Szent István-nap Felső Zemplénben. Ujhelyi

volt hatályban. Az elszakított Zemplén vármegye, Abaúj-Torna és Sáros vármegyékkel teljes egészükben, valamint Szepes vármegye egy részével[11] a Kassai nagyzsupába nyert besorolást. A nagyzsupák élén nem választott tisztségviselők, hanem a belügyminiszter által kinevezett zsupánok álltak, nekik voltak alárendelve a járási főnökök, akik a politikai járásokat vezették. A törvény tartalmazza továbbá, hogy „rendkívüli időkben" a kormánynak lehetősége van a nagyzsupák választott tanácsa (képviselőtestülete) létszámának maximum 1/3-át jelentő arányáig képviselőket delegálni a testületbe.[12]

A reform hátterében egyértelműen a csehszlovák kormányzat centralizációs, a nemzetiségi jogokat lábbal tipró politikája állt, a cél egyértelműen az volt, hogy megfosszák politikai érdekérvényesítő képességüktől Szlovákia valamennyi nemzetiségét, de legfőképpen a magyarságot. Nem véletlen, hogy az ellenzéki politikai oldal széles bázisán megalakult Lőcsén a Szepesi Vármegyementő Bizottság, amely gyűlésekkel, a Felvidék kormányzati ügyeinek intézésével megbízott Szlovákiai Teljhatalmú Minisztériumhoz intézett folyamodványaival próbált tiltakozni a fentebb vázolt jogsértő gyakorlat ellen. A magyar ellenzéki pártokat tömörítő Szövetkezett Ellenzéki Pártok Vezérlő Bizottsága 1921. május 4-i pöstyéni értekezletén a „regionális önkormányzati és önigazgatási rendszer durva megsértéseként" értékelte a közigazgatás átalakítását. A szlovákság körében jelentős támogatással bíró Szlovák Néppárt hasonló elutasító álláspontot képviselt a szóban forgó kérdésben.[13] Hiába a Felvidék valamennyi nemzetiségének támogatását maga mögött tudó ellenzéki pártok egyértelmű állásfoglalása, a parlament centralizációs elképzeléseinek fokozásaképpen 1927-ben új törvényt fogadott el, amely 1928. januárjától kezdődően felszámolta a nagyzsupákat, és Csehszlovákiát négy tartományra[14] osztotta,

Hirlap (Felsőmagyarországi Hirlap), 1920. augusztus 25.
1920. április 24-én Oláh Béla mérnököt, Sátoraljaújhely-gyártelepi lakost tartották fogva hat héten át Pozsonyban hazaárulás, gyilkosságban való bűnrészesség, kémkedés, lázítás, stb. alaptalan vádjaival. In: A csehek fogságában. Ujhelyi Hirlap (Felsőmagyarországi Hirlap), 1920. június 12.

11 A törvény a korábbi megyehatárokra sem volt tekintettel, olyan településeket, járásokat sorolt egy egységbe, amelyek között korábban semmilyen közigazgatási kapcsolat nem volt.

12 Popély Gyula: Felvidék (1918-1928). Az első évtized csehszlovák uralom alatt. Bp., 2014. 397.

13 Popély Gyula (1995), 167-168.

14 Csehország, Morvaország és Szilézia, Szlovákia, „Podkarpatszká Rusz" (Kárpátalja)

amelyek között Szlovákia egy tartományt képviselt, Pozsony székhellyel. A járások továbbra is működtek, a tartományközpont távolsága miatt hatáskörük kitágult, azonban az ügyintézés lassabbá vált. Az előzőekben ismertetett felosztás egészen 1939-ig, Csehszlovákia átmeneti ideig tartó felbomlásáig volt érvényben.[15]

Zemplén vármegye, valamint székhelye Sátoraljaújhely kettészakítása mögött egyértelműen stratégiai érdekek húzódtak meg. Ha megfigyeljük, hogyan alakították országunk határainak Zemplén vármegyére eső szakaszát, akkor azt láthatjuk, hogy a vármegyét kettévágó határvonal tulajdonképpen azon vasútvonal mentén húzódik, amely Kassa városát Sátoraljaújhellyel, valamint a kárpátaljai Csap település vasúti csomópontjával kapcsolja össze, biztosítandó a két országrész, Szlovákia, és a Kárpátalja vasúti összeköttetését. Annak ellenére, hogy ez a vasútvonal a magyar anyanyelvű lakosság által többségben lakott területeken haladt, a csehszlovák politikusok egyik fontos célja volt az említett települések megszerzése. Ezeknek az igényeknek esett áldozatául Sátoraljaújhely is, melynek keleti városrésze került az újonnan megalakult állam fennhatósága alá az egyik vasútállomásával, valamint a mintegy 500 dolgozót foglalkoztató MÁV műhelyével és a téglagyárával együtt.

A továbbiakban érdemes vizsgálat tárgyává tennünk, hogyan befolyásolta a trianoni diktátum a vármegye népességi viszonyait. Mint fentebb megállapítottuk, az 1910. évi magyar népszámlálás adatai szerint a vármegye népességének pontosan 61.1%-át veszítette el, 343 194 főről 133 431 főre csökkent.[16] Az 1920. évi népszámlálás alapján a megmaradt csonka vármegye lakossága 136 159 főre módosult, az 1910. évi adatokhoz képest tehát 2 728 fővel gyarapodott a törvényhatóság lélekszáma.[17] Zemplén vármegye népességének nemzetiségi megoszlás szerint való adatait vizsgálva láthatjuk, hogy 1910-ben[18] a magyar népességének az aránya

15 Popély Gyula (2014), 397.

16 Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam XXVII., XXVIII., XXIX., XXX., 1919., 1920., 1921., 1922. Bp., 1925.

17 Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam XXVII., XXVIII., XXIX., XXX., 1919., 1920., 1921., 1922. Bp., 1925.

18 Az 1910. évi adatsorok természetesen a trianoni békediktátum előtti integer Zemplén vármegye népességére vonatkoznak, az 1920. éviek pedig a diktátum által megcsonkított, Magyarországnál maradt vármegye statisztikai adatait tartalmazza. In: Magyar Statisztikai Évkönyv. Új folyam. XVIII. 1910. Bp., 1911.
Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam XXVII., XXVIII., XXIX., XXX., 1919., 1920., 1921., 1922. Bp., 1925.

56.5%-volt, ez az érték azonban 1920-ra, a trianoni békediktátum aláírását követően, egy közel 41%-os növekedést mutat. Történt mindez annak ellenére, hogy a magyar lakosság száma az 1910. évi állapothoz képest 61 774 fővel lett kevesebb a csonka vármegyében. Ezzel párhuzamosan a szlovák és a rutén népesség drasztikus fogyáson ment keresztül. Miközben a magyar népesség aránya 97%-ra módosult, addig 1920-ban az előbb említett nemzetiségek mindössze 1.1, illetve 0.5%-át alkották a csonka vármegye lakosságának.

A vármegye népességének vallási megoszlását mutató adatok az előzőekben tárgyalt, a nemzetiségi viszonyokat jellemző tendenciáknak megfelelően alakultak. Míg a római katolikus lakosság megőrizte pozícióját 1910- és 1920 között, addig a reformátusok számaránya 14.2%-os növekedést mutatott. Ezzel szemben a görögkatolikusok 16.1%-os számaránycsökkenést szenvedtek el az említett 10 éves időszak alatt. Mindez nem utolsó sorban annak a következménye, hogy a Magyarországnál maradt csonka vármegye lakosságát túlnyomó részben magyarok alkották, míg a vármegye északi, északkeleti területein a szlovákság, valamint a többségében görögkatolikus vallású ruszinság képviselt nagy népességszámot. E két nemzetiséghez tartozó honfitársainkat lényegében teljes létszámban elszakították az anyaországtól, ami magyarázatul szolgál a görögkatolikusok számának alacsony voltára a trianoni vármegyében.

Zemplén vármegye az oktatásügy területén is súlyos veszteségeket szenvedett el 1920. után, hiszen az 1912/1913. tanévben meglévő 950 tan- és kisdedóvó intézetéből az 1922/23-as tanévben mindössze 291 maradt meg. Egy a korszakban befolyásos társadalmi szervezet, a Slovenská Liga anyagi támogatásával megkezdődött a szlovák tanítási nyelvű iskolák alakítása, melyek aktív agitációs tevékenységet fejtett ki annak érdekében, hogy más nemzetiségűek, de főleg a magyar szülők is ezekbe az iskolákba írassák be gyermekeiket. Az oktatásügy vonatkozásában is súlyos jogi visszaélések sújtották a vármegye magyar lakosságát, hiszen arra is volt példa, hogy a magyar tannyelvű iskolába beiratkozott gyermekeket a tanfelügyelő szüleik megkérdezése nélkül, önkényesen a szlovák iskolába íratta át, így nekik már ott kellett elkezdeniük a tanévet.

A felvidéki városok elvesztésével a Zemplén vármegyei népesség kulturális, egészségügyi szükségleteinek a kielégítése is csorbát szenvedett, a nem utolsósorban a környékbeli magyar lakosság adományaiból épülő kórházak, iskolák, kulturális intézmények elérése Trianon után nem vált lehetővé az anyaországban élők számára. Míg 1913-ben összesen 7 kórház

biztosított egészségügyi ellátást a vármegyében, addig 1922-ben ez a szám 4-re csökkent, a kórházi ágyak száma pedig 254-el lett kevesebb.[19] Míg korábban egy gyógyszertár felkereséséhez átlagosan 5-10 km-t kellett utazni, úgy 1920 után viszont már 25-30 km-t.

A gazdasági élet, azon belül pedig a mezőgazdaság vonat-kozásában is jelentős hátrányok érték a vármegyét, hiszen 265 861 ha szántóföldjéből 182 105 ha-t csatoltak el.[20] Nem meglepő tehát, hogy valamennyi fontosabb szántóföldi termény vetésterületének nagysága vonatkozásában ugyancsak drasztikus visszaesést tapasztalhatunk Trianon után. A vármegye erdőterületeit még nagyobb veszteség érte, 173 769 ha-ból csak mindössze 29 017 ha erdőség maradt a határokon belül.[21] Fokozta a problémákat, hogy a Magyarországon maradt Zemplén vármegye termőföldjeinek termelékenysége a talaj gyengébb minősége, valamint a belvízelvezetési munkálatok be nem fejezése miatt alacsony szintű volt. Sokszor a térségben lakók szükségleteit is csak alig fedezte. Mindemellett az évszázadokon át kialakult gazdasági kapcsolatoknak, a megyeszékhely beszerzési és értékesítési piacainak az elvesztése is hozzájárult a határ menti térség hanyatlásához. A környék mezőgazdasággal foglalkozó lakossága terményeit hagyományosan nem az ország belső területei felé szállította, hanem az új országhatár túloldalára került városokban (pl. Kassa, Munkács, Ungvár, Igló, Lőcse, Rimaszombat) érté-kesítette. Ezeknek a településeknek a megközelítése korábban viszonylag gyorsan ment a jól kiépített vasúti, és közúti hálózatnak köszönhetően. Az új határ megállapítása következtében a fenti városok piacait és vasútvonalait elvesztettük. A vármegye kiépített vasútvonalainak hossza 428 km-ről 178.8 km-re csökkent.[22] Emiatt a mező-

19 Magyar Statisztikai Évkönyv- Új folyam XI. 1913. Bp., 1915. Magyar Statisztikai Évkönyv-Új folyam XXVII; XXVIII; XXIX; XXX. 1919; 1920; 1921; 1922. Bp., 1925.

20 Az 1914. évi és az 1920. évi statisztikai adatok összehasonlítása alapján készült a számítás. In: Magyar Statisztikai Évkönyv- Új folyam XII. 1914. Bp., 1916.
Magyar Statisztikai Évkönyv-Új folyam XXVII; XXVIII; XXIX; XXX. 1919; 1920; 1921; 1922. Bp., 1925.

21 Az 1910-14. évi, valamint az 1922. évi statisztikai adatok összehasonlítása alapján juthatunk erre a következtetésre. In: Magyar Statisztikai Évkönyv- Új folyam XII. 1914. Bp., 1916.
Magyar Statisztikai Évkönyv-Új folyam XXVII; XXVIII; XXIX; XXX. 1919; 1920; 1921; 1922. Bp., 1925.

22 Az 1914/1915. évi, valamint az 1925/1926. évi adatok összehasonlítását tartalmazza a leírás. In: Magyar Statisztikai Évkönyv- Új folyam XXIII. 1915. Bp., 1918.
Magyar Statisztikai Évkönyv- Új folyam XXXIV. 1926. Bp., 1928.

gazdasági termékeinket csak az ország belseje felé lehetett értékesíteni, ebben az irányban viszont útjaink kiépítettsége nem volt megfelelő. Az anyaországnál maradt közelebbi városokba így gyakran csak kiépítetlen, sokszor járhatatlan utakon, vagy a drága és hosszú utazási időt igénylő vicinális vasutakon lehetett eljutni. A belterjes gazdálkodás során megtermelt termények közvetlen értékesítési lehetősége gyakorlatilag lehetetlenné vált, így a vidék mezőgazdaságára az alacsonyabb szintű külterjes termelési mód vált jellemzővé. A földek leromlott termelőképességének fokozásához, az állatállomány veszteségeinek a pótlásához a csonka vármegye fentebb említett piacvesztése miatt nem állt rendelkezésre a szükséges tőkefedezet, amely ugyancsak súlyosbította a mezőgazdaság ágazatának helyzetét.[23] A magyar lakosság számára nagy nehézséget jelentett továbbá, hogy a földterületeik tulajdonjogát igazoló telekkönyvek számottevő része a megszállt területeken maradt. Így a birtokosok nehezebben jutottak jelzálogkölcsönhöz.[24]

A trianoni határvonal a természetes földrajzi és vízrajzi egységet képviselő Bodrogközt kettévágva metszette el a vízrendszer fő ütőerét, a Bodrog folyót. A Bodrogköz vízgazdálkodási, valamint bel- és árvízvédelmi munkálatait ellátó két intézmény – amelyeknek alapjait gróf Széchenyi István rakta le – működését is érzékenyen érintette a határmódosítás. Az 1846-ban alakult Felsőbodrogi Vízszabályozó Társulat, amely Zemplén vármegye varannói, nagymihályi, gálszécsi és sátoraljaújhelyi járásai területén végzett ár és belvízvédelmi munkálatokat, teljes egészében Csehszlovákiához került[25] Az ugyanebben az évben létrehozott Bodrogközi Tisza-szabályozó Társulat hatóköre pedig a bodrogközi járás, a sátoraljaújhelyi járás néhány községe, továbbá egész Ung és Szabolcs vármegye területére terjedt ki. Északi része, a Királyhelmecen található központtal együtt került csehszlovák fennhatóság alá. Szerepük mezőgazdasági szempontból kiemelkedő jelentőséggel bírt, hiszen a két társulat tevékenysége eredményeképpen mintegy 200 ezer kat. hold nagyságú földterületet sikerült megóvni az árvizek fenyegető veszélyétől.[26]

23 Csíki Tamás: Trianon néhány gazdasági következménye Észak-Magyarországon. In: Bessenyei József (szerk.): Felső-Magyarországtól Észak-Magyarországig. Miskolc, 2001. 28.

24 Dr. Orbán Kálmán polgármester memoranduma. Zemplén Politikai Hírlap, 1927. június 22.

25 Hegedeős Miklós: Zemplén vizei a mezőgazdaság, a közlekedés és a vizerőkihasználás vonatkozásaiban. Sátoraljaújhely, 1920. 5.

26 Hegedeős Miklós (1920), 8-9.

A Bodrogközi Tiszaszabályozó Társulat magyar vízjogi törvények által szabályozott önkormányzata 1924-ig szavatolva volt, az intézmény Csehszlovákiához és Magyarországhoz került egységei összehangolták tevékenységüket, közös volt elnökségük, választmányuk, tisztikaruk, és együttesen tartották közgyűlésüket Sátoraljaújhelyben. A társulat felett mind a két kormány a saját államhatárain belül felügyeleti jogot gyakorolt, tisztikara Királyhelmecen székelő központjából igazgatta a vízgazdálkodási munkálatokat. Ennek a helyzetnek a prágai kormány vetett véget, a társulat autonómiáját megszüntette, élére egy csehszlovák műszaki tanácsost állított miniszteri biztosi minőségben. A magyar kormány pedig ekkor a korábbi alelnököt, báró Sennyey Miklóst nevezte ki az intézmény elnökévé, aki feladatául kapta a társulat szervezeti újjászervezését, további működésének biztosítását. Az elnök a határai révén bodrogközi fekvésű Sárospatakra helyezte át az intézmény új központját.[27] Jelentős természeti károkat okoztak a csehszlovák kormányzat által jóváhagyott, ésszerűtlen méreteket öltő erdőirtások, amelyek a zempléni folyók gyorsabb lefolyását okozták, és így akaratlanul is a Bodrogon tapasztalható árvizek kialakulását segítették elő.[28]

A trianoni diktátum a zempléni szőlészetet és borászatot, illetve a szerte a világon híres Tokaj-hegyaljai borvidék gazdasági-társadalmi viszonyait sem hagyta érintetlenül. *„A csonka ország legelhagyatottabb, legárvább, és legszegényebb vidéke Hegyalja. A trianoni béke fenyeget és pusztít bennünket.”*- foglalta össze tíz évvel a békeszerződés aláírását követően Lázár Miklós, a tokaji kerület országgyűlési képviselője a tájegységen élők súlyos problémáit. Fejér Andor, a tokaji járás főszolgabírája 1930-ban a következőképpen taglalja a borvidék válságos helyzetét: *„A tokaji járásnak éppúgy, mint Hegyalja többi részének közigazgatási viszonyai nagyon rosszak. Amióta a trianoni határ folytogató nyomorúsága a nyakunkba szakadt, a bor értékesítése terén napról napra rosszabbak a viszonyok. (...) Mi fog történni velünk akkor, ha néhány évi jó szüretet fogunk pincénkben tartani.”*[29] Megállapíthatjuk, hogy teljes mértékben helytállónak bizonyultak a fenti elemzések. A vármegye összes szőlőterülete az 1913. évi 6 032 ha-hoz képest 1920-ban 5229 ha-ra csökkent. A vármegye területén

27 A Bodrogközi Tiszaszabályozó Társulat helyzete és működése. Zemplén Politikai Hirlap, 1924. augusztus 6.

28 Hegedeős Miklós (1920), 16.

29 Zelenák István: Tokaj gazdasági-társadalmi viszonyai a Horthy-korszakban. In: Bencsik János-Orosz István (szerk.): Tokaj -Várostörténeti tanulmányok II. Tokaj, 1995. 149.

előállított must mennyisége 1920-ban a mélypontot jelentette az előző és a rá következő esztendők viszonylatában.

Az 1908. évi XLVII. törvény értelmében még 31 település tartozott a Tokaj-hegyaljai borvidékhez. Ezek száma azonban Trianon után kettővel csökkent, hiszen két zempléni falu Szőlőske és Kistoronya Csehszlovákia fennhatósága alá került. S bár rendkívül fájó veszteséget jelentett hazánk e két községének az elvesztése, a borvidék sanyarú helyzete elsősorban nem ezzel volt magyarázható, hanem azzal, hogy az 1920-ban megállapított határok elvágták hagyományos piacaitól a tájegységet, hiszen a hosszú évszázadok óta jelentős kiviteli áruforgalmat felvevő országokat (pl. Lengyelországot, Oroszországot, és Németországot) a kisantant államok gyűrűje zárta el hazánktól. Bizonyos országokba egyáltalán nem lehetett bort szállítani, máshol a kedvezőtlen vámpolitika akadályaival kellet számolni. A felvidéki erdők elcsatolása következtében előálló fa és hordóhiány ugyancsak éreztette káros hatásait a Tokaj-hegyaljai bortermelésre nézve. Mindezzel párhuzamosan a világháború okozta általános elszegényedés következtében a belső fogyasztás mennyisége is nagymértékben megfogyatkozott, mely a borárak drasztikus csökkenését vonta maga után. A tokaji borok ára a kevésbé jó minőséget képviselő homoki borokéval lett egyenértékű. Tovább tetézte a nehézségeket, hogy az 1880-as évek végén jelentkező filoxérajárvány miatt újratelepített szőlőültetvények rekonstrukciója vált esedékessé, amely újabb komoly anyagi terhek vállalására kényszerítette a hegyaljai szőlősgazdákat. A háborús kiadások miatt az 1890-ben bevezetett borforgalmi adót jelentősen felemelték, de emellett más állami terhek (borfogyasztási, az aszúbor-forgalmazásra kirótt luxusadó, kimérési és forgalmi illetékek) is nehezítették a bortermelők helyzetét.[30] A trianoni határhoz közel eső szőlőskei és kistoronyai birtokosok neheztelésüknek adtak hangot amiatt, hogy nem csupán a csehszlovák államnak kellett adózniuk a földjeik után, hanem a magyar közigazgatás alá eső szőlőik apropóján a magyar államnak is kénytelenek adót fizetni.[31] Az 1920-as évek második felében több ízben jelentkező súlyos természeti csapások (peronoszpóra járvány, fagykárok,) tizedelték meg a termést, majd pedig az évtized végén a Magyarországra begyűrűző gazdasági világválság éreztette hatását a borvidéken.[32] A tokaji

30 Zelenák István (1995), 153.

31 Hegyalja bortermelőinek küldöttsége a miniszterekné l. Ujhelyi Hirlap (Felsőmagyarországi Hirlap), 1920. szeptember 25.

32 Zelenák István (1995.), 153.

bor exportja 1929-re lényegében teljesen megszűnt.[33] A magyar kormány kedvezményes kölcsönök folyósításával próbált enyhíteni a borvidék kritikus helyzetén. Rekonstrukciós célokra kat. holdanként 400 pengő kölcsönt bocsátott a hegyaljai gazdák rendelkezésére, ezen túlmenően pedig 100 vagon szénkéneget, 20 vagon műtrágyát és 500 ezer gyökeres ripária kedvezményes áron történő megvásárlását tette lehetővé számukra. 1928 nyarán összesen 2 millió 200 ezer pengő kölcsön érkezett a tájegység borosgazdáihoz talpra állításuk elősegítésére.[34] A hitel 5 évig kamatmentes volt, amelyet 10 év alatt 5%-os kamat terhe mellett kellett törleszteniük.[35] A kormány 1938/39-ben jelentős mennyiségű minőségi bor felvásárlásával kívánt további segítséget nyújtani, egyidejűleg pedig meghatározta a hegyaljai borok legalacsonyabb átvételi árát is. Azonban mindezen komoly támogatások ellenére sem sikerült teljes mértékben orvosolni a borvidéket sújtó komoly problémákat.[36]

Zemplén vármegye nem tartozott hazánk legiparosodottabb vármegyéihez, és ez így volt a trianoni békediktátum aláírásának előestéjén is. Elsősorban a nyersanyaghiánnyal magyarázható, hogy a nehézipar kiépülése egyáltalán nem történt meg, viszont a mezőgazdaságra alapozódó könnyűipar ágazatai jelen voltak a vármegye gazdasági életében. A Felső-zempléni hatalmas erdőállományok elvesztése okozta fahiány, és az elszakított folyószakaszokon a nagy hagyományokra visszatekintő faúsztatás lehetőségének a megszűnése a fafeldolgozó ágazatokat sodorta válságos helyzetbe. Elcsatolták a főképpen a mezőlaborci, a szinnai és a sztropkói járások területére koncentrálódó fűrésztelepek jelentős részét is, ami azért is volt érzékeny veszteség, mert a 20-főnél magasabb létszámú munkaerőt foglalkoztató üzemek többsége tartozott ehhez az ipari tevékenységhez.[37] A vármegye északi része állatállományának elvesztése (a mezőlaborci és a sztropkói járás jelentős hússertés tenyésztő körzet volt) a hús és zsírellátás tekintetében, illetve a bőripar ellátásában okozott gondokat. A legeltethető területek elcsatolása számos település és gazdaság állattartását érintette kedvezőtlenül. Példának okáért a bodrogközi Zemplénagárd gazdái régi

33 Varga Gáborné (szerk.): Borsod-Abaúj-Zemplén megye története és legújabb kori adattára. Miskolc, 1970., 147.

34 2 200 000 P rendkívüli segély-kölcsönt szavazott meg a minisztertanács a hegyaljai szőlőbirtokosoknak. Zemplén Politikai Hirlap, 1928. június 13.

35 Varga Gáborné (szerk.) (1970), 134.

36 Varga Gáborné (szerk.) (1970), 135.

37 Csíki Tamás (2001), 33.

időktől fogva északi irányba, a Latorca folyó mentén fekvő bolyi, battyáni és leleszi legelőkre hajtották állataikat, ennek lehetősége azonban Trianon után megszűnt. Ugyanakkor nem volt rendezve a csehszlovák területekre került magyar birtokosok anyaországon maradt birtokainak kérdése sem. Az erdő és legelőterületeket érintő problémával kapcsolatban Magyarország és Csehszlovákia között semmilyen egyezmény nem született. A szóban forgó területek üzemszerv szerinti kezelésének és fenntartásának elmaradása miatt előálló tiltott erdőírtás és legeltetés jelentősen csökkentette állományukat. A Felvidék elcsatolását követően a határátlépés akadályoztatása miatt az észak-déli irányú munkaerővándorlás lehetősége lényegében megszűnt, lehetetlenné téve a szántóföldek részesművelését. Ez a tendencia elsősorban a vármegye paraszti népességét érintette rendkívül hátrányosan.[38] A helyi len és kendertermesztésre alapozódó fonó és szövőipar kapacitásának- főleg a gálszécsi és a varannói járás területén volt meghatározó kézműipari tevékenység- is nagy hányada került idegen fennhatóság alá.[39]

A csehszlovák kormányzat politikáját az impériumváltás kezdete óta végig kísérte az a minden valóságalapot nélkülöző propaganda, amelynek célja a felvidéki magyarság negatív színben való feltüntetése volt. A tényeket homlokegyenest ellentétesen beállítani igyekvő törekvés egyik eklatáns megnyilvánulása volt a Venkov című prágai lap *Veszedelemben a tót Zemplén!* címet viselő vezércikke, amelyben többek mellett a következőket olvashatjuk: *„Zemplén vármegye Csehszlovákiához csatolt területén különösképen nincs semmi látszata annak, hogy ott cseh uralom van. Ezen a csonka részen 150 000 tót lakik, akikkel elkeveredve egészen jelentéktelen számú magyar is él. És mégis, csudálatosképen ez a 150 ezer tót a magyarok kulturális és gazdasági kényszerbefolyása alatt áll. Vannak községek, amelyekben legfeljebb a nagybirtokos magyar, kívüle a község lakossága szin tót és mégis ezekben a községekben úgy folyik a magyarosítás — iskoláikban magyar tanítók tanítanak, a papoknak külön érdemük, ha magyarul mondanak misét — mint akár a felszabadító fordulat előtt. Felhívjuk tehát kormányhatóságaink figyelmét arra, hogy ne hanyagolják el Zemplén területét továbbra is, mert egy napon váratlanul nagy meglepetések törhetnek elő a köztársaság területének e keleti sarkából.“*[40]

Természetesen nem sokat késlekedett a méltó válasz a fentebb ismertetett rágalmakra, Körmendy Ékes Lajos, felvidéki kisgazdapárti

38 Csíki Tamás (2001), 31.

39 Csíki Tamás (2001), 34.

40 Veszedelemben a tót Zemplén! Zemplén Politikai Hirlap, 1923. november 24.

képviselő a trianoni határok minden ésszerűséget figyelmen kívül hagyó voltára hívta fel a figyelmet, mely Magyarország egyik leggazdagabb történelmi múltú vármegyéjét szakította ketté, átvágva az egy évezreden át szervesen kialakult politikai- társadalmi- kulturális és gazdasági kötelékeket.: *„a gazdasági érdekek területén a Felvidék és az Erdős Kárpátok egész lakosságának érdekei szét- választhatatlan szerves összefüggésben állanak Magyarország gazdasági életével. (...) a természet megfelebbezhetetlen törvényénél fogva egységre gravitáló területek gazdasági össszefüggését azonban a politikai határok erőszakos megvonásával, mindkét fél nagy hátrányára csak megbontani tudta, de magán az összefüggés tényén nem változtathatott.”*

A továbbiakban szót kell ejtenünk arról, hogy a trianoni diktátum milyen hatásokat gyakorolt a vármegye székhelyére, Sátoraljaújhelyre. Mint korábban említettük, a város egyike azoknak a magyar településeknek, amelyeket kettévágott az első világháború győztesei által kijelölt határvonal. Területének mintegy 2900 kat. holdat kitevő keleti része került Csehszlovákiához, vonzáskörzete számottevő hányadának elvesztése következtében határvárossá lett, s bár megőrizte megyeszékhelyi címét, elvesztette vasúti gócpont mivoltát, visszaesett a gazdasági élete, csökkent a kereskedelmi forgalma, közigazgatási és kulturális szerepe leszűkült.[41] A perifériára szorult város határai meghúzásának alapját az előzőekben említett vasútvonal, illetve az azzal körülbelül párhuzamosan futó Ronyva patak képezte. A békeszerződés a vasútvonal mellett a Sátoraljaújhely-Királyhelmec-Csap törvényhatósági közutat is elvágta, amely az ugyancsak kettévágott Bodrogszerdahely-Luka (ma Bodroghalom)-Karád, valamint a Szomotor-Pácin-Cigánd útvonalakkal együttesen biztosították a bodrogközi települések, valamint a tájegység és a megyeszékhely összeköttetését. Ezzel volt magyarázható, hogy Bernáth Aladár helyettes alispán 1920. június 30-án a vármegye törvényhatósági közgyűlésén azzal a javaslattal állt elő, hogy kezdődjön meg egy a Sátoraljaújhely-Csap útvonallal párhuzamos új törvényhatósági közút építése, amely a Sátoraljaújhely-Alsóberecki útvonal bővítésével egészen Zemplénagárdig haladva tenné lehetővé az anyaországnál maradt bodrogközi települések és a megyeszékhely közúti forgalmának lebonyolódását.[42]

41 Dr. Orbán Kálmán polgármester memoranduma. Zemplén Politikai Hirlap, 1927. június 22.

42 A később megépült útvonal a következő településeket érinti: Sátoraljaújhely, Alsóberecki, Zsarótanya, Karos, Karcsa, Pácin, Nagyrozvágy, Kisrozvágy, Semjén, Láca, Cséke, Dámóc, Zemplénagárd. Az útvonalhoz tartozó alsóberecki Bodrog-hidat 1926-ban avatták fel. In: Hídavatás. Zemplén Politikai Hirlap, 1926. december 7.

A város Trianont megelőzően két vasútállomással is rendelkezett. Az egyik a MÁV pályaudvara (a jelenlegi sátoraljaújhelyi vasútállomás), a másik pedig a vasúti gyártelep mellett létesített Sátoraljaújhely-Gyártelep állomás volt, mely utóbbi Csehszlovákia része lett. A település elcsatolt részét ma is Slovenské Nové Mesto (Szlovák Újhely) néven tartják nyilván.

A csehszlovák-magyar határbejáró bizottság 1923. szeptemberében véglegesítette a két országot elválasztó határvonal Sátoraljaújhelyre eső szakaszát. Az Ujhelyi Hirlap a következő szavakkal emlékezett erre az eseményre: *„A hétfőn lefolyt aktus megszüntette meg a kifejezésben is ezt az ideiglenességet és a trianoni béke „végleges határt" huzott testvér és testvér, magyar és magyar közé, „végleges határral" osztotta ketté az évezred folyamán közös vérrel és könnyel öntözött anyaföldet." (...) Szivünkben azonban ott él a hit, a meggyőződés, hogy nem lehet Istennek tetsző cselekedet elszakitani egymástól testvéreket és emberi erő nem lesz képes soha „véglegesen" kettészakitani azt, amit Isten egynek alkotott. Ezzel a hittel, ezzel a meggyőződéssel állunk meg a „végleges" határ előtt."*

Pozitívumként könyvelhető el, miszerint megszűnt az az abszurd helyzet, hogy a város ivóvízellátásáért felelős vízműtelep Csehszlovákiához tartozott. A vízmű északi oldala, az országút és a Ronyva patak által határolt területet végül megtarthatták a sátoraljaújhelyiek, további 200 kat. hold szántóföldd el együtt, melyet a „vasúti delta" és a bodrogszögi komp határol. A vasúti delta viszont Csehszlovákiához került. A Sátoraljaújhelytől a szomszédos Csörgő községhez vezető országút azon része, mely a sátoraljaújhelyi Ronyva-hídtól a vízműtelepig vezet, mindkét ország illetékes szervei által használható területté vált, hiszen másképp a vízműtelep megközelítése a magyar oldalról nem vált volna lehetővé. A csehszlovák bizottság jegyzőkönyvbe kívánta vetetni, hogy a magyar fél kötelezve legyen Sátoraljaújhely-Gyártelep vasútállomásának villanyvilágítást és vizet szolgáltatni. Dr. Orbán Kálmán, Sátoraljaújhely város polgármestere azonban tiltakozásának adott hangot ezzel a követeléssel szemben, és kijelentette, hogy a város készséggel biztosítja a víz és villanyszolgáltatást, de csak fizetség ellenében, s csak akkor, ha a vízmű működtetéséhez szükséges nyers és kenőolajat szabadon és vámmentesen átengedik, a kezelőszemélyzet részére a vasútállomás területén pedig szabad mozgást engedélyeznek.[43] Korábban ugyanis minden mázsa nyersolaj után 115 cseh fillér vámot kellet fizetni a csehszlovák

43 Visszakaptuk a vizmüveket. Ujhelyi Hirlap (Felsőmagyarországi Hirlap), 1923. szeptember 12.

államnak, ami miatt duplájára emelkedett a vízművek által szolgáltatott víz ára.[44]

Érdekes hozadéka lett a végleges határvonal megállapításának Borsiban. A korábbi ideiglenes határ alapján Borsi község határában a Bodrog folyón átvezető rév teljes egészében Csehszlovákia területére esett. A határvéglegesítést követően viszont a rév nyugati lejáróját Magyarországnak ítélték, így a komp voltaképpen mindkét fél számára használhatatlanná vált. Ezért a csehszlovák bizottság kötelezte magát arra, hogy a kompot két hónapos határidő lejártáig elszállítja a helyszínről.[45]

Mint korábbiakban utaltunk rá, a megyeszékhellyel közvetlen kapcsolatban álló bodrogközi és sátoraljaújhelyi járások nagymértékű területveszteségeknek lettek az áldozatai. Ez a tény természetesen Sátoraljaújhely élelmezési körülményeire, és gazdasági helyzetére vonatkozólag is éreztette hatását. A sátoraljaújhelyi járás 68 122 kat. holdnyi területéből 51 682 kat. holdat, 41 községéből 30-at szakítottak el, 22 997 fős lakosságából 18 243 lakos került a határon túlra. A bodrogközi járás 43 községéből 29-et elcsatoltak, ez 60 082 kat. holdnyi területveszteséget jelentett. A járás népességvesztesége pedig 23 317 főre volt tehető. A cseh csapatok már 1919. június 10-én átlépték Zemplén vármegye határát, és elkezdték birtokba venni az északi járásokat. Így a bodrogközi járás egy része – a járási székhellyel, Királyhelmeccel együtt – a hazánkra támadó cseh csapatok megszállása alá került. Az 1919. június 13-án megfogalmazott Clemenceau-jegyzékben lefektetett demarkációs vonal kijelölte a cseh megszállás határát. A járás meg nem szállt községeire kiterjedően 1919. augusztusában Pácin központtal szolgabírói kirendeltség alakult Dr. Osváth Dezső főszolgabíró vezetése alatt[46] Fejér Andor sárospataki főszolgabíró[47] és Lehoczky Gábor irodai tisztek szakmai közreműködésével.[48] A kor zavaros katonai-politikai légkörét hűen szemlélteti, miszerint a főszolgabíró levéllel fordult a vármegye helyettes alispánjához, hogy tájékoztassa

44 Feljegyzések. Ujhelyi Hirlap (Felsőmagyarországi Hirlap), 1923. május 12.

45 Szeptemberi közigazgatás. Ujhelyi Hirlap (Felsőmagyarországi Hirlap), 1923. október 13.

46 A kirendeltséget a következő települések alkották: Pácin, Karos, Karcsa, Kiscigánd, Nagycigánd, Kisrozvágy, Nagyrozvágy, Semjén, Láca, Cséke, Ricse, Zemplénagárd, Dámóc, Révleányvár.

47 Ugyanekkor a sárospataki főszolgabírói tisztség betöltésével a helyettes alispán Dr. Pauliczky Istvánt bízta meg.

48 MNL BAZML SFL (Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára Sátoraljaújhelyi Fióklevéltár) Zemplén vármegye alispánjának iratai. IV. 2405/b Közigazgatási általános iratok 6464/1919. (82. doboz)

őt a demarkációs vonal pontos futásáról, megelőzendő vitás kérdések kialakulását a csehszlovák és a magyar hatóságok között, illetve tájékoztatást kérve arról, hogy nincsenek-e esetleg tudtán kívül más községek is, amelyek hivatala hatáskörébe tartoznak.[49] A kirendeltség működését erőteljesen zavarta, hogy több körjegyzőségnek bizonyos települései cseh megszállás alá kerültek. Ezek között említhetjük a karcsai körjegyzőséghez tartozó Kiskövesdet, míg a körjegyzőség további két községe, Karcsa és Karos magyar területen maradt. A nagykövesdi körjegyzőségtől Nagykövesd és Örös (ma Őrös) került a demarkációs vonalon túlra, Pácin magyar közigazgatás alatt maradt. A nagygéresi körjegyzőség székhelye, Nagygéres a csehek uralma alá került, Kisrozvágy, Nagyrozvágy és Semjén magyar fennhatóság alatt maradt. A kiscigándi és a zemplénagárdi körjegyzőség települései viszont valamennyien elkerülték a megszállást. A kirendeltség területén a posta nem működött, ami ugyancsak megnehezítette a közigazgatás működését. Ezért a kirendeltséget vezető főszolgabíró levélben kérte az alispántól a postaszolgálat mielőbbi beindítását, amelyhez esetleg a bodrogközi gazdasági kisvasút igénybevételét is elképzelhetőnek tartotta. Továbbá javaslatot tett ideiglenes jelleggel Pácin községnek a karcsai körjegyzőséghez való csatolására, valamint arra, hogy Kisrozvágy, Nagyrozvágy és Semjén alkosson egy körjegyzőséget, melynek ideiglenes körjegyzői tisztségét saját maga töltené be. Zemplén Vármegye Törvényhatósági Bizottsága támogatásáról biztosította a főszolgabíró javaslatait, az új körjegyzőségre vonatkozó észrevételt pedig a belügyminiszter is elfogadta.[50]

Mivel a szolgabírói kirendeltség tisztviselői napi díjának a folyósítása komoly anyagi terheket rótt a vármegyére, 1920. szeptember 29-én Zemplén Vármegye Törvényhatósági Bizottsága határozatot hozott a szolgabírói kirendeltség megszüntetéséről, és arról, hogy *„amíg Királyhelmec község fel nem szabadul,”* a bodrogközi járás székhelyét Pácin községbe helyezi át.”[51] Később viszont Ricsét nevezték ki a járás székhelyéül.

Sátoraljaújhely lakosságának száma a békeszerződés aláírását követő időszakban átmenetileg emelkedést mutatott, 1920-ban 21 162 ezer főre növekedett, ami a prágai kormányzat nemzetiségeket elnyomni szándékozó

49 MNL BAZML SFL : Zemplén vármegye alispánjának iratai. IV. 2405/b Közigazgatási általános iratok 6601/1919. (82. doboz)

50 MNL BAZML SFL: Zemplén vármegye alispánjának iratai. IV. 2405/b Közigazgatási általános iratok 6464/1919. (82. doboz)

51 MNL BAZML SFL : Zemplén vármegye alispánjának iratai. IV. 2405/b Közigazgatási általános iratok 377/6988/1920. (82. doboz)

intézkedéseivel hozható összefüggésbe. A közigazgatásban, a közszférában és az értelmiségi pályákon tevékenykedő magyar munkavállalók elbocsátása miatt egy 100 ezer fős nagyságrendet képviselő menekülthullám indult meg a Felvidékről és Kárpátaljáról az anyaország irányába, közülük sokan a megcsonkított megyeszékhelyen találtak menedéket.[52] 1920. évi kimutatások szerint 4 070 lakásra koncentrálódott a város lakossága, ami tehát egyet jelentett azzal, hogy egy lakásban átlagosan 5,2 fő élt akkoriban.[53] 1930-ra a város népességének száma viszont 18 431 főre csökkent. A megyeszékhely tehát tíz év alatt több mint 11%-os lakosságszám csökkenést szenvedett el.[54] A trianoni diktátum megtörte fejlődését, 1920 után hosszú ideig tartó vegetálás köszöntött lakóira. A település életében bekövetkező általános hanyatlás az itt élő népesség létfeltételeinek romlását okozta. A kereseti lehetőség nélküli családok elvándorlása nagymértékben hozzájárult a város lakosságszámának csökkenéséhez. A csehszlovák-magyar határon megállapított magas vámdíjak miatt a sanyarú életkörülmények között élő lakosság köreiben virágzott az árucsempészet, 1922-ben két árucsempész életét oltották ki a vámőrök fegyvereiből leadott lövések.[55]

Gyárak, ipari vállalatok szűntek meg a városban, így például a petróleumgyár, a hordógyár, redukálódott a dohánygyár, és más üzemek is leépülésen mentek keresztül. A város iparosait portékáik felvevő piacainak drasztikus csökkenése, valamint az érvényben lévő fogyasztási adó hozta nehéz helyzetbe.[56] A vasúti csomópont funkció elvesztésével a MÁV helyi szervezete is kénytelen volt elbocsátani dolgozói jelentős részét. A posta épülete valamint Sátoraljaújhely-Gyártelep vasútállomása között húzódó telefon és távíró vezetékeket 1930-ban felszedték a földből, ezeket a munkálatokat a két városrész, illetve a csonka ország és a Felvidék közötti hírközlés jelentőségének csökkenése, a kábelek más irányú hasznosíthatósága tette indokolttá.[57] Az a tény, hogy Sátoraljaújhely népessége 1930-ra jóval a 20 ezres szám alá csökkent, a város önkormányzatának anyagi helyzetét is befolyásolta. Az adóalanyok

52 1920. augusztus 23-án 27 vagont számláló vonat érkezett Sátoraljaújhelybe, amelynek utasai jelentős részben Csehszlovákiából kiutasított vasutasok és családtagjaik voltak. In: Ki törődik a menekültekkel? Ujhelyi Hirlap (Felsőmagyarországi Hirlap), 1920. augusztus 25.

53 Csorba Csaba: Sátoraljaújhely városkönyve -750 év krónikája. Sátoraljaújhely, 2011. 260.

54 Fehér József: Sátoraljaújhely lexikona. Bp., 2001. 284.

55 Fegyver dörrent. Zemplén Politikai Hirlap, 1922. április 4.

56 Ipartestületi közgyűlés. Zemplén Politikai Hirlap, 1928. február 22.

57 Fölszedik a Felvidékre vezető telefonkábeleket. Zemplén Politikai Hirlap, 1930. március 16.

számának a csökkenése nagy zavarokat idézett elő a város költségvetésében. Sátoraljaújhely lecsökkent forgalmát bizonyította, hogy míg a háborút megelőző években 27 tisztviselő bonyolította le a postaforgalmat, addig a Trianon utáni időkben 17 tisztviselő látta el az ezzel kapcsolatos teendőket. A háborút megelőzően a város magántelefon előfizetőinek a száma 126 volt, 1927-ben már csak 26.[58] A város a világháborút megelőző években saját költségén tartott fenn rendőrséget, Trianon után viszont gazdasági helyzete megrendülése miatt erre képtelenné vált, sőt az állami rendőrség személyi kiadásainak 20%-át sem tudta vállalni.[59]

Növelte a nehézségek számát, hogy Zemplén vármegye határhoz közeli részein számos birtokos földje a határon túlra került. A vármegyének még 1920-ban sikerült elérnie, hogy a határ vonalához viszonyított 5 km-es távolságig terjedően a magyar-csehszlovák hatóságok által kiállított igazolvány bemutatása után átkelhessenek a határon földjeik megmunkálása céljából.[60] A csehszlovák szervek számos esetben nem riadtak vissza ezeknek a határátlépési engedélyeknek az önkényes bevonásától.[61] 1920. júliusában magyar részről Thuránszky László főispán kormánybiztos és Bernáth Aladár helyettes alispán képviseletében Nagykázmérban lezajlott magyar-csehszlovák vegyes bizottság tárgyalásainak eredményeképpen a határvonalhoz képest 10 km-es távolságig engedélyezték a mezőgazdasági termékek, eszközök, gépek, élőállatok vámmentes szállítását.[62] 1923-ban bővítették a határátlépési igazolványra jogosultak körét, és kiterjesztették a gazdálkodókon kívül a szabadfoglalkozású pályákon tevékenykedő személyekre, orvosokra, ügyvédekre, iparosokra, kereskedőkre és a határhoz képest 15 km-es távolságig bővítették az ún. „kis határforgalmat."[63]

Természetesen a település vasútforgalmának volumene is csökkenő tendenciát mutatott. A háborút megelőző állapotokhoz képest 1927-re a sátoraljaújhelyi állomásról elszállított személyek száma 357 589 főről

58 Dr. Orbán Kálmán polgármester memoranduma. Zemplén Politikai Hirlap, 1927. június 22.

59 Városi hozzájárulás az államrendőrség fenntartásához. Zemplén Politikai Hirlap, 1928. április 18.

60 Bernáth Aladár helyettes alispán jelentése a vármegye közállapotáról 1918. szeptemberétől 1920. június végéig. In: Hőgye István: Történelmi füzetek: Zempléni Históriák II. 1849-1950. Bp.-Miskolc, 1989. 171.

61 Hirdetmény. Ujhelyi Hirlap (Felsőmagyarországi Hirlap), 1920. április 14.

62 Gazdasági forgalom a demarkációs vonalon. Ujhelyi Hirlap (Felsőmagyarországi Hirlap), 1920. július 24.

63 Könnyítések a kis határforgalomban. Ujhelyi Hirlap (Felsőmagyarországi Hirlap), 1923. november 28.

185 159 főre, az érkezett teheráruk tömege 30 428 tonnáról 17 865 tonnára, az elszállított teheráruké 22 796 tonnáról 8 730 tonnára, az elszállított gyorsáruké 12 434 tonnáról 868 tonnára, az érkezett gyorsáruké pedig 13 900 tonnáról 2 060 tonnára csökkent.[64]

Az első világháború előtti években 8 gyors, 32 személy, és 34 tehervonat érkezett be naponta a sátoraljaújhelyi állomásra, addig 1927-ben már csak 4 gyors, 7 személy és 4 tehervonat vett részt a város vasúti közlekedésének és szállításának lebonyolításában. Az ipar és a kereskedelem intenzitásának csökkenését jelzi, hogy a város iparosai évente 60-80 iparengedélyt adtak vissza a megélhetési feltételek rosszabbá válásának következtében. Az életszínvonal hanyatlását szemlélteti az is, hogy 1920 után a sátoraljaújhelyi lakosság húsfogyasztása felére, a borfogyasztás 1/3-ra csökkent. A világháború előtt a sörfogyasztás évi mértéke 6 085 hl, a szeszfogyasztásé 4700 hl volt. Trianon után 625 hl sört, és 1 200 hl szeszt fogyasztottak az újhelyiek.[65]

Összegzésül elmondható, hogy Zemplén egyike a magyar államiság ezer esztendős történelmi múltját méltóságteljesen reprezentáló régi magyar vármegyéknek, amelyek lakosait közvetlenül érintette a trianoni országcsonkítás valamennyi húsbavágó következménye. Ezt a tényt akkor 1920-ban, akárcsak minden magyar ember, úgy átérezték Zemplén vármegye tisztségviselői is. Pallavicini György őrgróf, a magyar nemzetgyűlés felsőházának képviselője indítványt terjesztett elő, amelyben képviselőtársai támogatását kérte ahhoz, hogy az elszakított településekre és vármegyékre, a határokon túl rekedt nemzettársainkra való emlékezésképpen az országgyűlés épületére kifüggesztett magyar lobogót eresszék félárbócra, amíg meg nem történik Trianon határainak a lebontása, a nemzet újbóli egyesítése. Zemplén vármegye Törvényhatósági Bizottsága az indítvány elfogadását követően 1920 december 20-i ülésén *„hazafiúi gyászának és bánatának kifejezést adandó"* kimondta, hogy a vármegyeházán, valamint a járások székházain vonják ugyancsak félárbócra a magyar lobogót, illetve a *„vármegye területén lévő mindazon testületek és egyének, kik a magyar nemzeti lobogót használni jogosítva vannak",* hazafias kötelességükből fakadóan kövessék ezt a példát mindaddig, *„a míg a magyar Szent Korona birodalma a maga teljes épségében vissza nincs állítva."*[66]

64 Dr. Orbán Kálmán polgármester memoranduma. Zemplén Politikai Hirlap, 1927. június 22.

65 Dr. Orbán Kálmán polgármester memoranduma. Zemplén Politikai Hirlap 1927. június 22.

66 MNL BAZML SFL: Zemplén vármegye alispánjának iratai. IV. 2405/b Közigazgatási általános iratok 510/9439/1920. (81. doboz)

Mellékletek

Zemplén vármegye 12 járása és rendezett tanácsú városa járási központ, községszám és népesség szerint (1913)[67]

bodrogközi/királyhelmeci járás (Királyhelmec)	43	41 017 fő
gálszécsi járás	37	29 765 fő
homonnai járás	46	20 840 fő
mezőlaborci járás	49	18 254 fő
nagymihályi járás	44	35 628 fő
sárospataki járás	9	18 445 fő
sátoraljaújhelyi járás	41	22 997 fő
szerencsi járás	26	46 396 fő
szinnai járás	49	28 171 fő
sztropkói járás	44	11 970 fő
tokaji járás	15	26 347 fő
varannói járás	46	23 424 fő
Sátoraljaújhely rendezett tanácsú város	1	19 940 fő
Összesen:	450	343 194 fő

Csonka-Zemplén vármegye 5 járása és rendezett tanácsú városa járási központ, községszám és népesség szerint (1920)[68]

bodrogközi járás (Pácin, majd Ricse központtal)	12	17 027 fő
sárospataki járás	17	28 162 fő
sátoraljaújhelyi járás	12	5 427 fő
szerencsi járás	26	46 340 fő
tokaji járás	8	18 041 fő
Sátoraljaújhely (rendezett tanácsú város)	1	21 162 fő
Összesen:	76	136 159 fő

67 Kálmán Éva: Trianon 100: „Hát oly rettenetes a magyarság bűne?” https://mnl.gov.hu/mnl/bazml/hirek/trianon_100_hat_oly_rettenetes_a_magyarsag_bune

68 Kálmán Éva: Trianon 100: „Hát oly rettenetes a magyarság bűne?” https://mnl.gov.hu/mnl/bazml/hirek/trianon_100_hat_oly_rettenetes_a_magyarsag_bune

A népesség anyanyelv szerinti megoszlása Zemplén vármegyében az 1910. évi és az 1920. évi népszámlálás alapján[69]

anyanyelv	1910 (szám szerint)	%	1920 (szám szerint)	%
magyar	193 794	56.5	132 020	97.0
német	9 749	2.8	1 285	1.0
tót	92 943	27.1	1 526	1.1
oláh	209	0.0	32	0.0
rutén	39 033	11.4	699	0.5
horvát	49	0.0	17	0.0
szerb	7	0.0	6	0.0
egyéb és ismeretlen	7 410	2.2	574	0.4
összesen	343 1994	100	136 159	100

A népesség vallás szerinti megoszlása Zemplén vármegyében az 1910. évi és az 1920. évi népszámlálás alapján

vallás	1910 (szám szerint)	%	1920 (szám szerint)	%
római katolikus	132 395	38.6	55 187	40.3
görögkatolikus	103 118	30.0	17 908	13.9
református	67 557	19.7	46 181	33.0
evangélikus	6 822	2.0	1 707	1.3
görögkeleti	189	0.1	112	0.1
unitárius	30	0.0	23	0.0
izraelita	33 041	9.6	14 858	10.9
babtista	-	-	19	0.0
egyéb és ismeretlen	42	0.0	164	0.1
összesen	343 194	100	136 159	100

69 A Zemplén vármegyére vonatkozó statisztikai adatok összeállítása a Magyar Statisztikai Évkönyv aktuális évekre vonatkozó kiadványai alapján készültek.

Kórházak, és kórházi ágyak száma Zemplén vármegyében

év	Kórházak száma	Kórházi ágyak száma
1912	7	602
1913	7	614
1914	7	632
1915	7	658
1922	4	360
1925	5	424
1926	5	426

Tanintézetek és kisdedóvók száma Zemplén vármegyében

év	tanintézetek és kisdedóvók száma
1912/1913	950
1913/1914	984
1914/1915	518
1915/1916	666
1916/1917	752
1917/1918	702
1918/1919	207
1919/1920	222
1920/1921	242
1921/1922	280
1922/1923	291

Fontosabb szántóföldi termények vetésterülete Zemplén vármegyében (hektárban)

Év	Szántóföld összesen	őszi búza	tavaszi búza	őszi rozs	tavaszi rozs	őszi árpa	tavaszi árpa	zab	kukorica	burgonya	cukorrépa	dohány
1912	264 307	66 802	1 630	27 075	852	434	27 518	23 771	16 572	21 721	6 211	1 160
1913	267 720	54 236	5 935	23 870	1 879	863	32 379	26 361	17 228	23 000	8 517	1 535
1914	265 861	54 487	6 270	23 438	1 505	1 167	30 058	24 000	17 215	22 861	7 547	1 428
1915	268 289	57 264	5 199	24 669	665	533	22 174	15 224	16 300	18 115	4 765	953
1916	268 709	56 809	6 124	26 223	737	459	25 572	16 737	15 672	18 741	4 763	814
1917	270 975	63 811	4 163	28 699	395	170	23 352	18 167	14 723	20 091	4 951	678
1918	264 888	64 356	2 850	28 534	573	516	22 391	18 893	15 341	15 266	-	-
1920	83 756	13 738	2 600	7 903	328	307	9 904	4 915	10 431	3 874	1 295	475
1921	92 296	18 900	2 083	7 675	239	707	9 602	5 507	10 694	4 034	1 499	437
1922	91 242	23 886	1 204	10 726	183	755	8 926	5 922	12 958	4 685	2 039	469

Az összes szőlőterületen termelt must mennyisége Zemplén vármegyében

év	összes szőlőterület (hektárban)	termelt must mennyisége (hl-ben)
1913	6 032	43 983
1914	5 998	99 549
1915	5 928	136 993
1916	5 935	154 217
1917	6 076	204 307
1918	6 069	212 386
1920	5 229	67 430
1921	5 215	141 417
1922	5 205	106 418
1923	5 230	127 878

Tokaji Országzászló Emlékmű

Az 1950-es évektől elhanyagolt állapotba került, javarészt széthordták az építőanyagot, s csak az alapja maradt meg, melyre a ’70-es években ***Tenkács Tibor*** *festőművész*, tanár egy térplasztikát tervezett, s így maradt meg napjainkig. Az elhordott építőanyagok egy része még megtalálható a város különböző pontjain.

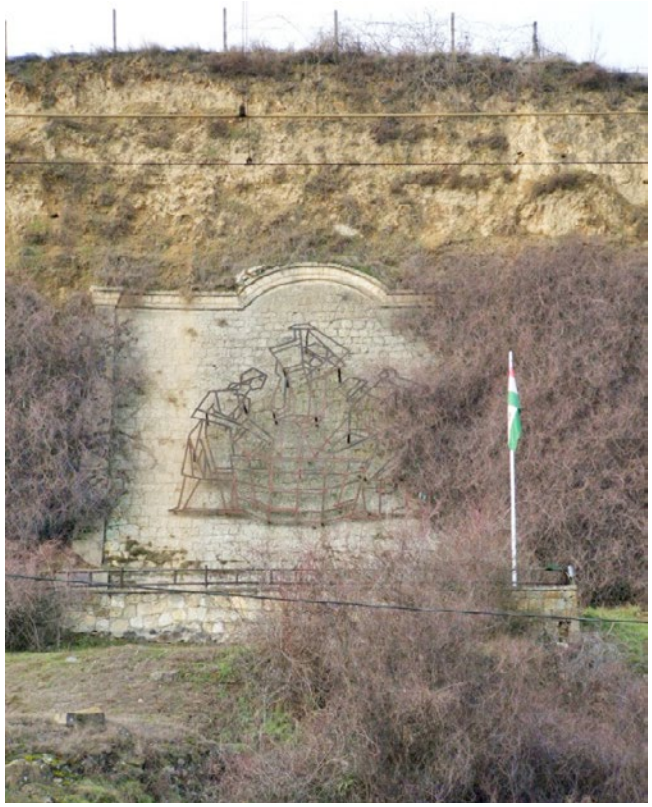

A ***Tokaji Országzászló Egyesület*** kezdeményezésére az elmúlt évben a térplasztikát leszedték, s felújítva áthelyezték egy más, de méltó helyre. Az emlékmű környezetét rendbe hoztuk, egy molinóval jeleztük, hogy az eredeti formájában vissza kívánjuk állítani.

Az emlékmű helyreállítása

Kivitelezők:
Psycho-Média-Art Bt.,
Tótyik Bt.

Az emlékmű helyreállítását 2013. április 12-én kezdtük el, a tereprendezéssel, s a felvonó építéssel.

A terasz homlokzata, elsősorban a sarkai megroggyantak, azt teljes egészében lebontottuk. Beton alapra újjáépítettük, s a bástyát is helyreállítottuk.

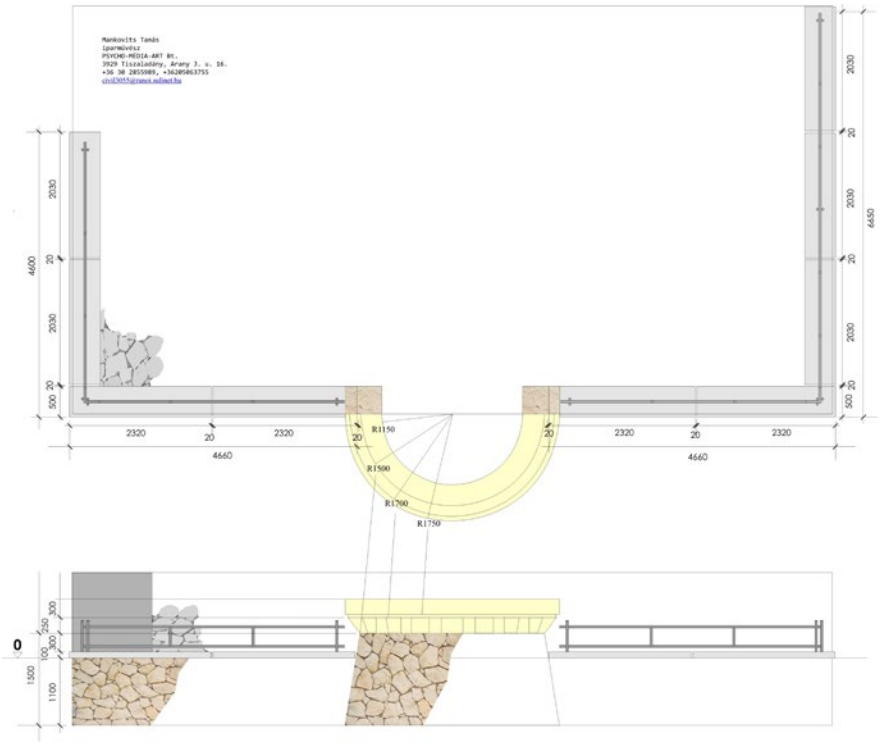

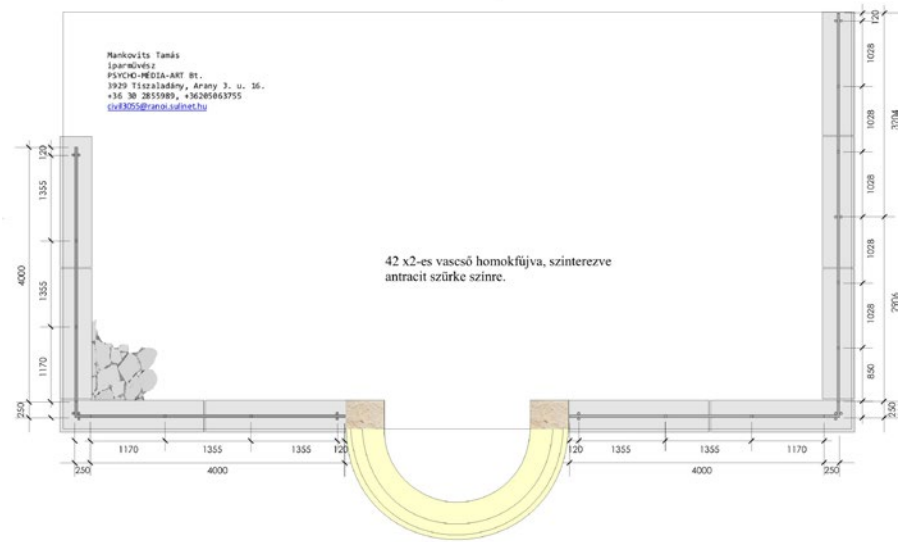

A terasz korlátját újjal váltottuk ki, a terasz szegélyét (fedlapjait) újra betonoztuk, a teraszról eltávolítottuk a beton törmelékeket, andezit lapokkal pótoltuk, s kifugáztuk.

Az emlékmű homlokfalát megtakarítottuk a növényzettől, lemostuk, kijavítottuk, kifugáztuk. A feliratot festett styrodur műanyagból raktuk fel, s vékony andezit lapokból kiraktuk Magyarország térképét, a folyókat kék színű csempével illusztráltuk (flexibilis csemperagasztóval ragasztottuk). A lábazat tetejére beton koszorút raktunk, a pilléreket kijavítottuk, s antracit szürke kültéri lábazatfestékkel lefestettük.

A fa keresztet, s a zászlórudat felújítottuk, lefestettük.

Az emlékmű felújítását tervezte és a kivitelezést vezette:
Mankovits Tamás iparművész,

a felújításban részt vettek:

- ***Soltész József*** kőfaragó-, műköves mester
- ***Hutkai Henrik*** kovács mester
- ***ifj. Plosz György*** alpintechnika
- ***Cifra János*** kőműves
- ***Porkornyik László***
- ***Tomori Tibor***
- ***Ádám Gábor***

Tokaj, 2013. június 2.

Mankovits Tamás
iparművész
PSYCHO-MÉDIA-ART Bt.
3929 Tiszaladány, Arany J. u. 16.
+36 30 2855989, +36205063755
civil3055@ranoi.sulinet.hu

Szerzők

VIZI LÁSZLÓ TAMÁS

A szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán 1985-ben, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 1987-ben szerzett történelem szakos diplomát. 2002-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán jogászként végzett. Történettudományi PhD-dolgozatát 2004-ben védte meg az ELTE BTK-n. 1992-től a Kodolányi János Főiskola, majd Egyetem oktatója, főiskolai tanár. Jelenleg az intézmény általános rektorhelyettese. 2019-től a Magyarságkutató Intézet tudományos főigazgató-helyettese, a Történeti Kutatóközpont igazgatója. Kutatási területe a magyar nemesi felkelés története a francia háborúk korában, valamint a két háború közötti időszak magyar kül- és politikatörténete, a trianoni békeszerződés, s az azt magyar részről aláíró delegátusok élete.

UJVÁRY GÁBOR

Az ELTE BTK magyar nyelv és irodalom–történelem, majd levéltár szakán végzett, kandidátusi fokozatát 1997-ben szerezte, 2006-ban habilitált. Az egyetem elvégzése után könyvtárosként, archiválóként, majd főlevéltárosként, az ELTE Levéltárában mb. igazgatóként is dolgozott, közben a Művelődési és Közoktatási Minisztérium fogalmazója volt. 1994-től 1998 a bécsi Collegium Hungaricum tudományos igazgatóhelyettese, 2000-től 2002-ig ugyanott tudományos igazgató, egyben az általa újjáalapított Bécsi Magyar Történeti Intézet igazgatója. 1998–2000-ben a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumában titkárságvezető-főosztályvezető, 2002-től a Balassi Bálint Intézet alapító főigazgatója, majd 2004-től a Kodolányi János Főiskola főiskolai tanára, intézetigazgatója (2008–2010), tudományos rektorhelyettese (2010–2012) és tanszékvezetője (2012–2013). Fél-féléven át a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen az Egyetemi Tudományszervező Központ mb. vezetője, majd az Országos Széchényi Könyvtár általános főigazgatóhelyettese, közben félállásban az MTA BTK Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa (2013–2017). 2014 júniusától a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár tudományos főmunkatársa, kutatócsoport-vezetője, 2016-tól intézetvezetője és kutatócsoport-vezetője. 2018-tól félállásban a Kodolányi János Egyetem tanszékvezetője. Fő kutatási területe a két világháború közötti Magyarország

és a 20. századi magyar kulturális politika története. Publikációinak, illetve az általa szerkesztett köteteknek a száma 400 fölötti, ebből egy tucatnyi önálló (vagy társszerzős) kötete jelent meg, tudományszervezői tevékenysége is jelentős.

KÁSA CSABA

A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen 1988-ban kapott matematikusi, 1996-ban történészi oklevelet.
Kutatási területe Magyarország történelmének az 1867-es kiegyezéstől az 1949-es kommunista hatalomátvételig terjedő időszaka. Különös tekintettel a magyar nemzet érdekében dolgozó – eddig nem, vagy részben kutatott, továbbá nem a kellő objektivitással feltárt – politikusok, közéleti személyek életének, munkásságának feldolgozása. A magyar nemzeti érdekeink érvényesülésének, vagy annak akadályoztatása szempontjából fontos folyamatok, események történetének kutatása.
A Magyarságkutató Intézet Történeti Kutatóközpontjának ügyvivő szakértője.

KÖŐ ARTÚR

A kalotaszegi Bánffyhunyadon született Erdélyben. A Benkő István Református Gimnázium történelemtanára, a Magyarságkutató Intézet tudományos segédmunkatársa. Történelem-pedagógia szakon szerzett diplomát a Pécsi Tudományegyetemen. Kutatási területe a román-magyar kapcsolatok alakulása a 19-20. században. Középfokú nyelvvizsgája van angol és román nyelvből. Nős, két gyerek édesapja.

KOCSIS LAJOS

Csíkszeredában született 1973-ban. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Történelem-Filozófia Karának történelem szakán végezte 1993–1998 között. A Debreceni Egyetemen 2006-ban PhD fokozatot szerzett. Fő kutatási területei a dualizmus kori Székelyföld társadalmi-gazdasági és sajtó története, az országzászló mozgalom. Több tanulmánya és két könyve (A Csíki Magánjavak története; Országzászlók a trianoni Magyarországon) jelent meg ezekben a témákban. 2006-tól a Tokaj-Hegyalja Egyetem Tokaji Kereskedelmi és Idegenforgalmi Technikum, Szakképző Iskola és Kollégiumának tanára.

MAJOROS JUDIT

A Bessenyei György Tanárképző Főiskolán 1986-ban, majd 1989-ben a Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett történelem szakos tanári diplomát. 2002-2005 között az ELTE Történettudományi intézet, művelődéstörténeti doktori iskola hallgatója. 1997. július 15–től a szerencsi Zempléni Múzeumban dolgozik történész- muzeológusként és múzeumigazgatóként. Kutatási területe Szerencs és környékének helytörténete, a történeti Zemplén vármegye társadalomtörténete, a képes levelezőlap szerepe az ikonográfiában

GODZSÁK ATTILA

Sátoraljaújhelyi történész. Tagja két alapítvány kuratóriumának, Sátoraljaújhely város lexikona szerkesztőbizottságának, a sátoraljaújhelyi Trianon100 munkacsoportnak és a város kulturális bizottságának. Kutatói munkássága egyrészről Zemplén történetével foglalkozik, különösen a kiegyezés és a második világháború közötti időszakra koncentrálva. Másrészről kutatója az egyháztörténetnek, – tagja a rákosi rendszer református ellenzékével foglalkozó Kulturális ellenállás a Tiszáninnen kutatócsoportnak.Kutatója az eszme és mozgalomtörténetnek, politikai pártok és rendszerek történetének.Doktoriját a szélsőjobboldal 1939-es választási előretöréséről írja.

DEMJÁN SZABOLCS

1984-ben született Sátoraljaújhelyen. 2009-ben a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett történelem-földrajz szakos tanári oklevelet. Fő kutatási területei közé tartozik Tokaj és Zemplén vármegye története. 2015. óta a Tokaji Múzeumban dolgozik történészként.

Tokaji Országzászlóért Egyesület ★ Pap Miklós Népfőiskola

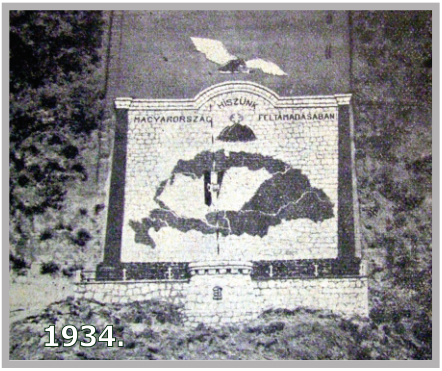

1934.

2004.

2013.

2013. június 4.

**„Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában:
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában.”**

9 786150 072814